

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**MODERN OSMANLI'DAN ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNE
MAĞAZACILIK VE OROSDİ-BACK MAĞAZALARI'NIN KURULUŞ
VE GELİŞİMİ**

Hazırlayan

Rahime İpek TAŞKIN

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Doç. Dr. Yunus Emre TEKİNSOY

TOKAT – 2022

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Doç. Dr. Yunus Emre TEKİNSOY danışmanlığında hazırlamış olduğum “Modern Osmanlı’dan Erken Cumhuriyet Dönemine Mağazacılık ve Orosdi-Back Mağazaları’nın Kuruluş ve Gelişimi” adlı Yüksek Lisans Tezi bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

27/01/2022

Rahime İpek TAŞKIN

JÜRİ KABUL VE ONAY

İTHAF

Bu tez çalışmasını maddi ve manevi desteklerini üzerimden eksik etmeyen başta eşim Yasin Taşkın'a, annemiz Halime Taşkın ve babamız Abdullah Taşkın'a ithaf ediyorum.

TEŞEKKÜR

Çalışmamın başından sonuna kadar her aşamasında sabır ve özveri ile bana yardımcı olan danışman hocam Doç. Dr. Yunus Emre Tekinsoy'a, alanımın temel konularını özveriyle bana aktaran Doç. Dr. Murat Hanılçe'ye ve manevi desteğini daima hissettiğim Prof. Dr. İsmet Türkmen'e teşekkür ederim.

Ayrıca tez yazım sürecinde kaynaklarından istifade ettiğim Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi (İSAM), Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Kütüphanesi, İBB Atatürk Kitaplığı, Taha Toros Koleksiyonu'nu uhdesinde hizmete sunan İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi ve GALLİCA çalışanlarına tüm içtenliğimle teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak bu süreçte maddi ve manevi yardımlarını daima üzerimde hissettiğim ve bu yıl birlikte güzel bir yola çıktığım eşim Yasin Taşkın'a teşekkürü borç bilirim.

ÖZET

Orosdi-Back mağazaları, Osmanlı İmparatorluğu'nda mağazacılık sektörünün ekonomik ve sosyal izdüşümüdür. Adolphe Orosdi ve Hermann Back'in kişisel girişimlerinin bir sonucu olan Orosdi-Back mağazaları, ilk olarak 1855 yılında Galata'da Ömer Efendi adıyla açılmıştır. Kısa sürede şubeleşerek geniş bir coğrafyaya yayılan firma; toptan ve perakende ticarete önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Bu çalışma şüna kadar hakkında etraflı bir çalışma bulunmayan Orosdi-Back şirketi ve mağazalarını tanıtmayı amaçlamaktadır. Böylelikle özelde İstanbul, genelde ise Osmanlı topraklarında modern tüketim alışkanlıklarının değişimine dair mütevazı bir katkı sunulması planlanmaktadır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, mağazanın kurucuları olan Orosdi ve Back aileleri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra bu ailelerin bir araya gelerek Orosdi-Back'i kurma sürecinden bahsedilmiştir. Ayrıca şirketleşme süreci, çalışma sistemi ve şubeler hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Orosdi-Back'in toplumsal hayata etkileri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde halkın Orosdi-Back mağazalarına yaklaşımı, mağazaların tüketim alışkanlığı üzerindeki etkileri ve şirketin personel istihdam politikası değerlendirilmiştir. Üçüncü ve son bölümde Orosdi-Back mağazalarının Türkiye'deki şubelerinin kapatılma süreci işlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ilk örneklerine rastlanılan grev, boykot ve etnik sorunların Orosdi-Back üzerindeki olumsuz etkileri ve yaşanan olaylara karşı şirket yöneticilerinin tavrı değerlendirilmiştir. Son olarak Cumhuriyet Dönemi'nde uygulanan ekonomide millileştirme politikası anlatılmış ve ardından bu politika kapsamında Orosdi-Back'in Türkiye'deki son şubesi olan İstanbul şubesinin Sümerbank'a devredilme süreci üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın hazırlanması sürecinde Devlet Arşivleri kataloglarında bulunan belgeler başta olmak üzere birçok kaynaktan istifade edilmiştir. Bu bağlamda Taha Toros Arşivi, Salt Araştırma, Wikilala, Atatürk Kitaplığı vd. katalog arşivlerden görsel materyaller temin edilmiştir. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Kütüphanesi, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi, Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi ve Milli Kütüphane kataloglarında bulunan kaynak eserlerden faydalanılmıştır. Annuaire Oriental (Şark Ticaret Yıllıkları)'nın 1891-1921 yılları arasında yayınlanan sayıları incelenmiştir. Döneme ait süreli yayınlardan konuyla alakalı taramalar yapılmış ve bulunan veriler değerlendirilmiştir. Ayrıca anı, mektup ve hatıra türü eserlere bakılmıştır. Orosdi-Back ile alakalı hazırlanan yıllık raporlar

gözden geçirilmiş ve bu raporlardaki sayısal veriler üzerinden yıllık istatistikler çıkarılmıştır. Ayrıca GALLICA başta olmak üzere birçok yabancı kaynaktan Orosdi-Back hakkında bilgi temin edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orosdi-Back, Mağaza, Şirket, Ticaret, Pazar.

ABSTRACT

Orosdi-Back stores are the economic and social projection of the retail sector in the Ottoman Empire. Orosdi-Back stores, a result of the personal initiatives of Adolphe Orosdi and Hermann Back, were first opened in Galata in 1855 under the name Ömer Efendi. The company spread over a wide geography by branching out in a short time; has made significant progress in wholesale and retail trade. This study aims to introduce Orosdi-Back company and its stores, about which there is no comprehensive study until now. Thus, it is planned to make a modest contribution to the change of modern consumption habits in Istanbul in particular and in the Ottoman lands in general.

The study consists of three parts. In the first part, information is given about the Orosdi and Back families, the founders of the store. Later, the process of these families coming together to establish Orosdi-Back is mentioned. In addition, evaluations were made about the incorporation process, working system and branches. In the second part of the study, the effects of Orosdi-Back on social life are emphasized. In this section, the public's approach to Orosdi-Back stores, the effects of the stores on consumption habits and the company's personnel employment policy are evaluated. In the third and last part, the process of closing the branches of Orosdi-Back stores in Turkey is covered. The negative effects of strikes, boycotts and ethnic problems, the first examples of which were encountered in the last period of the Ottoman Empire, on Orosdi-Back and the attitude of the company managers to the events were evaluated. Finally, the nationalization policy in the economy implemented in the republican period was explained and then the process of transferring the Istanbul branch of Orosdi-Back, the last branch in Turkey, to Sümerbank, within the scope of this policy.

During the preparation of the study, many sources, especially the State Archives, were used. In this context, Taha Toros Archive, Salt Research, Wikilala, Atatürk Library et al. Visual materials were obtained from catalog archives. Source works in the catalogs of Tokat Gaziosmanpaşa University Library, Islamic Studies Center (İSAM) Library, Presidential National Library and National Library were used. The numbers of *Annuaire Oriental* (Oriental Trade Yearbooks) published between 1891-1921 were examined. Relevant scans were made from the periodicals of the period and the data found were evaluated. In addition, memoirs, letters and souvenirs were examined. Annual reports about Orosdi-Back were reviewed and

annual statistics were derived from the numerical data in these reports. In addition, information about Orosdi-Back was obtained from many foreign sources, especially GALLICA.

Keywords: Orosdi-Back, Store, Company, Trade, Bazaar.

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME	iii
JÜRİ KABUL VE ONAY	iv
İTHAF	iv
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: OROSDİ-BACK MAĞAZALAR ZİNCİRİNİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	10
1.1. Orosdi ve Back Aileleri	10
1.2. İlk Mağaza Teşebbüsü – Ömer Efendi Giyim Mağazası.....	16
1.3. Şirketleşme Süreci	17
1.3. Orosdi-Back’in Çalışma Sistemi	25
1.4. Şubeler	28
1.4.1. Merkez Şubeler: İstanbul ve Paris Şubeleri	30
1.4.2. Anadolu’da Açılan Şubeler	35
1.4.3. Balkanlar’da Açılan Şubeler	41
1.4.4. Ortadoğu’da Açılan Şubeler.....	44
1.4.5. Avrupa ve Uzakdoğu’da Açılan Şubeler	50
BÖLÜM 2: OROSDİ-BACK MAĞAZALAR ZİNCİRİNİN OSMANLI TOPLUMU ÜZERİNDEKİ SOSYAL VE EKONOMİK ETKİLERİ	52
2.1. Bir Prestij Unsuru Olarak Orosdi-Back Mağazalarından Alışveriş Yapmak	52
2.1.1. Reklam	52
2.1.2. Ürün	56
2.1.3. Müşteri	59
2.1.4. Reyon	60
2.2. Bir İstihdam Unsuru Olarak Orosdi-Back Mağazalarında Çalışmak	61

BÖLÜM 3: OROSDİ-BACK MAĞAZALAR ZİNCİRİNİN TÜRKİYE’DE TASFİYESİ

.....	64
3.1. Bazı Sosyal ve Siyasi Olayların Orosdi-Back Mağazalar Zincirinin İmajına Zarar Vermesi.....	64
3.1.1. Grevler	64
3.1.2. Boykotlar.....	68
3.1.3. Etnik Olaylar	70
3.2. Sümerbank’a Devredilme Süreci.....	72
SONUÇ	75
KAYNAKÇA	80
EKLER.....	90
ÖZGEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Orosdi-Back'in şirketleşmeden önceki ilk 5 yıllık kâr miktarı.....	17
Tablo 2: Tellerin kullanılacağı hatlar	19
Tablo 3: 1896 yılına ait bazı Orosdi-Back şubelerinin kâr miktarı	19
Tablo 4: 1914 yılına ait bazı Orosdi-Back şubelerinin kâr miktarı	20
Tablo 5: Şirketin 1895-1922 yılları arasındaki kâr miktarı	21
Tablo 6: Şirketin 1922-1949 yılları arasındaki kâr miktarı	23
Tablo 7: Orosdi-Back şubelerinde yönetici pozisyonunda bulunan isimler.....	27
Tablo 8: Orosdi-Back şubelerinin açılış ve kapanış yılları	28
Tablo 9: Orosdi-Back Adana şubesinde çalışanların listesi	37

KISALTMALAR

TC	Türkiye Cumhuriyeti
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
TTA	Taha Toros Arşivi
EOB	Etablissements Orosdi-Back
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ltd. Şti.	Limited Şirket
S.	Sayı
C.	Cilt
s.	Sayfa
a.g.e	Adı Geçen Eser
a.g.m	Adı Geçen Makale
y.n	Yazarın Notu

GİRİŞ

Osmanlı iktisadi sistemini daha iyi kavrayabilmek için; klasik ve modern olarak iki döneme ayırmak gerekir. Klasik dönem 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan aralığı kapsamaktadır. Bu dönemde Osmanlı ekonomik sistemi üç temel üzerine kuruludur. Bunlar: *gelenekçilik, fiskalizm (vergi) ve provizyonizm (iaşe)*dir. Devletin ekonomi politikasında öncelik halkın gereksinimlerini mutlak surette karşılamaktır. Bunun içinde hazinenin mutlaka dolu olması gerekmektedir. Ekonomik sistemin sürdürülebilir olması içinse geleneksel yöntemlerin dışına çıkılmaması gerekirdi¹. Üretici kesim çiftçi ve zanaatkârlardan oluşmaktaydı. Üreticiden tüketiciye geçişi sağlayan lokomotifin başında ise tacirler yer almaktadır².

Klasik dönem Osmanlı ekonomik sisteminde loncalar önemli bir yere sahiptir. Tacirler ve zanaatkârlar bağlı oldukları loncalar vasıtasıyla kolektif faaliyet yürütebilmekteydiler. Devlet, loncalar vasıtasıyla sözü edilen grupları kontrol altında tutmayı başarmıştır³. Özellikle loncalarda yerleşik hale gelmiş olan *ihtisap sistemi*⁴ sayesinde haksız rekabet, hile ve fahiş fiyat artışlarının önüne geçilmiştir. Böylece tüketicinin hakları koruma altına alınmıştır⁵. Lonca, aynı

¹ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2002, s. 43.

² Yavuz Köse *Dersaadet'te Tüketim (1855-1923)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016, s. 36.

³ Halil İnalcık, "Capital Formation in The Ottoman Empire", *The Journal of Economic History*, S. 29, (1969), s. 106.

⁴ "Osmanlı Devleti'ne İslam-Arap dünyasının bir mirası olarak intikal eden İhtisap müessesesi, Hz. Ömer zamanında geniş bir teşkilat haline getirilmiş olup, bu müessesenin temeli, Kur'an'daki "emr-bi'l ma'ruf ve nehy a'nîl-münker" esasına istinat etmektedir. İhtisap işleriyle meşgul olan baş görevliye "Muhtesip", ya da "İhtisap Ağası" veya "İhtisab Emni" gibi isimler verilmekteydi. Bu müessesenin başında bulunan muhtesip, İslam dininin hoş karşılamayıp, çirkin gördüğü her türlü kötülüğü yani münkeri, ortadan kaldırmaya çalışırdı. Dolayısıyla İhtisap müessesesi bir bakıma şeriata uygun hareket edilmesini sağlardı. Üstlendiği sorumluluklar ve ifa ettiği görevler bakımından adeta birer müfettiş gibi hizmet gören muhtesipler, bu görevlerine tayin için bazı şartlara haiz olmak mecburiyetinde idiler. Bu şartlardan bazıları; Müslüman olmak, mükellefiyet, erkek olmak, adalet, kudret, ilim sahibi, ilmiyle amil, verâ ve takva ile iyi ahlak sahibi olmak şeklinde özetlenebilir. Kişisel özellikleri bakımından muhtesiplerin akıllı, zeki, ilim sahibi, uğurlu ve yüzü nurlu kimselerden seçilmesi gerekiyordu ki bunları görenler, başka herhangi bir müdahaleye gerek kalmadan kendiliklerinden kötülüğü (münkeri) terk edebilmeli ve muhtesibi gördüklerinde onlarda utanma hissi meydana gelebilirdi. Bu vazifeyi yüklenen kişi, "mechlu'l hal" olmamalıydı. O, "hüsn-ı hal ve istikamet ile mavsûf bir kimesne olmalıydı. Çünkü muhtesipler, bazen kanun ve mevsuk vakıaların bulunmadığı yerlerde de an'aneleri tatbik etmek zorundaydı. Bu özellikleri taşıyıp ta muhtesipliğe tayin edilmiş olanlar, başıboş bırakılmamış ve görevini ifa ederken takip edeceği metot ve başvuracağı çareler ayrıca tespit edilmiştir. Muhtesip, ihtisap vergisini topladığı için bu yönüyle maliyeyi ilgilendirirken, aynı zamanda sanat ve ticaret hayatını düzenleyen bir görevli idi." Bkz. İbrahim Erdoğan, "Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisap Müessesesi ve Muhtesiplik Üzerine Bir Deneme", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 11, (2000), s. 133-134.

⁵ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, s. 111.

zamanda tacirler arasındaki işbirliğini de güçlendiren bir sosyal kurum olma özelliğine sahiptir⁶.

Şehir pazarları ve bedestenler, ticari hayatın en canlı olduğu mekânlardır. Yavuz Köse'ye göre; bu mekânlar vasıtasıyla tüketicinin iâşe ihtiyacı karşılanmaktadır⁷. Bu mekânların yanı sıra belirli aralıklarla düzenlenen panayırda da önemli bir işlev görmektedir. Bedestenler, mimari olarak klasik külliye modelinde kapalı çarşılardır. İçlerinde irili ufaklı birçok dükkânın yer aldığı bu mekânlarda ürün çeşitliliği fazladır. Bedestende tacirler ve zanaatkârlar bir arada faaliyet yürütmektedirler⁸. Şehir pazarları seyyar ticaretin aktif olduğu mekânlardır. Burada toptan ve perakende ticaretin yanı sıra; komisyonculuk ve zanaat faaliyetleri de yürütülmektedir. Bu mekânlar *çarşı* olarak da nitelendirilmektedir. Perakende satışın yapıldığı çarşılar, insan trafiğinin yoğun olduğu sokaklara kurulmaktadır. Yan sokakta veya pazarların başlangıç noktalarında ise toptan satış faaliyetleri yürütülmektedir⁹.

İstanbul, Kahire, Selanik ve İskenderiye gibi nüfusun yoğun olduğu şehirlerde ekonomik yaşam çok canlı olduğu için ticaret buralarda oldukça gelişmiştir. Ticari yaşamın bu kentlerde canlı olmasının en önemli nedenlerinden birisi de kıyı liman şehirleri olmasıdır. İstanbul'daki Kapalı Çarşı, ekonomik canlılığın en belirgin olduğu ticari merkezlerden birisidir. Buradaki esnaf-müşteri ilişkisi üzerinde durularak klasik dönem Osmanlı toplumunun tüketim alışkanlıkları hakkında fikir sahibi olunabilir. Buradaki küçük atölyelerde insan gücüne dayalı üretim faaliyetleri yapılmaktadır¹⁰.

Müşteri için esnafın güvenilir olması büyük önem arz etmektedir. Modern bankacılık sisteminin henüz oluşmadığı bu dönemlerde vatandaş, birikimini Kapalı Çarşı esnafına emanet edebiliyordu. Bu yüzden Kapalı Çarşı, İstanbullular için sadece bir alışveriş merkezi değil; aynı zamanda paranın tutulduğu güvenli bir bölge olmuştur¹¹.

Klasik Osmanlı ekonomik yaşamı, dönemsel değişimlere rağmen geleneksel formunu koruyarak 19. yüzyıla kadar bu şekilde devam etmiştir. Ancak Sanayi Devrimi ile birlikte klasik

⁶ Köse, *age*, s. 36

⁷ *Age*, s. 48.

⁸ Tabakoğlu, *age*, s. 243.

⁹ Köse, *age*, s. 54.

¹⁰ Halil İnalcık, "The Hub Of The City - The Bedesten Of İstanbul", *International Journal Of Turkish Studies*, S.1, (1979), s. 2.

¹¹ Köse, *age*, s. 51.

Üretim ve tüketim anlayışı farklı bir eksene kaymıştır. Bu eksen değışikliğı Osmanlı ekonomik sisteminde de değışime yol açmıştır. Fakat bu değışime sebep olarak Sanayi Devrimi tek başına yeterli değildir. Sanayi Devrimi bu noktada ancak bir dış faktör olarak görülebilir. Nitekim ekonomik sistemin değışiminde iç dinamiklerin etkisi yadsınamaz¹².

İktisadi alanda zihinsel ve sistematik dönüşümün yaşanmasında içeride yaşanan üç kırılma noktasından söz edilebilir. İlk kırılma noktası olarak Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması gösterilebilir. Osmanlı Devleti'nin en etkili askeri gücünün ortadan kaldırılmasının etkileri siyasi alanda olduğı kadar ekonomik alanda da belirgin bir şekilde hissedilmiştir. Bunun nedeni ise Yeniçeri Ocağı ile loncalar arasında var olan derin ilişkidir. Klasik dönem Osmanlı ekonomik sistemini ayakta tutan en önemli kurumsal yapı loncalardır. Loncalar, yukarıda da belirtildiğı gibi tacir ve tüketici arasında kontrol mekanizması görevini icra etmekteydi. Ancak yabancı sermayeli serbest ticaret anlayışının önündeki en büyük engel de yine bu kurumlardır. Loncaları destekleyen en güçlü askeri yapının tasfiyesi bu kurumları işlevsiz hale getirmiştir. Böylece yabancı sermayenin önündeki en önemli engel de etkisiz hale getirilmiştir¹³. Klasik Osmanlı ekonomik sisteminin değışimindeki bir diğerk kırılma noktası da 1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşması'dır. Söz konusu antlaşma ile gümrük duvarları kaldırılmıştır. Böylelikle serbest piyasanın n açılarak Osmanlı toprakları Avrupalı tüccarlar için açık pazar haline gelmiştir. Piyasaya, neredeyse yerli üreticiden temin edilen hammadde fiyatına Avrupa menşekli hazır ürünler girmeye başlamıştır. Bu durum doğal olarak en çok yerli üreticiyi ve küçük imalatçıları etkilemiştir. Birçok küçük çaplı işletme ve imalathane, bu antlaşmadan kısa bir süre sonra kapanmak zorunda kalmıştır¹⁴. nc ve son kırılma noktası olarak da Kırım Harbi gösterilebilir. Kırım Harbi sırasında ve sonrasında İstanbul'a gelen yabancı askerler Pera'da konaklamış ve Zafer Toprak'ın deyiimiyle *batı normlarını İstanbul sekenesine sergilemişlerdir*¹⁵. Bu dönemde Pera, batılı yaşamın yoğun olarak sergilendiğı canlı bir bölge haline gelmiştir. Savaş sonrası Avrupa ile kurulan yakın temaslar, kültürel aktarımların hızlanmasını sağlamıştır. Bu durum Osmanlı tüketicisinin karakteristik yapısının değışmesine yol açmıştır. Artık alışveriş, bir tüketim faaliyeti olmasının yanı sıra; insanların vaktini öldürdüğü sosyal bir aktiviteye dnşmştr. Nitekim bu aktivite yeni bir kesimin doğmasına

¹² Burcu Yağız, "19. Yüzyıl Sonu İstanbul'unda Batılı Tüketici rnlerinin Dolaşıma Girdikleri Kanallar ve Yarattıkları Hareketlenmeler: şark Ticaret Yıllıkları zerinden Bir Araştırma", *Tasarım + Kuram Dergisi*, S. 24, (2018), s. 31.

¹³ Yağız, agm, s. 31

¹⁴ Agm, s. 31.

¹⁵ Zafer Toprak, "Tüketim rntleri ve Osmanlı Mağazaları," *Cogito*, S. 5, (Yaz 1995), s. 25.

yol açacaktır. Tipik burjuvalist özellikler taşıyan bu kesim, *Orta Sınıf* olarak nitelendirilecektir¹⁶.

19. yüzyılda ekonomik hayatın canlı olduğu kentlerde geleneksel yaşamın zayıflamaya başladığı görülmektedir. Ancak geleneksel yapıdan bütünüyle kopuş mümkün olmamıştır. Eminönü, Kapalı Çarşı vb. yerlerde klasik tüketim işleyişi bugün bile sürdürülmektedir. Yavuz Köse'ye göre Galata Köprüsü her iki tüketici kesim arasında bir sınır görevi görmektedir¹⁷. Gerçekten de 19. yüzyılda Galata Köprüsü'nün bir tarafında geleneksel tüketim anlayışı hâkimken; diğer tarafında ise beklentilerin farklı olduğu batıya dönük tüketim alışkanlıkları benimsenmiştir. Serbest ticaretin yaygınlaşması, ekonominin parasallaşması ve batıyla bütünleşme çabası yeni bir talebin doğmasına yol açmıştır. İşte bu talebin neticesinde modern çok katlı mağazalar ortaya çıkmıştır¹⁸.

Mağaza kelimesi dilimize İtalyancadan yerleşmiştir. Kelime anlamı olarak depo, satış yeri anlamına gelen *magazzino* kelimesinden dönüşmüştür. Ancak köken olarak Arapça bir kelimedir¹⁹. Muhtemelen Latinlerle yapılan yoğun ticari faaliyetler sonucunda dilimize yerleşmiştir. Köse'ye göre mağazalar, modern çağın bedestenleridir²⁰. Mağazaların ortaya çıkmasıyla birlikte perakende ticarete büyük bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Vitrinlerde sergilenen ürünler insanların dikkatini çekmiş ve *bir şey satın almasa da vitrinlerin önünde "piyasa yapan insan" tipi ortaya çıkmıştır*²¹. İthal estetik ürünler vitrinlerde sergilenerek insanların dikkatleri celp edilmeye çalışılmıştır. Mağaza içlerinde reyonlar oluşturularak ürünler kategorize edilmiştir²². Köse, Heidrun Homburg'u referans göstererek büyük mağazalara özgü yedi unsurun olduğunu ifade eder. Bunlar;

“Yüksek ciro-düşük fayda, yani tek ürün başına kârın kısıtlı olarak hesaplanmış olmasına rağmen, malın çabuk elden çıkarılması ve yüksek ciro hacmi sayesinde kârlılık ve rantabilite;

Açık sunum veya malların müşteri tarafından iyice görülebileceği şekilde sergilenmesi, satın alma zorlamasının olmaması;

Mal fiyatlarının açık seçik, herkes tarafından görülebilecek biçimde belirtilmesi, sadece etiketlerde belirtilen “sabit” fiyatlara satılması;

¹⁶ Toprak, agm, s. 26.

¹⁷ Yavuz Köse, “Vertical Bazaars of Modernity: Western Department Stores and Their Staff in Istanbul (1889–1921)”, *International Review of Social History*, C. 54, S. 17, (2009), s. 96.

¹⁸ Toprak, agm, s. 26.

¹⁹ Mustafa Orçan, *Osmanlı'dan Günümüze Modern Türk Tüketim Kültürü*, Kadim Yayınları, Ankara 2004, s. 101.

²⁰ Köse, age, s. 124.

²¹ Orçan, age, s. 103.

²² Age, s. 104.

Malların sadece peşin ödeme karşılığı satılması;

Satıcının garanti bir (asgarî) kaliteyi tutturana malların olabildiğince çekici, düşük fiyatlara satılması;

Müşterinin özel hizmetler sunularak celp edilmesi, örneğin müşterinin aldığı malı beğenmezse değiştirebilme veya geri vererek parasını alma imkânı; her müşteriye dikkatli, fakat eşit muamele;

Büyükçe alışverişlerde mallarının işletmeye ait bir taşıma servisiyle teslimi vs.²³

İlk departman mağaza²⁴ örneklerine 19. yüzyılın ortalarına doğru Fransa’da rastlanılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nda ise Paris ve Marsilya’da bulunan şirketlerin şube açtıkları görülmektedir. Bununla birlikte mağazacılık sektörüne, diğer Avrupa ülkelerine nazaran daha erken dönemlerde girilmiştir. İstanbul, İzmir, Kahire ve Selanik gibi nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu şehirler; mağaza şirketleri için potansiyel yatırım merkezleri olmuştur. Çünkü bu şehirlerde batılı yaşam tarzına rağbetin yoğun olması; şirket sahiplerine sürekli büyüyen bir müşteri kitlesi vaat etmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında artık mağazaların sayısı artmış ve Osmanlı toplumsal hayatı içerisinde görünür hale gelmiştir. Köse, bu dönemde *vitrin gezmek ve alışverişe çıkmanın Osmanlı burjuvazisi için sevilen bir meşguliyet* haline geldiğini belirtmiştir²⁵. Batılı mağazalar özellikle İstanbul’un perakende ticaretinde önemli bir rol oynamıştır. Sosyal ve kültürel etkileri olduğu kadar mimari olarak da şehrin kentsel ağında derin izler bırakmıştır. Mağazaların ortaya çıkmasıyla birlikte ihtiyaca dayalı tüketim, yerini lüks tüketim alışkanlığına bırakmıştır²⁶.

Yukarıda da belirtildiği üzere Osmanlı’da mağazacılığın tarihi Avrupa’ya göre nispeten erken başlamıştır. İlk mağaza örneklerine ise İstanbul Pera’da rastlanılmaktadır. Pera, 19. yüzyıl İstanbul’unda adeta bir Fransız mahallesi gibi gözükmemektedir²⁷. Yabancı elçiliklerin birçoğu Pera’da bulunmaktadır. Levantenler²⁸ ise Galata ve Pera’da yoğunlaşmışlardır. İstanbul’un yerli ve yabancı elitleri burada yaşamaktadırlar. Doğal olarak Pera’da farklı bir

²³ Köse, *age*, s. 124.

²⁴ Mağazaları diğer ticari işletmelerden ayıran en önemli özelliklerinden birisi de satılacak ürünlerin kategorize edilerek reyonlarda sergilenmiş olmasıdır. Tamamı reyonlu ve çok katlı olan bu mağazalar *departman mağaza* olarak tarif edilmektedir. (y.n.)

²⁵ Köse, *age*, s. 125.

²⁶ Köse, *agm*, s. 113.

²⁷ Kemal Öztürk, *Pera Palas - Beyoğlu’nun Batılılaşma Hikâyesi*, İBB Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2010, s. 87.

²⁸ “Akdeniz’in doğu sahillerinde ve buralardaki ülkelerde (Yakın Doğu) dünyaya gelmiş veya buralarda yerleşip ticaret yapan, aslen Avrupalı, çok kere uzun kalışlar ve evlenmeler dolayısıyla soyu karışmış kimse, Yakın Doğu’lu olduğu halde Avrupalılık taşıyan “tatlı su frengi” denilen kimseler, olarak nitelendirilmektedir. Bahis konusu ülkeler, uzun süre Osmanlı (Türk) idaresinde kalmıştı. Burada, daima ticaret maksadıyla bulunan Avrupalılar vardı. Bunların sayısı kapitülasyonların kabulünden sonra hızla arttı. Belli merkezlerde yerleşip kendi aralarında veya başka ırktan olanlarla evlenerek çoğaldılar ve özel bir tip oluşturdular. Beden özellikleriyle birlikte, gelenek, görenek ve kültürleriyle şivelerinde de değişiklikler meydana geldi. İmparatorluğun son zamanlarında daha çok deniz ticaretinin yoğun olduğu İstanbul, İzmir, Antalya, Beyrut, İskenderiye ve benzeri yerlerde toplanmışlardır.” Bkz. *Yeni Türk Ansiklopedisi*, “Levanten”, C. 6, Ötüken Yayınları, Ankara 1985, s. 2072.

tüketici profiliyle karşılaşılmaktadır. Bu yüzden ilk mağazaların Pera’da açılmış olması tesadüf değildir²⁹.

1854 yılında Bortoli kardeşler tarafından Pera’da açılan Bon Marche mağazası³⁰, Osmanlı’da kurulan ilk modern mağaza olarak bilinmektedir³¹. Aynı dönemde Paris’te bulunan Bon Marche mağazasının bir şubesi olduğu düşünülse de; her iki mağazanın birbiriyle herhangi bir bağlantısı yoktur³². Bon Marche’nin İstanbul’da iki şubesi vardır. Bu şubelerden birisi Pera’da No: 354’te diğeri ise Tepebaşı Mezarlık Sokak No: 29’da faaliyet göstermektedir. Bunun dışında İzmir’de de bir şubesi bulunmaktadır³³. Mağazada ürünler, türüne uygun şekilde reyonlarda ve vitrinlerde sergilenmiştir. Fiyatların makul oluşu mağazaya olan rağbeti artırmıştır. Eski Paris Sefiri Naum Paşa’nın oğlu olan Said Naum Duhani, buradaki ürün çeşitliliğini şu şekilde anlatmıştır:

“Karşıda daha çok Paris ve taşra şehirlerindeki büyük mağazaları hatırlatan Bortoli Biraderlerin ‘Bonmarşe’si yer alıyordu. Burada yok yoktu: Her çeşit ev eşyası, maroken(deri) bölümü, kâğıt, avcılık, parfümeri, kuyumcu, bronz eşya, oyuncak bölümü (kurşun askerleri, barut atan bronz topları ve yelkenli, buharlı, zemberekli gemileriyle yirmi yaşına kadar gözlerimi ayıramadığım ünlü reyon), gözlükçü, fotoğraf bölümü, eczane, eldiven, tuhafıye, kadın çamaşırları, giysileri, şemsiyeleri satan reyonlar, porselen, kristal, kuyum işleri, Saksonya porselenleri, Galle vazoları, şekerci (gerçek Verdun drajeleri), şaraplar, konserve, yolculuk gereçleri, sepetler, ısınma aletleri, yatak takımları vs.”³⁴

Bon Marche mağazası, içerisindeki ürün çeşitliliği ve makul fiyat politikasıyla İstanbulluların hafızasında derin bir iz bırakmıştır. Öyle ki *bonmarşe* tabiri uzun yıllar mağaza kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır³⁵. Türk Dil Kurumu sözlüğünde *bonmarşe*, içinde her türlü giyim, süs eşyası, oyuncak vb. satılan büyük mağaza olarak tarif edilmektedir³⁶.

Bon Marche’nin İstanbul orta sınıfı tarafından yoğun ilgi gördüğünü fark eden girişimciler ve yabancı mağaza sahipleri Pera ve Galata’da birçok mağaza açmıştır. Halk arasında Alman Pazarı olarak bilinen Bazar Allemand³⁷, 1867 yılında Wilhelm Paluka

²⁹ Esra Karadağ, “19. Yüzyılda Alışveriş Mekânlarının Dönüşümü - Pera’da Bon Marché Örneği”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 331, (Temmuz 2021), s. 34.

³⁰ Bkz. Ek 2.

³¹ Karadağ, agm, s. 34.

³² Köse, *age*, s. 131.

³³ Toprak, agm, s. 27.

³⁴ Said Naum Duhani, *Eski İnsanlar Eski Evler 19. Yüzyıl Sonunda Beyoğlu’nun Sosyal Topoğrafyası*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul 1984, s. 67.

³⁵ Behzat Üsdiken, “Bonmarşeler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993, s. 297.

³⁶ *Türk Dil Kurumu Sözlüğü (TDK)*, “Bonmarşe”, Türk Dil Kurumu, Ankara 1988, s. 327.

³⁷ Bkz. Ek 3.

tarafından Pera’da 388 numaralı binada açılmıştır³⁸. Söz konusu mağazada giyim ve hırdavat ürünlerinin yanı sıra egzotik canlı hayvan satışı da yapılmıştır. Mağaza, yalnızca Pera muhitinde yaşayanlar tarafından değil; aynı zamanda saraydan da yoğun ilgi görmüştür. Hatta bu mağazadan alışveriş yapanlar arasında Sultan II. Abdülhamid’de bulunmaktadır³⁹.

Osmanlı’da açılan ilk mağazalardan birisi de Baker mağazalarıdır⁴⁰. Kırım Savaşı sonrasında İstanbul’a yerleşen İngiliz asıllı tüccar George Baker, yine kendisi gibi tüccar olan M. Hayden ile birlikte bu mağazaları kurmuştur. İki şube olarak açılan Baker mağazalarının bir şubesi Galata’da, diğer şubesi de Pera’da bulunmaktadır. Sonraki yıllarda George Baker bu şubeleri, ortağı M. Hayden’e devretmiş ve aynı isimle, Galata ve Pera’da yeni bir mağaza zinciri kurmuştur. Baker mağazalarında tekstil, yatak, mobilya ve aksesuar olmak üzere çok çeşitli ürünler satılmıştır. Buna ek olarak, birçok yabancı firmanın da yerel temsilciliğini üstlenerek geniş bir tüketici kitlesine ulaşmayı başarmıştır⁴¹. Ayrıca dönemin gazete ve dergilerine reklam ilanları vererek müşteri kitlesini daha da genişletmeye çalışmıştır⁴². Bu ilanlara bakıldığında mağazalarda ürün çeşitliliğinin çok fazla olduğu görülmektedir⁴³.

Buraya kadar bahsi geçen mağaza zincirleri, Osmanlı vatandaşı olmuş Levanten yahut gayrimüslim tüccarlar tarafından açılmıştır. Bu mağazalar Osmanlı toprakları dışına çıkamamış yalnızca İstanbul ve İzmir gibi gayrimüslim ve Levanten nüfusun yoğun olduğu yerlerde şube açabilmişlerdir. Fakat bu mağazaların dışında Paris, Viyana ve Berlin gibi büyük Avrupa şehirlerinde kurulmuş mağaza zincirlerinin şubeleri de bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse; Mayer mağazalarının merkez şubesi Viyana’dadır. İstanbul, Kahire, İskenderiye ve Selanik’te mağazanın şubeleri bulunmaktadır. Ayrıca Mayer gibi Avusturya menşeli Stein mağazalarının da hemen hemen aynı şehirlerde şubeleri bulunmaktadır. Her ikisi de Avusturya menşeli olan bu iki mağaza birbiriyle rekabet halinde olmuştur. Hatta dönemin reklam amaçlı sloganlarında şunlara rastlanmaktadır: *Stein, ucuz ve alımlı – Mayer, kötü ve pahalı*⁴⁴. Bir diğer yabancı menşeli olan ve Galata’da kurulan Carlman et Blumberg mağazası da Berlin merkezlidir. Ayrıca Viyana’da mağazaya ait ürünlerinin üretildiği bir de fabrikası bulunmaktadır. Louvre,

³⁸ Yağız, agm, s. 37.

³⁹ Toprak, agm, s. 27.

⁴⁰ Bkz. Ek 4.

⁴¹ Reşat Ekrem Koçu, “Baker Mağazaları”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 4, Koçu Yayınları, İstanbul 1960, s. 1886.

⁴² Yağız, agm, s. 37.

⁴³ Bkz. Ek 5.

⁴⁴ Adelheid Mayer, Elmar Samsinger, *Mayer Mağazaları – İstanbul’un Gözde Hazır Giyim Mekânları 1882 – 1971*, (çev. S. Türkis Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2018, s. 54.

Au Lion, Au Camelia ve Au Paon mağazalarının merkez şubeleri Paris'tedir. Bu mağazalardan bazıları sadece İstanbul'da değil; aynı zamanda İzmir, Selanik, Kahire, İskenderiye, Beyrut, Bizerte gibi şehirler de de şubeler açmışlardır. Söz konusu mağazalarda yünlü ipekli kumaşların yanı sıra dönemin moda anlayışını yansıtan kıyafetler, ev eşyaları ve lüks tüketim ürünleri pazarlanmıştır⁴⁵.

Mağazacılık sektörünün Osmanlı pazarında kısa sürede görünür hale gelmesi Müslüman Türk girişimcilerin de bu alana yönelmesini sağlamıştır. Yabancı ve gayrimüslim sermaye ile kurulan mağazalarla rekabet edebilmek için bazı Türk girişimciler mağaza açma teşebbüsünde bulunmuşlardır. Kendilerini *Bazaar Ottomano* yani Osmanlı Pazarı olarak gören bu yerli girişimcilerin, mağazacılık tarihinde önemli bir yeri vardır. Yavuz Köse'nin ifadesiyle yerli mağazalar *batılı mağazaların alaturkası* olmuştur. Mehpare, Mustafa Şamlı ve Ertuğrul mağazaları bu alaturka mağazalardan bazılarıdır⁴⁶.

İpekçi Kardeşler tarafından kurulan Selanik Bonmarşesi alaturka mağazaların ilk örneği olma özelliğine sahiptir. Aslen Selanikli olan İpekçi Kardeşler 1893 yılında İstanbul'a göç etmiş ve Kapalıçarşı'da kısa süreliğine ipek ticaretiyle uğraşmışlardır. Daha sonra bu işi bırakıp Eminönü'nde bir mağaza açmaya karar vermişlerdir. İçerisinde çeşitli ürünlerin satıldığı bu mağazaya ise Selanik Bonmarşesi adı verilmiştir⁴⁷. Selanik Bonmarşesi'nin sinema sektörüne önemli katkıları olmuştur. Osmanlı'da fotoğrafçılık ve sinemaya dair teknik aletlerin ilk satıldığı mağaza Selanik Bonmarşesi'dir. Türk tiyatrosunun öncüsü olarak kabul edilen Muhsin Ertuğrul, buradan övgüyle şu şekilde bahsetmektedir:

“İpekçi kardeşlerin Selanik Bonmarşesi o dönemde İstanbul'da fotoğraf malzemesi getiren biricik yerd. Agfa filmleriyle fotoğraf kâğıtları orada bulunurdu. Mağazayı İpekçi kardeşlerin büyüğü Fahir (İpekçi) Bey yönetiyordu. Kemal Bey'e parası taksitlerle birkaç yılda ödenmek üzere, Ernemann marka bir film çekme makinesiyle bir baskı makinesi sağladı. Cezmi Ar, Berlin'de ustasının Pathe makinesine alışmıştı.⁴⁸”

Köse'nin *dikey pazarlar* ya da *çağdaşlık çarşıları* olarak nitelendirdiği modern mağazalar, Osmanlı tüketicisinin geleneksel tüketim alışkanlıklarını değiştirmiştir. Mağazaların ortaya çıkmasıyla birlikte lüks tüketim alışkanlığı yüksek tabakadan orta tabakaya

⁴⁵ Toprak, agm, s. 27.

⁴⁶ Köse, *age*, s. 289.

⁴⁷ Muhsin Ertuğrul, *Benden Sonra Tufan Olmasın! Anılar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007, s. 296.

⁴⁸ Özge Özyılmaz, “Türkiye’de Sinemanın Öncü Girişimcileri: İpekçiler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 18, S. 36, (2020), s. 700.

kadar yayılmıştır. Alışveriş, yalnızca parasal bir faaliyet olmaktan çıkarak bir çeşit dinlence aktivitesine de dönüşmüştür. Avrupai yaşam tarzı, mağazalar yoluyla geniş tabakalara yayılma imkânı bulmuştur. Mağazalar sadece kitleler üzerinde değil geleneksel dükkân tipolojisini de değiştirmiştir. Artık satışı yapılacak ürünler kategorilere ayrılmış ve reyon adı verilen dükkân içi bölümler ortaya çıkmıştır⁴⁹. Kampeti adı verilen sergilerin yerine ışıltılı vitrinler kurulmuş ve kitlelerin bu yolla cezp edilmesi amaçlanmıştır. Moda, bir kavram olmaktan çıkıp zamanla artık bir sektör haline gelmiştir. Yeni ve farklı pazarlama stratejileri üretilmiştir. *Marka* kavramı ortaya çıkmış ve reklam başlı başına bir pazarlama stratejisi haline gelmiştir. İlan, katalog, kullanım kılavuzu, broşür, vb. materyaller tüketicilerin hayatını doğrudan ya da dolaylı yoldan etkileyen tanıtım araçları olmuştur. Bu araçlar sayesinde mağazalar, geniş halk kitlelerini etkisi altına almayı başaramıştır⁵⁰. Mağazaların İstanbul üzerindeki izdüşümünü ele alan Burcu Yağız, bu durumu şu sözlerle açıklamıştır:

“İstanbul kentsel mekânı, modern haberleşme ve ulaşım ağlarının gerektirdiği postane ve tren istasyonlarının, kente akın eden malların indirilebileceği, depolanabileceği, dağıtımının yapılabileceği yeni ritim ve depoların, kenti ziyaret eden tüccarların kalabileceği otellerin inşasına sahne olmuş; yabancı sermayenin girişi borsa, ticaret odaları ve bankalar gibi finans kurumlarının ortaya çıkmasına, kentin geleneksel üretim ve ticaret hayatını temsil eden tarihi yapıların (Eminönü, Beyazıt ve Unkapanı) karşısında Karaköy ve Galata’da yeni bir finans ve iş merkezinin doğmasına neden olmuştur. Modern finans ve ticaret hayatının cisimleştiği bu bölgenin hemen yanı başındaki Pera’dan Taksim, Harbiye ve Şişli’ye uzanan konut inşası, apartmanlaşma ve kentsel düzenleme faaliyeti, yeni kamusal alanların yanı sıra ‘her türlü tüketici ürününün satıldığı mağazaların’ ortaya çıkmasını tetiklemiş farklı hizmet sektörleri ve bu sektörlerde faaliyet gösteren yeni girişimci ve profesyonellerin faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır⁵¹.”

Mağazacılık sektörünün Osmanlı İmparatorluğu’ndaki ekonomik ve sosyal izdüşümü bu şekildedir. Bu çalışmada ise Orosdi-Back mağazaları örneğinden yola çıkılarak söz konusu izdüşümün etkisi daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Orosdi-Back mağazalarının kuruluş ve gelişme sürecine ayrıntılı bir şekilde değinilecektir. Bununla birlikte geleneksel ve modern tüketim alışkanlıklarının bir arada bir sentez oluşturup oluşturmadığı sorusunun cevabı, Orosdi-Back müşterileri üzerinden aranacaktır. Dönemin siyasi olaylarının ekonomik yaşama etkileri ve modern dönemde ortaya çıkan yeni iktisadi kavramlar (grev, stok, tatil vb.) mağaza çalışanları ve müşterileri üzerinden değerlendirilecektir.

⁴⁹ Yağız, agm, s. 51.

⁵⁰ Toprak, agm, s. 28.

⁵¹ Yağız, agm, s. 33.

BÖLÜM 1: OROSDİ-BACK MAĞAZALAR ZİNCİRİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

1.1. Orosdi ve Back Aileleri

Aslen Macar Yahudisi olan Orosdi ve Back aileleri, 1848 Macar İsyanı⁵²’na kadar Avusturya vatandaşı olarak Viyana’da yaşamışlardır. Her iki aile de evlilik yoluyla birbiriyle akrabalık bağı kurmuşlardır. İstanbul’a yerleştikten sonra Galata’nın tanınmış bankerlerinden olan ve aynı zamanda Orosdi-Back mağazalarının fikir babası sayılan Adolphe Orosdi⁵³’nin kız kardeşi Antoinette Orosdi, Maurice Samuel Back ile evlenmiş ve her iki aile arasında akrabalık bağı kurulmuştur⁵⁴. Bu evlilikten; ileriki tarihlerde Orosdi-Back’in ortakları olacak olan Hermann, Joseph, Philippe, Jacques ve Leopold Back kardeşler dünyaya gelmiştir⁵⁵. Adolphe Orosdi ise Berthe Orosdi ile evlenmiş ve bu evlilikten Leon ve Philippe adında iki oğlu, Mathilde, Emile ve Henriette adında üç kızı olmuştur⁵⁶. Daha sonraki yıllarda Adolphe Orosdi’nin kızı Mathilde⁵⁷, Back ailesinden kuzeni Hermann Back⁵⁸ ile evlenecek ve bu evlilikten Adolphe, Alice ve Adrienne adında üç çocuk dünyaya gelecektir⁵⁹.

Orosdi ve Back ailelerinin Viyana’daki tarihçeleri hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Orosdi ailesinin İstanbul’a göç etmeden evvel Viyana’da Almanca *çengel burunlu* anlamına gelen *Schnabel* soyadını kullandıkları bilinmektedir⁶⁰. Ayrıca Adolphe Orosdi, Viyana’da bir

⁵² “1848 ayaklanmaları Macaristan’a da yayıldı. 15 Mart günü Peşte’de patlak veren olayların neticesi olarak başında Kont Lajos Batthyány’nin yer aldığı Macar hükümeti kuruldu. Ancak Avrupa’daki ihtilâller bastırıldıktan sonra ve kısmen Viyana’nın kışkırtmasıyla belirlenen azınlık hareketleri savaşla neticelendi. Hürriyet savaşı ilk aylarda parlak başarılar getirirken daha sonra Habsburg-Rus ittifakının kuvvet üstünlüğüne mukavemet edilemedi. 13 Ağustos 1849’da başkumandan Artur Görgey, Világos’ta Ruslar’a teslim oldu. İmparator Franz Josef’in kararıyla Peşte’de ilk başbakan Lajos Batthyány, Arad’da on iki general ve bir binbaşı idam edildi. Kadınlar dahil olmak üzere pek çok kişi hapse atıldı, başkaları ölüm cezasına çarptırıldı. Lajos Kossuth ve yanındakiler Osmanlı topraklarına sığındılar. Osmanlı topraklarında kalanları bütün isteklere rağmen padişah iade etmedi. Bazı önde gelenler İslâmiyet’i kabul ettiler ve Osmanlı ordusunda görev aldılar. Kossuth ile çevresi Kütahya’ya yollandı ve bir buçuk yıl orada kaldı. Yüzlerce kişi onun ayrılışından sonra Türkiye’yi vatan kabul etti.” Bkz. Géza Dávid, “Macaristan”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 295-296.

⁵³ Bkz. Ek 6.

⁵⁴ Uri M. Kupferschmidt, “Who Needed Department Stores in Egypt? From Orosdi-Back to Omar Effendi”, *Middle Eastern Studies*, S.43, C.2, (2007), s. 177.

⁵⁵ *Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.)*, *Dâhiliye Beşinci Şube*, 24 / 9.

⁵⁶ Uri M. Kupferschmidt, *Orosdi-Back Saga*, Ottoman Bank Archives and Research Centre, İstanbul 2007 s. 19.

⁵⁷ Bkz. Ek 7.

⁵⁸ Bkz. Ek 8.

⁵⁹ Kupferschmidt, *age*, s. 20.

⁶⁰ *Age*, s. 19.

giyim mağazası işletmiştir⁶¹. 1848 yılında Lajos Kossuth⁶² öncülüğünde başlayan ayrılıkçı Macar isyanını Orosdi ve Back aileleri aktif olarak desteklemişlerdir⁶³. Adolphe Orosdi, isyan sırasında ayrılıkçı Macar birliklerinin başında rütbeli bir asker olarak görev almıştır. 1849 yılında isyanın bastırılmasıyla birlikte Kossuth'la birlikte binlerce Macar mülteci Osmanlı'ya sığınmıştır. Orosdi ve Back aileleri de bu süreçte Osmanlı Devleti'ne sığınan mültecilerdendir⁶⁴.

⁶¹ Ahmet Nadir İşısağ, *Orosdi-Back Efsanesi (Horozdibeği) Adana*, Akademisyen Kitabevi, Adana 2019 s. 5.

⁶² “Lajos Kossuth ve Macar mültecileri hakkında yayınlanan bir makalede Lajos Kossuth ve Macar İsyanı hakkında şu bilgiler verilmektedir: Macar mülteci meselesinin ve 1848-49 özgürlük mücadelesinin öne çıkan isimlerinden Lajos Kossuth, 19 Eylül 1802 yılında Zeplén ilinin Monok beldesinde doğmuştur. Kossuth ailesi, Felvidék bölgesinin zengin geçmişe sahip orta-soylu ailelerinden biri idi. İyi bir eğitim alan ve başarılı bir öğrenci olan Kossuth, öncelikle avukat oldu ayrıca iyi derecede Fransızca, Latince, Almanca, İngilizce öğrendi. Kossuth bildiği diller listesine daha sonra Türkçeyi de eklemiştir. Kossuth ilk siyasi faaliyetine Peşte’de başlamıştır. Öncelikle reformcu muhalefetin üyesi olup, Pozsony parlamentosuna girmiş, düşüncelerini yaymak için el yazması gazete çıkarmıştır. Mektuplaşma yoluyla dağıtılan bu gazete parlamentonun faaliyetleriyle ilgili sansüre uğramadan detaylı bilgi veren ilk gazete niteliğindedir. Gazetesi ile dikkatleri üzerine çeken Kossuth, parlamento kapatıldıktan sonra yine kendisi bir gazete çıkartmaya başlamış ve parlamenter dokunulmazlığını kaybedince 5 Mayıs 1837’de tutuklanarak dört yıl hapse çarptırılmıştır. Tutuklanması büyük yankı uyandıran Kossuth için halk gösteriler yapmıştır. 1840 yılında afla hapisten çıktığında, Avusturya baskılarına karşı çıkarak Macar halkının haklarını savunan bir kahraman kimliğine sahipti. Hapis dönemi sonrasında Kossuth, Peşti Hirlap gazetesinin yayın yönetmeni olmuş ve reform fikirlerini halk arasında hızla buradan yayarken, feodal durumun devam etmeyeceğini vurgulamıştır. Tirajı 60 iken 5000’e çıkan gazetede görevinden, düşüncelerin kitlelere ulaşmasından rahatsız olan hükümetin baskısı ve yazılarının sansürlenmesi yüzünden 1844 senesinde uzaklaştırılmıştır. 1847’de meclise girip muhalefetin önderliğini üstlenmiştir. Kossuth’un inancına göre; Macaristan’ın özgürlüğü ancak diğer bölgelerde de anayasal idare olduğu zaman sağlam bir temel üzerine kurulabilirdi. Fakat bu görüş destek bulmasa da zamanlama olarak karışık bir ana gelmesi ile Kossuth sunduğu bildiriye kargaşadan yararlanıp Viyana’ya kabul ettirmiştir. 1847’de bildirinin onaylanmasından sonra Başbakan Kont Batthyany tarafından Maliye Bakanlığı’na getirilmiştir. Kossuth’un, Macar birliklerinin İtalya’ya gönderilmesini Viyana’nın kabul etmeyeceği siyasi koşullara bağlaması, Viyana ile siyasi ilişkileri kopma noktasına varırmıştır. Aynı zamanda Sırp ve Hırvat tehdidine karşı ulusal bir ordu kurulması çağrısında bulunmuştur. Hırvat birliklerinin Eylül 1848 ‘de Macaristan’ı işgal etmeleri onun bu düşüncesinin yersiz olmadığını ortaya koymuştur. İşgalden sonra Batthyany görevinden çekilmiş, Kossuth geçici hükümetin başına getirilmiştir. Macar birlikleri kısa sürede işgal ordularını ülkeden çıkarmayı başarmıştır. Avusturya imparatoru I. Ferdinand’ın aralık ayında yeğeni Franz Joseph lehine tahttan çekilmesinin ardından yapılan anayasal değişikliklerle, 1848 ihtilali sırasında Macaristan’ın elde ettiği haklara son verilmiştir. Kossuth Hükümetinin buna cevabı ise 14 Nisan 1849’da Macaristan’ın bağımsızlığını ilan etmek olmuştur. Son Macar ayaklanması ve mülteciler sorunu da böylece ortaya çıkmıştır. Avusturya İmparatorluğu, Macar ayaklanmasını şiddetle bastırmak için harekete geçmiş fakat umulandan daha hızlı yayıldığı ve halk tabanında destek bulduğu için bu ayaklanma imparatorluk adına önemli bir soruna dönüşmüştür. Avusturya, ilk baştaki başarılarına karşın ayaklanmayı bastıramayacağını anlayınca, Çarlık Rusya’dan yardım istemek zorunda kalmıştır. Çar I. Nikola, Franz Joseph’in büyük babasına mutlakiyetçiliğin tehlikeye girmesi durumunda Avusturya’ya yardım edeceğini vaat etmişti. Bu nedenle yardım talebi hemen kabul edilmiştir. Bunun yanında çarlık, Macar ordusunda görev alan Polonyalıların daha sonra Rusya’ya karşı ayaklanma ihtimallerinden endişe etmekteydi. Avrupa ve İngiltere’den umut edilen yardım beklentisi boşa çıkan Macarlar, Avusturya ve Rus ittifakı karşısında gerilemeye ve yenilmeye başlamıştır. Haziran sonlarına doğru Avusturya ve Rus müttefik orduları Macaristan’ı işgal etmiştir. 9 Ağustos 1849 tarihinde Temeşvar kalesinin düşmesiyle ayaklanmanın başarı şansı kalmamıştır. Temeşvar yenilgisi ve Görgei’nin Ruslara teslim olmasından sonra ihtilal hareketine katılan Macarlar, Polonyalılar ve İtalyanlar kitleler halinde Osmanlı sınırına yığılmaya başlamışlardır. İhtilalcilerin iltica sebepleri, Avusturya ve Rusya’ya karşı duyulan güvensizlik, toplu katliam ve hapsedilme korkusu olmuştur. Hepsinden daha önemlisi, Osmanlı Devleti’nin yardımıyla dağılan birlikleri tekrar toplayıp, Macaristan’ın işgalden kurtarılabilceğini ümit etmeleri idi.” Bkz. Alev Duran, İsmail Köse, “Lajos Kossuth ve Macar Mülteciler”, *USAD*, C. 6, (2017), s. 294-296.

⁶³ Kupferschmidt, *age*, s. 19.

⁶⁴ *Age*, s. 19.

Orosdiler ilk olarak Halep'e yerleştirilmiş ve burada altı yıl kalmışlardır. Halep'te kaldığı dönemde Osmanlı ordusunda istihdam edilen Adolphe Orosdi, 1855 yılına kadar ordudaki görevine devam etmiştir. Büyük oğlu Leon Orosdi⁶⁵'de 1855'te Halep'te dünyaya gelmiştir⁶⁶. Orosdi-Back üzerine kapsamlı çalışmalar yapan Uri M. Kupferschmidt, Adolphe Orosdi'nin Halep'te kaldığı dönemde ihtida edip Müslüman olduğunu ve Ali Efendi ismini aldığını iddia etmiştir. Buna dayanak olarak da Halep'e yerleştirilen bir kısım mültecilerin ihtida etmesini ve Adolphe Orosdi'nin Osmanlı ordusunda istihdam edilmiş olmasını göstermiştir⁶⁷. Fakat Kupferschmidt'in iddiasının altını doldurabilecek fazla bir veri yoktur. Adolphe Orosdi, Halep'te kaldığı dönemlerde Kossuth'la ilişkilerine devam etmiş ve sekreteri olarak yakınında bulunmuştur⁶⁸. 1855 yılında ordudaki görevinden istifa eden Adolphe Orosdi, ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etmiş ve Galata'da bir sonraki bölümde de bahsi geçecek olan *Ömer Efendi Giyim Mağazası*'nı açmıştır⁶⁹. 1863 yılında da oğlu Phillippe Orosdi⁷⁰ dünyaya gelmiştir⁷¹. Mağazacılık sektöründe başarılı olan Orosdi, kısa süre sonra Back ailesinden yeğeni Hermann Back'i de yanına alarak işleri büyütmeyi hedeflemiştir. 1879 yılındaki ölümüne kadar ticaretle uğraşan Adolphe Orosdi, hem çocuklarının hem de yeğenlerinin yetiştirilmesinde önemli rol üstlenmiştir⁷².

Leon Orosdi, babası öldükten sonra yerine geçmiş ve işleri daha da büyüterek kardeşi Phillippe Orosdi ve Back kardeşlerle ortak şirket kurmuşlardır. Şirketin adı ise *Etablissements Orosdi-Back* olarak Paris borsasında tescil edilmiştir⁷³. 1888 yılında Paris'e yerleşen Leon Orosdi, iki yıllık oturma vizesi ardından 24 Kasım 1890 tarihinde Fransız vatandaşlığına geçmiştir⁷⁴. Muhtemelen kendisiyle birlikte diğer aile üyeleri ve Back'ler de aynı tarihte Fransız vatandaşı olmuştur. Paris'te yalnızca ticari çevrelerle yakın ilişki kurmayıp; Alfred Sisley (1839-1899), Jules Cheret (1838-1932), Claude Monet (1840-1926) ve Camilla Pissarro (1830-1903) gibi devrin çağdaş sanatçılarıyla da yakın temaslarda bulunmuştur. Bu sanatçıların eserlerini toplayarak kendine ait bir koleksiyon oluşturmuştur. İçerisinde nadir eserlerin yer

⁶⁵ Bkz. Ek 9.

⁶⁶ Köse, *age*, s. 129.

⁶⁷ Kupferschmidt, *age*, s. 19.

⁶⁸ *Age*, s. 19.

⁶⁹ İşisağ, *age*, s. 2.

⁷⁰ Bkz. Ek 10.

⁷¹ Köse, *age*, s. 129.

⁷² Adelheid Mayer, Elmar Samsinger, *Mayer Mağazaları-İstanbul'un Gözde Hazır Giyim Mekânları (1882-1971)*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2018, s. 71.

⁷³ Bkz. Ek 11.

⁷⁴ Union Internationale Pour la Protection de la Propriété Industrielle, *La Propriété Industrielle*, International de l'Union Pour la Protection de la Propriété Industrielle, Paris 1898, s. 124.

aldığı bu koleksiyon; Leon Orosdi'nin ölümünden bir yıl sonra ailesi tarafından müzayedede satışa sunulmuştur. Erol Makzume'nin verdiği bilgilere göre koleksiyonda; yağlı boya, sulu boya ve pastel çalışmaların da yer aldığı 81 adet tablo vardır⁷⁵. Bu tablolar arasında en çok Alfred Sisley'in manzara tablolarına önem vermiştir⁷⁶. Başarılı ticari yatırımları ve entelektüel yaşantısıyla dikkatleri üzerine çeken Leon Orosdi, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde şirket bünyesinde kamuya fayda sağlayan icraatlar da gerçekleştirmiştir. Bu icraatlarından ötürü birçok kez resmi makamlar tarafından taltif edilmiştir⁷⁷. Bununla birlikte 26 Mayıs 1891 yılında Paris Fahri Şehbenderi (Konsolos) ilan edilmiştir⁷⁸. 1922 yılındaki ölümüne kadar da ticari ve sosyal faaliyetlerine devam etmiştir⁷⁹.

Adolphe Orosdi'nin bir diğer oğlu olan Philippe Orosdi ise Orosdi-Back'in ortaklarından olmasına rağmen ticari değil; daha çok siyasi kimliği ile ön plana çıkmıştır. Bunda babasının geçmişte Macar ordusundaki prestijli konumunun etkisi büyüktür. Ailede Macaristan'a yerleşen ve burada yaşayan tek kişi Philippe Orosdi'dir. Babasının Macarlar nezdindeki konumunu da kullanarak Macaristan'da siyasete girmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ise milliyetçi tandanslı bir politikacı olarak Macaristan parlamentosuna girmeyi başarmıştır⁸⁰. Dönemin siyasileriyle yakın ilişki kurmuş ve özellikle Osmanlı Devleti ile olan diplomatik temaslarda önemli bir figür olarak öne çıkmıştır. Le Figaro gazetesinde yer alan 1908 tarihli bir habere göre; Türk ve Macar diplomatlarının da davet edildiği büyük bir yemek tertip etmiştir⁸¹. Ailede politikayla ilgilenen tek kişi kendisidir. Bu yüzden 1930 yılındaki ölümüne kadar Macaristan'dan ayrılmamıştır⁸².

Back ailesinin önde gelen simalarından birisi olan Hermann Back, Orosdi ailesinin sadece ortağı değil aynı zamanda yeğeni ve damadıdır. 1848 yılında bugün Slovakya sınırları içerisinde yer alan Hlohovec (Galgocz) şehrinde doğmuştur⁸³. Doğum yerinden yola çıkarak Back ailesinin bir müddet burada yaşadıkları söylenebilir. Dayısı Adolphe Orosdi'nin güvenini kazanmış olacak ki; daha şirket kurulmadan Galata'daki giyim mağazasına ortak olmuştur.

⁷⁵ Erol Makzume, Léon Orosdi ve Orosdi Back Mağazalar Zinciri, 2021, https://www.academia.edu/45504844/SANATSEVER_LEON_OROSDI_ve_OROSDI_BACK_MA%C4%9EA_ZALAR_Z%C4%B0NC%C4%B0R%C4%B0_Erol_Makzume (25.11.2021 / 00.52).

⁷⁶ Bkz. Ek 12.

⁷⁷ BOA., *Yıldız Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik*, 13/65, s. 1.

⁷⁸ BOA., *Yıldız Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik*, 13/65, s. 3.

⁷⁹ Kupferschmidt, *age*, s. 20.

⁸⁰ *Age*, s. 20.

⁸¹ *Le Figaro*, "Le Monde Et La Ville", (28 Mayıs 1908).

⁸² Kupferschmidt, *age*, s. 21.

⁸³ Kupferschmidt, *agm*, s. 177.

Fakat Orosdilerin, Back ailesiyle kurduğu ticari ilişkinin tamamen akrabalık ve güvene dayalı olmadığı, aynı zamanda Adolphe Orosdi'nin Back ailesinin İstanbul'daki parasal gücünden de yararlanmak istediği kanaati ortaya çıkmaktadır. Nitekim kaynaklar Back ailesinin İstanbul'a Orosdilerden daha önce yerleştiğini göstermektedir. Adolphe Orosdi İstanbul'a yerleştiği sırada; kendisinin kız kardeşi ve aynı zamanda Hermann'ın da annesi olan Antoinette Back, Galata'nın ünlü bankerlerinden birisidir. Hiç şüphe yok ki Adolphe Orosdi, Hermann Back'i de yanına alarak kız kardeşinin parasal gücünden faydalanmayı amaçlamış olabilir. Nitekim daha sonra Hermann'ı kızı Mathilde ile evlendirerek iki aile arasındaki akrabalık bağlarının pekişmesini sağlamıştır. Adolph'un bu gayretleri netice vermiş olacak ki; daha sonraki yıllarda her iki aile birleşerek Osmanlı Devleti'ndeki en büyük mağaza zinciri en büyük mağaza zincirini kuracaktır. Orosdi-Back'in kurulmasıyla birlikte şirket yönetiminde Leon Orosdi ile beraber en fazla söz sahibi olan Hermann Back'tir. Şirketin merkezi Paris'e taşınınca Hermann, ailesiyle birlikte buraya yerleşmiştir. Paris'te Fransız elitleriyle yakın ilişki kurmuşlardır. Artan sermaye gücünün de etkisiyle Back ailesi, 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Avrupa'nın itibarlı ailelerinden biri haline gelmiştir. Hatta Orosdi ve Back ailelerine, sadece soylu sınıfa ait olan *Chevalier de la Légion d'Honneur*⁸⁴ madalyası verilerek; her iki aileye de *surrany* vasfı kazandırılmıştır. Böylelikle Orosdi ve Back aileleri Paris sosyetesine nezdinde özgül bir ağırlığa sahip olmuştur. Her ne kadar *surrany* unvanını Orosdiler önemsememiş olsalar da Back ailesi sürekli kullanmıştır. Nitekim şirkete ait resmi yazışmalarda *Back de Surrany* kullanılmasına özen gösterdikleri görülmektedir⁸⁵.

Hermann Back, 1925 yılındaki ölümüne kadar Paris'te yaşamıştır. Kardeşi Josef Back ise 1850 yılında Hlohovec şehrinde doğmuştur⁸⁶. Yaşamının büyük bir kısmı İstanbul ve Selanik'te geçmiştir. Uzun yıllar Orosdi-Back'in İstanbul şubesinin yöneticiliğini yapmıştır. Bir süreliğine Avusturya Ticaret Odası'nın da başkanlığını yaptığı bilinmektedir⁸⁷. Şirketin diğer ortakları gibi kendisi de sosyal faaliyetlerde yer almıştır. Özellikle kamu yararına hizmet eden kurum ve kuruluşlara birçok kez parasal yardımda bulunmuştur. Örneğin; Avusturya-Macaristan Ulusal Hastanesi'nin kurulması için oluşturulan komisyona hem üye olmuş hem de bu oluşuma maddi yardımlarda bulunmuştur⁸⁸. Bunun dışında Dârü'l-Eytam'ın kuruluş

⁸⁴ Bkz. Ek 13.

⁸⁵ Kupferschmidt, *age*, s. 21.

⁸⁶ Kupferschmidt, *agm*, s. 177.

⁸⁷ Mayer ve Samsinger, *age*, s. 94.

⁸⁸ *Age*, s. 94.

sürecinde de 10.000 franklık destek sağlayarak kamuoyunun takdirini kazanmıştır⁸⁹. Bu yardımından ötürü 5 Eylül 1900 yılında altın liyakat madalyasıyla taltif edilmiştir⁹⁰. Aynı tarihte karısına da şefkat nişanı verilmiştir⁹¹. Eldeki verilere göre Josef Back'ın uzun bir süre İstanbul'da yaşadığı anlaşılmaktadır. Fakat nerede ve ne zaman öldüğüne dair herhangi bir bilgi bulunamamıştır.

Hermann'ın diğer kardeşi Philippe Back ise uzun bir süre Kahire'de yaşamıştır. Kahire'de bulunduğu yıllarda bölgedeki arkeolojik çalışmalara maddi anlamda önemli katkılarda bulunmuştur⁹². 1910 yılında Kahire'den ayrılmış ve Paris'e yerleşmiştir. Burada ise Orosdi-Back bünyesinde parfüm işiyle ilgilenmiştir. Yaklaşık dört yıl kaldığı Paris'ten ayrılarak İspanya'ya yerleşmiş ve 1958 yılındaki ölümüne kadar burada yaşamıştır⁹³. Leopold ve Jacques Back kardeşler hakkındaki bilgilere Orosdi-Back'te profesyonel yöneticilik yapan Felix Salmon'un oğlu Louise Salmon'un mektuplarında rastlanılmaktadır. Bu mektuplarda Leopold ve Jacques'in Birinci Dünya Savaşı sırasında Orosdi-Back'in İstanbul şubesinde sorumlu yönetici oldukları öğrenilmektedir⁹⁴. Bununla birlikte Jacques Back, bir süre Filibe şubesinde yöneticilik yapmıştır. Burada yöneticilik yaptığı yıllarda bölgede yaşayan Müslüman ahaliye yaptığı yardımlardan ötürü kendisi bir nişanla taltif edilmiştir⁹⁵.

Orosdi ve Back aileleri başta ticaret olmak üzere politikada ve entelektüel camiada da önemli icraatlar gerçekleştirmişlerdir. Her iki ailenin de önde gelen figürleri çok yönlü kimseler olmuşlardır. Kısa sürede ticarete başarı elde etmeleri; geniş bir vizyona sahip olduklarını göstermektedir. Elbette bunda Orosdi-Back'in kurucu babası sayılan Adolphe Orosdi'nin payı büyüktür. Adolphe Orosdi, İstanbul'daki ticari yaşamın artı ve eksilerini iyi tespit etmiş olmalı ki; İstanbulluların çok yabancı olduğu farklı bir sektöre adım atma cesaretinde bulunmuştur. Nitekim öngörüsünde haklı çıkmış ve hem kendi ailesinin hem de Back ailesinin kaderini değiştirmeyi başarabilmiştir. Adolphe Orosdi öldükten sonra aile üyelerinin önemli bir kısmı Paris'e yerleşmiştir. Aynı zamanda Yahudi olan Orosdi ve Back aileleri, daha çok Macar kimlikleriyle ön plana çıkmışlardır. 1892 yılında İstanbul'u ziyaret eden Macarlar, Orosdi-Back

⁸⁹ BOA., *İrâde, Tâltifat*, 223 / 10, s. 2.

⁹⁰ BOA., *İrâde, Tâltifat*, 223 / 10, s. 4.

⁹¹ BOA., *İrâde, Tâltifat*, 223 / 19.

⁹² Kupferschmidt, *age*, s. 21.

⁹³ *Age*, s. 21.

⁹⁴ *Carrière de Louis Salmon Aux Ets. Orosdi-Back*, 2007, http://papymac.free.fr/Louis_EOB.html (26.11.2021 / 15.20).

⁹⁵ BOA., *Sofya Sefareti*, 822 / 27.

mağazasına yoğun ilgi göstermiş ve alışverişlerini burada yapmışlardır⁹⁶. Bu olay bile tek başına Orosdi ve Back ailelerinin Macar kimliğine ne kadar önem verdiklerini göstermektedir.

1.2. İlk Mağaza Teşebbüsü – Ömer Efendi Giyim Mağazası

Adolphe Orosdi, İstanbul'a yerleştikten kısa süre sonra piyasa araştırması yapmış ve perakende mağazacılık sektöründe bir boşluk olduğunu tespit etmiştir. Gerçekten de Orosdi'nin İstanbul'a geldiği dönemlerde mağaza sayısı yok denecek kadar azdır. Bu durumu fırsata çevirmeyi düşünen Orosdi, mağaza açmaya karar vermiştir. Müslüman halkın ilgisini çekmek için de mağazanın adını *Ömer Efendi Giyim Mağazası*⁹⁷ koymuştur⁹⁸. Mağazanın nerede açıldığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Fakat Galata'da açılmış olma ihtimali yüksektir⁹⁹. (1855) Nitekim Kupferschmidt'de mağazanın Galata'da büyük bir törenle açıldığını belirtmektedir¹⁰⁰.

Ömer Efendi Giyim Mağazası'nda kıyafet dışında hırdavat ürünleri de satılmıştır¹⁰¹. Mağaza, halkın ilgisini çekmiş ve kısa sürede yüksek kâr marjı elde etmiştir. 1859 yılına gelindiğinde mağaza satışları önemli oranda artmıştır. Öyle ki artık mağaza ürünleri randevu ile sipariş edilmeye başlamıştır¹⁰². Adolphe Orosdi'nin bu başarısında daha öncesinde mağaza işletmeciliği yapmasının rolü büyüktür. Adolphe Orosdi, hem mağazanın sermaye gücünü artırmak hem de ticari hinterlandını genişletmek amacıyla yeğeni Hermann Back'i mağazaya ortak etmiştir¹⁰³.

1888 yılına gelindiğinde mağaza isim değişikliğine gitmiştir. Böylelikle mağazanın adı *Orosdi-Back* olarak değiştirilmiştir. Sadece mağazanın adı değil, yeri de değişmiştir. Orosdi-Back Mağazası, Sirkeci ile Eminönü arasında yer alan Bahçekapı semtinin Büyük Postane Caddesi'nde bulunan ve bugün Sümerhan olarak bilinen beş katlı binaya taşınmıştır¹⁰⁴.

⁹⁶ Kemalettin Kuzucu, "Macarların 1892 Yılındaki İstanbul Ziyaretleri", *Osmanlı İstanbul'u III*, Uluslararası Osmanlı Sempozyumu Bildirileri, 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul 25-26 Mayıs 2015, s. 231.

⁹⁷ Bkz. Ek 14.

⁹⁸ İşisâğ, *age*, s. 9.

⁹⁹ Constantinople Cervati Freres & Cie, *Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie, de L'administration et de la Magistrature 1889; 1891; 1892-1893; 1893-1894; 1894; 1895; 1896*, Constantinople 1898.

¹⁰⁰ Kupferschmidt, *age*, s. 19.

¹⁰¹ The Annuaire Oriental Ltd, *Annuaire Oriental Commerce Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient*, Constantinople 1914.

¹⁰² İşisâğ, *age*, s. 9.

¹⁰³ Mayer, Samsinger, *age*, s. 71.

¹⁰⁴ İşisâğ, *age*, s. 9.

1.3. Şirketleşme Süreci

1895 yılına gelindiğinde mağaza sahipleri şirketleşme sürecine girmiştir¹⁰⁵. Şirketin merkezi ise İstanbul'dan Paris'e taşınmıştır. Hisselerini halka açarak 10 milyon frank sermaye ile halka açık bir limitet şirkete dönüşmüştür¹⁰⁶. Bundan sonra Etablissements Orosdi-Back adıyla Paris borsasında tescillenmiştir¹⁰⁷. Şirket, kuruluş amacı olarak; tüm ülkelerde, tüm mal ve ürünlerin satın alınması, satışı, ithalatı ve ihracatı için acentelerin işletilmesi; tüm eşyaların imalatı, depozitosu ve komisyonla ticaretini yapmak şeklinde belirtmiştir¹⁰⁸. Şirkete ait evraklara ve faturalara göz atıldığında üç tekerlekli bisiklet süren fil logosu kullanılmıştır¹⁰⁹. Logo olarak neden böyle bir tasarımın kullanıldığı veya hangi anlama geldiği konusunda bilgiye ulaşamadık. Fakat bu logo şirketleşmeden önce 1891 yılında kullanılmaya başlamıştır¹¹⁰.

Tablo 1: Orosdi-Back'in şirketleşmeden önceki ilk 5 yıllık kâr miktarı¹¹¹

Yıl	Net Kâr Miktarı (Frank)
1889	1.138.031
1890	1.195.017
1891	1.322.213
1892	1.271.203
1893	1.345.330

Eldeki verilere bakıldığında Orosdi-Back'in 1888 yılından sonra hızlı bir şekilde şubeleştiği ve bir mağazalar zincirine dönüştüğü görülmektedir. 1895 yılındaki şirketleşme sürecine kadar; Anadolu'da, Balkanlarda ve Ortadoğu'da birçok şehirde şubeler açılmıştır¹¹². Mağazanın ilk beş yıllık performansı göz önüne alındığında bu büyümenin kaçınılmaz olduğu

¹⁰⁵ *Le Temps*, "Etablissements Orosdi-Back", (29 Juillet 1895).

¹⁰⁶ "Şirketin sermayesi her biri serbest olan 100'er franklık 100.000 hisseye bölünmüş şekilde 10.000.000 franktı. 24 Haziran 1895 tarihinde hisseler Paris Borsası'nda işlem görmeye başladı. Şirketin rezervi ise 2.221.343 franktı. Şirketin yedek rezervi 1.000.000 frank, toplamda ise 3.000.000 franktır. Şirketin yönetim kurulu 5 ile 9 üyeden oluşmaktaydı ve şirket üyelerinin en az 500 hisse satın alması şart koşulmuştu. Şirketin yönetim kurulu şu kişilerden oluşmaktaydı: Başkan J. Baratoux ile üyeler Léon Orosdi, Hermann Back de Surany, Philippe Orosdi ve Louis Hohl. Şirketin genel müdürlüğünü 10 yıl süre ile Léon Orosdi ve Hermann Back yapmıştı. Şirket kısa zamanda perakende sektöründe önemli kârlar elde etti." Bkz. Onur Çapar, *Osmanlı Devleti'nde Fransız Sermayesi (1838-1914)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019, s. 234.

¹⁰⁷ Sümeyra Yarış, *İstanbul'un 100 Sanayi Kuruluşu*, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2010 s. 83.

¹⁰⁸ Armand Sasvari, "Les Établissements Orosdi-Back", *La Revue d'Orient et de Hongrie*, (02 Décembre 1895) s. 46.

¹⁰⁹ Bkz. Ek 15.

¹¹⁰ Kupferschmidt, *age*, s. 22.

¹¹¹ *Le Temps*, "Établissements Orosdi-Back", (29 Juillet 1895).

¹¹² Ayhan Aktar, "Şark Ticaret Yıllıklarında Sarı Sayfalar: İstanbul'da Meslekler Ve İktisadi Faaliyetler Hakkında Bazı Gözlemler (1868-1938)", *Toplum Ve Bilim Dergisi*, C. 76, (1998), s. 127.

ortadadır¹¹³. Bunun en önemli nedenlerinden birisi de şubelerin genellikle lojistik ulaşım ağlarının (liman, demiryolu) güçlü olduğu şehirlerde açılmasıdır¹¹⁴. Ayrıca bu şehirlerde nüfus sürekli artmakta ve geniş bir müşteri kapasitesi vaat etmektedir. Örneğin; 1890'da tamamlanan ve Samsun'dan Bağdat'a kadar devam edecek olan şose yolun açılması, yol güzergâhındaki şehirlerde nüfus artışına ve ticari gelişmeye yol açmıştır¹¹⁵. Şirket bu fırsatı değerlendirerek Samsun'da bir şube açmaya karar vermiştir¹¹⁶.

Orosdi-Back, üretim için birçok depo ve imalathane açmıştır. Hammadde ihtiyacını karşılamak için de bazı şehirlerde şube açma yoluna gitmiştir. Orosdi-Back Adana şubesi bu amaçla açılan şubelerden yalnızca birisidir¹¹⁷. Bunun dışında şirket yöneticileri farklı sektörlerle de ilgilenmişlerdir. 25 Temmuz 1892 tarihinde yayınlanan Maden Nizamnamesi'ne yabancı şirketlere imtiyaz içeren bir takım maddeler eklenmiştir¹¹⁸. Bunu bir fırsat olarak değerlendiren Leon Orosdi, Jean-Paul Carminati adlı bir maden işletmecisiyle Ordu-Bolaman bölgesinde ortak madencilik işine girme kararı almıştır¹¹⁹. Şirket bu işe 40 milyon frank sermaye ayırmıştır. Çıkarılacak madenden elde edilecek ürünlerin ise başka ülkelere ihraç edilmesi planlanmıştır¹²⁰. Bunun üzerine iki ortak 16 Kasım 1912'de gerçekleşen maden ihalesine katılarak bölgede maden işletme imtiyazı almışlardır¹²¹.

Şirket, resmi kurumlara malzeme temininde de bulunmuştur. Bununla ilgili gerek arşivlerde gerekse de şirkete ait raporlarda bilgiler yer almaktadır. Belgelerde yer alan bilgilere göre şirket, resmi kurumların açtığı ihalelere katılmıştır. Telefon teli ve fes ihalesi bunlardan birisidir. 1900 yılında devlet dairelerinde kullanılmak üzere Almanya'dan fes getirtmiştir¹²². Bununla birlikte Emniyet-i Umumiye İdaresi, 1910 yılında şehirdeki telgraf ve telefon hatlarında kullanılacak tellerin ihalesini şirkete vermiştir. Şirket, bu ihaleden masrafları ile birlikte 916 kuruş gelir elde etmiştir¹²³.

¹¹³ “Veriler şirketin 1895 ile 1898 arasında 1,3 milyon frank düzeyinde, oldukça sabit bir gelir elde ettiğini ve bunun 1903/1904 iş yılında 1,6 milyonun üstüne çıkarılabildiğini gösteriyor. 1908 yılı yaklaşık 3 milyon frank ile şirketin en kârlı olduğu yıldır.” Bkz. Köse, *age*, s. 132.

¹¹⁴ Kupferschmidt, *age*, s. 23.

¹¹⁵ BOA., *Yıldız Umûmi*, 19 / 97.

¹¹⁶ *Le Capitaliste*, “Établissements Orosdi-Back”, (7 Décembre 1911).

¹¹⁷ İşisâğ, *age*, s. 17.

¹¹⁸ BOA., *Sadâret Mukavelenâmeler*, 83 / 11.

¹¹⁹ Bkz. Ek 16.

¹²⁰ BOA., *Meclis-i Vükela Mazbataları*, 152 / 46.

¹²¹ BOA., *Şûra-ı Devlet*, 1242 / 5.

¹²² BOA., *Bâb-ı Âli Evrak Odası*, 1583 / 118724.

¹²³ BOA., *Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi*, 241 / 41, s. 4.

Tablo 2: Tellerin kullanılacağı hatlar¹²⁴

Hatlar	Metre
Beşiktaş Hattı	4000
Arnavutköy Hattı ¹²⁵	2000
Kasımpaşa Hattı	1500 + 240 ¹²⁶
Hasköy Hattı ¹²⁷	1500
Dolapdere Hattı	1000
Galata Hattı ¹²⁸	160
Beyoğlu Hattı ¹²⁹	1600
Kasımpaşa / İplikçi Hattı	150
Toplam	12150

Orosdi-Back, bazı ülkelerdeki faaliyetlerini dolaylı yoldan paravan şirketler vasıtasıyla sürdürmüştür. Örneğin; şirketin Bulgaristan'daki faaliyetleri Anglo-Bulgarian Company adlı paravan şirket üzerinden yürütülmüştür. Şirket adına Varna, Rusçuk gibi şehirlerde ofisler açılmıştır. Bu ofisler aracılığıyla ile ülkedeki yerel sermayedarlar ve üreticiler ile temas kurularak dokuma hammaddesi temini sağlanmıştır¹³⁰.

Tablo 3: 1896 yılına ait bazı Orosdi-Back şubelerinin kâr miktarı¹³¹

Şube	Net Kâr Miktarı (Frank)
İstanbul	4.372.364
Kahire	1.055.227
Selanik	572.005
Filibe	571.140
Tunus	388.898
İzmir	274.831
İskenderiye	232.237
Bükreş	196.741
Paris	140.320

¹²⁴ BOA., *Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi*, 241 / 41, s. 1.

¹²⁵ Hat Beşiktaş Emniyeti'nden başlamaktadır.

¹²⁶ Sonradan aynı hat için tel temin edilmiştir.

¹²⁷ Beyoğlu Emniyet'inden Kasımpaşa'ya kadar bu hat devam etmiştir.

¹²⁸ Bu hat ikinci kez yenilenmiştir.

¹²⁹ Bu hat Beyoğlu Telgrafhanesinden, başlamıştır.

¹³⁰ Çapar, agm, s. 235.

¹³¹ Samir Saul, *La France et l'Égypte de 1882 à 1914 - Interest Economiques et Implications Politiques*, Comite Pour l'Histoire Economique et Financiere de La France, Paris 1997, s. 173.

La Chaux de Fonds	86.972
Toplam	7.890.795

Orosdi-Back yöneticilerinin esas üzerinde durduğu alan perakende ve toptan pazarlama idi. Perakende ve toptan pazarlamayı, imalat işinden bile kârlı görüyorlardı¹³². Bu yüzden Orosdi-Back, faaliyet yürüttüğü şehirlerde birçok firmanın disbritörlüğünü yapmıştır¹³³. Örneğin, Singer şirketi, ürünlerini Orosdi-Back mağazaları üzerinden Osmanlı pazarına sokmuştur¹³⁴. Singer dışında da birçok firmaya ait ürün Orosdi-Back mağazalarında pazarlanmıştır. Sadece kendi mağazalarına değil; diğer firmaların mağaza şubelerine de bu ürünlerin dağıtımı yapılmıştır¹³⁵. Ancak şirket zaman zaman bu durumla ilgili sıkıntılar yaşamıştır. Örneğin; İsviçre menşeli bir firma olan Bally & Schmitter'e ait bazı ürünler Orosdi-Back şubelerinde ve diğer mağaza şubelerinde pazarlanmıştır. Bunu fark eden Bally & Schmitter firması sahipleri Orosdi-Back şirketine dava açmıştır. Paris'te yürütülen davada Fransız Ticaret Mahkemesi Bally & Schmitter firmasını haklı bulmuş ve Orosdi-Back şirketini tazminata mahkûm etmiştir. Orosdi-Back şirketi, davayı temyize taşısa da 2000 frank tazminat ödemek zorunda kalmıştır¹³⁶.

Tablo 4: 1914 yılına ait bazı Orosdi-Back şubelerinin kâr miktarı¹³⁷

Şube	Net Kâr Miktarı (Frank)
İstanbul	452.831
Kahire	65.960
Selanik	124.610
Adana	42.638
Tunus	93.720
İzmir	168.992
İskenderiye	84.535
Halep	44.336
Paris	854.651
Beyrut	117.699
Samsun	127.909
Toplam	2.177.881

¹³² Köse, *age*, s. 103.

¹³³ Sasvari, *agm*, s. 46.

¹³⁴ Kupferschmidt, *age*, s. 39.

¹³⁵ Köse, *age*, s. 130.

¹³⁶ Union Internationale Pour la Protection de la Propriété Industrielle, *age*, s. 124.

¹³⁷ Saul, *age*, s. 173.

Şirkete ait veriler incelendiğinde bazı yıllarda zarar ettiği görülmektedir¹³⁸. Bunda şirket yönetiminin inisiyatifinden ziyade beklenmedik bir takım sosyal ve siyasi olayların etkili olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yaşanan azınlık sorunları, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile yaşanan bir takım sıkıntılar, İtalya ile çatışmalar ve 1908 devriminden sonra yapılan grev ve boykotlar bahsi geçen sebeplerden bazılarıdır¹³⁹. Ayrıca 1911'deki kolera salgınından şirket olumsuz yönde etkilenmiş ve satışları önemli oranda düşmüştür¹⁴⁰. Tablo 5'te yer alan 1912 yılına ait rakamlara göz atıldığında şirketin kâr oranının bir önceki yıla nazaran 799.000 frank azaldığı görülmektedir. Şirket bu dönemde Mısır'daki faaliyetlerini artırmıştır. Beyrut, İstanbul, Selanik, Kahire ve Tunus gibi şehirlerde mağaza mülklerini satın alma kararı almıştır¹⁴¹.

Tablo 5: Şirketin 1895-1922 yılları arasındaki kâr miktarı¹⁴²

Yıl	Net Kâr Miktarı (Frank)
1895	1.341.479
1896	1.348.657
1897	1.371.778
1898	1.529.014

¹³⁸ “Şirket 1895 yılında La Maison Orosdi-Back et Cie adlı şirkete dönüştürüldü ve yeni şirketin reklamı iyi yapılmadığı için tahvilleri borsada 130 franktan işlem gördü. Şirket bu tahvillere yıllık %6 faiz vermekteydi. 1900 yılında şirketin satışlardan elde ettiği kârı 1.549.294 franktı ve tahvil başına 10 franklık temettü dağıtmıştı. Şirketin 1900 yılındaki brüt gelirleri 5.669.878 franktı. Ertesi yıl brüt gelir ise 5.490.125 franka gerilemişti. Şirketin giderleri ise 1900 yılında 4.124.016 frank iken 1901 yılında 3.988.861 franka gerilemişti. Kâr ise 1900 yılında 1.545.861 frank iken 1901 yılında 1.501.313,81 frank olmuştu. Şirketin İstanbul dışında İzmir ve Adana gibi diğer bazı şehirlerde şubelerinin açılması için 1904 tarihi itibarıyla yıllık geliri 115.197 frank artırıldı. Böylece Osmanlı Devleti'ndeki mağaza sayısını artırmıştı. Aynı yıl şirketin 37.299 frankı hisse sahiplerine ödendi ve amortisman toplamı 141,443,55 frank oldu. Geçmiş yıla ait kâr-zarar hesabı bakiyesi 1.676.035,42 franktı. Şirketin temettü dağıtılmasından sonra eline kalan miktar ise 1.427.891, 08 franktı. Şirket bu yıl Yokohama şubelerini tasfiye ettiği için bir miktar zarar etmişti. Şirketin hisse satışları ile beraber 1904 yılında mali kârı 2.521.638,45 frank olmuştu. Bu kârın %5'i olan 125.535,95 frank rezerv olarak ayrılmış, şirket bu rezervi 344.626 09 franka yükseltmişti. Sermayenin %6'lık kısım olan 600.000 frank hisselerle temettü olarak dağıtılacaktı. %40'lık pay olan 481.283 95 frank kurucu üyelere, %10 72.192, 60 frank yönetim kuruluna, 600.000 frank ortaklara temettü olarak verilecekti. Ertesi yıl içinse 60.646, 82 frank aktarılacaktı. Şirketin hisse başına dağıttığı temettü 12 frank olmuştu. Şirket yönetim kurulunun 11 Temmuz 1906 tarihli toplantısı M. Jules Baratoux riyesetinde oldu. Bu toplantıda şirketin 1905 yılındaki net kârı 2.559.819,14 frank olarak gösterildi. Bu kârın 600.000 frankı bölünmüş hisselerle, 600.000 frankı şirket rezervine, %40'ı kuruculara, %1 0'u ise yönetim kuruluna dağıtılmıştı. Ayrıca tahvil başına 13 franklık bir temettü dağıtılmasına oy birliği ile karar verilmişti.” Bkz. Çapar, agm, s. 234.

¹³⁹ *Le Capitaliste*, “Etablissement Orosdi-Back Rapport du Conseil D'Administration”, (11 Juillet 1913), s. 832.

¹⁴⁰ Çapar, agm, s. 235.

¹⁴¹ “1908 yılında, Osmanlı Devleti gelişen siyasi durumdan ötürü Avusturya-Macaristan mallarını boykot etmeye karar verdi. Bu durumda Fransızların satmış olduğu mallar ve Orosdi-Back gibi firmaların satış rakamları yükselmişti. Şirket 1910 yılından itibaren Bulgaristan'daki varlığını mali problemler ve gelişen siyasi olaylar yüzünden sınırlandırmak zorunda kaldı... İstanbul'da perakende satış yapan 60 Fransız ticarethanesi bulunmaktaydı. Bunların toplam sermayeleri 17.000.000 frankı bulmaktaydı. Şirket bu arada 5 Temmuz 1912 tarihinde yönetim kurulu kararıyla sermayesini 3.500.000 frank artırarak, 13.500.000 franka çıkardı. Bu amaçla piyasaya 35.000 adet 100 franklık tahviller sürülmesine karar verildi.” Bkz. Çapar, agm, s. 236.

¹⁴² 1895- 1908 arası veriler için bkz. Saul, *age*, s. 172. Diğer yılların verileri için bkz. Kupferschmidt, *age*, s. 55.

1899	1.661.712
1900	1.549.294
1901	1.505.932
1902	1.583.740
1903	1.680.974
1904	2.521.632
1905	2.559.896
1906	2.776.438
1907	2.972.872
1908	1.320.404
1909	1.374.514
1910	2.433.205
1911	2.801.233
1912	2.002.804
1913	2.592.649
1914-1918 ¹⁴³	19.673.000
1919	11.190.871
1920	26.006.892
1921	14.190.660
1922	11.939.321

Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce şirkete ait varlıkların toplamı 34.819.077 frank olarak hesaplanmıştır¹⁴⁴. Ancak şirketle ilgili savaş yıllarına dair pek fazla veri bulunmamaktadır. Bu döneme dair elle tutulur tek bilgiye şirketin İstanbul şubesi çalışanlarından Fransız asıllı Louis Salmon'un mektuplarında rastlanılmaktadır. Savaşın şirket üzerindeki olumsuz etkileri mektuplara yansımaktadır. Salmon, 12 Ekim 1914 tarihli mektubunda İzmir'de durumların iyi olmadığını ve çalışanların maaşlarına %50 indirim yapıldığını belirtmektedir. 24 Aralık 1914 tarihli bir başka mektubunda ise Türkiye ile yazışmaların kesilme noktasına geldiğinden ve ancak İtalya'daki acente vasıtasıyla irtibat kurulabildiğinden bahsetmektedir. Ayrıca Türkiye'deki gelirlerin düştüğünü, fakat Kahire, Selanik ve Tunus'taki işlerin nispeten iyi olduğunu ifade etmiştir¹⁴⁵.

Salmon'un, 1915 tarihli mektuplarında, geçen yıla nazaran iyimser şeyler yazdığı görülmektedir. Mayıs 1915 tarihli bir mektubunda İstanbul şubesinin aylık cirosunun 200 bin frank'ı bulduğunu belirtmiştir. Köse, bu mektubu referans göstererek cironun aynı yılın Ekim

¹⁴³ Birinci Dünya Savaşı yıllarına dair net veriler olmadığı için tabloya bu döneme ait veriler girilmemiştir. (y.n.)

¹⁴⁴ Çapar, agm, s. 236.

¹⁴⁵ *Carrière de Louis Salmon Aux Ets. Orosdi-Back*, 2007, http://papymac.free.fr/Louis_EOB.html (28.11.2021 / 15.30).

ayında 300 bin, yılsonunda ise 360 bin franka çıktığını ve bu yükselişin 1916 Nisan ayına kadar devam ettiğini belirtir. Salmon ise 1916 yılının 1917 yılına nispeten iyi olduğundan bahsetmiştir. Fakat 1917 yılının ilk altı ayında ciroların yarı yarıya düştüğü görülmektedir. 1918 yılına gelindiğinde ise ciro yeniden yükselmeye başlamıştır. 1922'ye gelindiğinde ise şirketin genel cirosu 11.939.321 frank olarak hesaplanmıştır¹⁴⁶. Bu hesaplardan yola çıkarak 1914 ve 1917 yılları sayılmazsa savaş dönemi nispeten iyi geçmiştir.

Şirketin bu dönemdeki başarısında ne tür faktörlerin etkili olduğu yalnızca olasılıklar üzerinden açıklanabilir. Örneğin; Osmanlı Devleti'nin Avusturya-Macaristan ile kurduğu ittifakın şirket faaliyetlerinde olumlu etkileri olmuş olabilir. Sonuçta şirket resmi olarak her ne kadar Fransız menşeli gözükse de; şirket sahiplerinin Macar kökenli olması mağazaya yönelik sempatiyi artırmış olabilir. Bununla birlikte Osmanlı pazarında perakende ticaretin yetersiz oluşu, bu başarıyı tetikleyen bir diğer önemli faktörlerden birisi olmuştur¹⁴⁷.

Salmon, bir mektubunda şirket yöneticilerinin tavizsiz bir şekilde tarafsızlık politikası uyguladığını belirtmiştir. Salmon'a göre şirketin bu politikası olumlu bir etki oluşturmuştur. Fakat şirket yine de ortamın siyasi atmosferinden payını almıştır. Yine Salmon'un mektuplarından yola çıkarak; bazı şirket yöneticilerinin takibe alındığı ve hatta Samsun şubesinin tamamen siyasi sebeplerden ötürü bir süre kapalı tutulduğu bilgisine ulaşılmaktadır¹⁴⁸.

Tablo 6: Şirketin 1922-1949 yılları arasındaki kâr miktarı

Yıl	Net Kâr Miktarı (Frank)
1923	2.045.434
1924	1.796.765
1925	9.487.387
1926	3.175.212
1927	1.993.062
1928	2.971.704
1929	3.213.788
1930	186.161
1931	2.249.607

¹⁴⁶ *Les Documents Politiques, Diplomatiques et Financiers*, "Etablissements Orosdi-Back", (Décembre 1922), s. 323.

¹⁴⁷ Çapar, agm, s. 237.

¹⁴⁸ *Carrière de Louis Salmon Aux Ets. Orosdi-Back*, 2007, http://papymac.free.fr/Louis_EOB.html (29.11.2021 / 16.20).

1932	1.795.387
1933	713.958
1934	536.339
1935	327.855
1936	885.606
1937	3.363.796
1938	4.023.999
1939	4.871.219
1940	1.151.300
1941	4.028.927
1942	11.409.805
1943	11.522.431
1944	7.716.972
1945	20.559.890
1946	15.502.463
1947	26.150.221
1948	32.033.126
1949	35.105.431

Eldeki verilere göre şirketin savaş sonrası dönemde kâr oranları inişli-çıkışlı seyir göstermiştir. Özellikle 1930 yılında sert bir düşüş yaşanmıştır. Zira 1929 ekonomik buhranı şirketin hisselerinin düşmesine neden olmuştur. Bu süreçte birçok şube kapatılmıştır. Orosdi-Back asıl darbeyi Türkiye’de yemiştir. 1915 Sevk ve İskân Kanunu’nun tatbiki ve sonraki yıllarda Yunanistan ile yapılan mübadele (nüfus değişimi), şirketin müşteri sirkülasyonunu olumsuz yönde etkilemiştir. Aynı zamanda şirketin işgücü ve yönetim sisteminde de dengeleri alt üst etmiştir¹⁴⁹. Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen Orosdi-Back, Türkiye’de 1942 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Mısır’da *Ömer Efendi Giyim Mağazası* adı altında birkaç kez el değiştirerek 1960’lara kadar faaliyet göstermeyi başarmıştır¹⁵⁰. Tunus’taki şube 1955 yılında, Bağdat’taki şube ise 1961 yılında devletleştirilerek şirket tasfiye edilmiştir. Son olarak 1991 yılında Paris’teki ofisin de kapatılmasıyla birlikte Orosdi-Back mağazacılık sektörüne veda etmiştir¹⁵¹.

¹⁴⁹ *Les Documents Politiques*, agm, s. 323.

¹⁵⁰ Marika Dalley Snider, *Entropy And Exclusivity: Gender And Change In The Retail Environment, Alexandria, Egypt (1970-2011)*, Department of Languages and Literature The University of Utah Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012

s. 129.

¹⁵¹ Kupferschmidt, *age*, s. 51.

1.3. Orosdi-Back'ın Çalışma Sistemi

Sanayi Devrimi ile birlikte birçok alanda hızlı bir makineleşme sürecine girilmiştir. Makineleşme ise beraberinde seri üretimi getirmiştir. Seri üretim, yeni ticari mekânların ve pazarlama tekniklerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yeni ticari mekânlarda ise farklı istihdam modelleri geliştirilmiştir. Mağazalar, bu süreçte ortaya çıkan ticari mekânlardan birisidir. Hatta seri üretimin, pazardaki izdüşümü olarak da görülebilir. 19. yüzyılda departman mağazalar, seri üretilen ürünleri kolay pazarlama imkanı sunmuştur. Ayrıca reyonlar sayesinde ürünler kategorize edilmiştir. Köse, Uwe Spiekermann ve Hrant Pasdermadjian'dan alıntı yaparak mağaza satış sistemini şu şekilde açıklamıştır:

“19. yüzyılda perakende ticaretin geçirdiği uzun bir işletim sistemleri zincirinin son halkasını oluşturur. Spiekermann'a büyük mağaza aşağıdaki nitelikleriyle kendini belli eder: Perakende ticarete yönelik, çeşitli ve birbiriyle bağıntılı olmayan türden malları bir örnek satış mekânlarında / binalarında sunan, büyük işletme niteliğinde, kapitalist bir girişim¹⁵². Biraz daha geniş tutulmuş, fonksiyonalist bir tanımda ise Pasdermadjian büyük mağaza (department store) nitelemesi için şu özelliklerin bir araya gelmesini öngörür: Merkezi konum (şehrin iş merkezi semtleri), açık sunum (bütün semtlerden gelen müşteriler), ölçülü kira ve arsa masrafları (birden çok katta satış yapmanın getirdiği avantaj), düşük ürün fiyatları (kaliteli mal, düşük kâr marjı), düşük fiyat artışı, mal dönüşümün hızlı olması sayesinde yüksek ciro (satın alma zorlaması olmaması), büyük mal çeşitliliği (mal kategorilerine göre, açık seçik ayrılmış reyonlar), her mal için ayrı bir satış alanı, ayrı personel, bağımsız kasalar¹⁵³.”¹⁵⁴

Modern mağazalarda yeni çalışma sistemi ve istihdam modeli geliştirilmiştir. Öncelikle hiyerarşik bir yapı oluşturulmuştur¹⁵⁵. En üst kademede mağaza sahiplerinden oluşan yönetici veya yönetici kurulu bulunmaktadır¹⁵⁶. Onların altında şube müdürleri yer almaktadır¹⁵⁷. Çalışanlar en alt tabakadadır ve kendi içlerinde çalışma gruplarına ayrılmaktadırlar. En kalabalık çalışma grubu ise reyon görevlilerinden oluşmaktadır. Kasadan sorumlu olan çalışanlara kasiyer denilmektedir. Bir de her şubenin muhasebecisi bulunmaktadır¹⁵⁸. Çalışmanın odak noktası olan Orosdi-Back mağazaları aşağı yukarı bu tarz bir çalışma sistemine sahipti. Ancak şubelerin işlevine göre sistemsel farklılıklarda bulunabiliyordu¹⁵⁹.

¹⁵² Uwe Spiekermann, *Basis der Konsumgesellschaft: Entstehung und Entwicklung des Modernen Kleinhandels in Deutschland 1850-1914*, Verlag C. H. München, München 1999, s. 363.

¹⁵³ Hrant Pasdermadjian, *Das Warenhaus: Entstehung, Entwicklung und Wirtschaftliche Struktur*, Westdeutscher Verlag, Köln 1954, s. 9-10.

¹⁵⁴ Köse, *age*, s. 124.

¹⁵⁵ Köse, *agm*, s. 109.

¹⁵⁶ Celil Koparal, “Büyük Mağaza Yönetiminin Başarı Faktörleri”, *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 1, (1991), s. 81.

¹⁵⁷ Koparal, *agm*, s. 83.

¹⁵⁸ *Agm*, s. 84.

¹⁵⁹ Kupferschmidt, *age*, s. 29.

İlk mağaza teşebbüsü olan Ömer Efendi Giyim Mağazası'nın nasıl bir organizasyona sahip olduğu hakkında yeterince bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu mağazada daha yüzeysel bir yönetim tarzının benimsendiği tahmin edilmektedir. Muhtemelen mağazanın bir şube müdürü yoktu. İdari sorumluluk, yalnızca mağazanın ortakları olan Adolphe Orosdi ve Hermann Back'in elindeydi. Ömer Efendi Giyim Mağazası'ndaki çalışan sayısının sonradan açılan Bahçekapı şubesinden daha az olduğu düşünülmektedir. Yine de modern bir mağaza da olması gereken organizasyon özellikleri, asgari ölçüde Ömer Efendi Giyim Mağazası'nda bulunmaktadır. Nitekim Orosdi-Back mağazaları Ömer Efendi Giyim Mağazası'nın temelleri üzerine kurulacaktır¹⁶⁰.

1895 yılında limitet şirkete dönüşen Orosdi-Back'te yeni bir yönetim anlayışı benimsenmiştir. Öncelikle şirket yönetimi İstanbul'dan Paris'e taşınmıştır¹⁶¹. İlk yıllarda şirketin tahvilleri, tanınırlığı az olduğu için Paris borsasında 130 franktan işlem görmüştür. Şirket ise bu tahvillere % 6 faiz vermiştir. Şirketin yönetici kadrosu şu isimlerden oluşmaktadır: Jules Baratoux, Léon Orosdi, Hermann Back, Philippe Orosdi ve Louis Hohl¹⁶². Genel müdürlüğünü ise Leon Orosdi ve Hermann Back yapmıştır¹⁶³. Adı geçen şirket üyeleri en az 500 hisse almak zorundadır.

Şirket yöneticileri yılda en az iki kez bir araya gelerek genel değerlendirme toplantısı yapıyorlardı. Kriz durumlarında bu toplantıların sayısı artabilmekteydi. Bu toplantılarda şubelerin kâr-zarar durumu, yatırım alanları, kriz dönemlerinde alınacak tedbirler vb. konuların değerlendirmesi yapılır ve raporlar tutulurdu. Alınacak kararlar oy birliğe ile kabul veya reddedilirdi. 11 Temmuz 1906 tarihinde yapılan bir şirket toplantısı buna örnek olarak gösterilebilir. Söz konusu toplantıya Jules Baratoux başkanlık etmiştir. *Bu toplantıda şirketin 1905 yılındaki net kârı 2.559.819,14 frank olarak gösterilmiştir. Bu kârın 600.000 frankı bölünmüş hisselerle, 600.000 frankı şirket rezervine, %40'ı kuruculara, %10'u ise yönetim kuruluna dağıtılmıştır. Ayrıca tahvil başına 13 franklık bir temettü dağıtılmasına oy birliği ile karar verilmiştir*¹⁶⁴. Birinci Dünya Savaşı yıllarında şirketin verimliliğini artırmak amacıyla

¹⁶⁰ İşısağ, *age*, s. 8.

¹⁶¹ Çapar, *agm*, s. 233.

¹⁶² *Le Temps*, "Informations Financieres", (5 Mars 1895).

¹⁶³ *Le Temps*, "Etablissements Orosdi-Back", (29 Juillet 1895).

¹⁶⁴ Çapar, *agm*, s. 234.

şirket yöneticileri tarafından, hissedarlara temettü dağıtılması kararı alınmıştır¹⁶⁵. Bu olay şirket yönetiminin kriz dönemlerinde aldığı kararlara örnek olarak gösterilebilir.

Tablo 7: Orosdi-Back şubelerinde yönetici pozisyonunda bulunan isimler¹⁶⁶.

Şube Adı	Şube Müdürü
Paris	Leon Orosdi
İstanbul	Josef Back, Arthur Maier
Samsun	Hermann Stark, Antuan Tregari
Selanik	Otto Husserl, Rene Stussy, Henry Livada
Kahire	Philippe Back
İskenderiye	Maximillian Morgenstern, Raphael Harari, Maurice Harari
Bağdat	Richard Hohenberg, Benno İsrail
Beyrut	Maximilian Morgenstern, G. Salingardes
Adana	Florin Orosdi, Jean Mallet, Jacques Galeros
Tunus	Leon Ghez, David Cohen

Yönetici pozisyonunda olanlar genellikle yabancı uyruklu kimselerdir. Bu yöneticilerin uyruklarına bakılacak olursa; önemli bir kısmının Avusturya ve Fransa vatandaşı oldukları görülmektedir. Ayrıca yöneticilerin birçoğu Yahudi'dir. Yöneticilerin yerel dilleri öğrenmesine ve konuşmasına şirket tarafından önem verilmiştir. Zira Louis Salmon'un mektuplarından şirket yönetiminin bu hususta ne kadar titiz davrandığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır¹⁶⁷. Şubelerde Müslüman yöneticiye hiç rastlanılmamaktadır. Müslüman çalışanlar daha çok alt kademelerde istihdam edilmiştir¹⁶⁸. Bununla birlikte Orosdi ve Back ailelerinden kimseler de yöneticilik yapmışlardır¹⁶⁹.

Mağazalara yönetici olarak atanan kimseler; çoğunlukla şirketin hiyerarşik yapısında yetişen personellerden seçilmiştir. Birçoğu şirkette önce ofis çalışanı olarak çalışmaya başlamış ve zamanla yükselerek yöneticiliğe geçmişlerdir. Bunun dışında referansı güçlü kimselerde yönetici olarak şubelere atanabiliyordu. Bu duruma örnek olarak Louis Salmon'un mağazaya

¹⁶⁵ Agm, s. 237.

¹⁶⁶ Kupferschmidt, age, s. 44.

¹⁶⁷ *Carrière de Louis Salmon Aux Ets. Orosdi-Back*, 2007, http://papymac.free.fr/Louis_EOB.html (13.12.2021 / 16.00).

¹⁶⁸ Bkz. Ek 17.

¹⁶⁹ İşisag, age, s. 59.

yönetici olarak atanması gösterilebilir. Louis Salmon, babası Felix Salmon'un güçlü referanslarını kullanarak mağazaya girmeyi başarmıştır¹⁷⁰.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra değişen siyasi ve ekonomik dengeler, şirketin yapısını olumsuz yönde etkilemiştir. Şirketin faal olduğu ülkelerdeki yönetim değişiklikleri şubelerde de idari değişimlerin olmasına neden olmuştur. Bunun en bariz örneği Kahire şubesinde görülmektedir. 1952 yılında gerçekleşen Hür Subaylar Devrimi ve sonrasında gerçekleşen hükümet değişikliği mağaza yönetimini olumsuz yönde etkilemiştir. Yeni hükümetin yabancı sermaye ile kurulan işletmeleri millileştirme kararı neticesinde Kahire'deki Orosdi-Back yöneticilerinin tamamı tasfiye edilmiştir. Mağazanın yönetimine ise asker kökenli bir Mısırlı yerleştirilmiştir¹⁷¹.

Orosdi-Back mağazalarında güçlü bir hiyerarşik yapı hâkimdir. Her ne kadar örnekleri günümüze ulaşmasa da şirket yöneticileri düzenli bir şekilde rapor tutmuşlardır. Şirketin yönetim tarzı Ortadoğu ve çevresinde kurulan diğer mağazalara örnek teşkil etmiştir. Özellikle Türkiye'de kurulan yerli mağazalarda Orosdi-Back'in yönetim modeli benimsenmiştir. Sümerbank, bu duruma örnek olarak gösterilebilir¹⁷².

1.4. Şubeler

1888 yılında Ömer Efendi ismi terk edilerek mağazalarda Orosdi-Back kullanılmaya başlanmıştır. Bu tarihe kadar mağazanın yalnızca İstanbul ve Kahire'de şubesi bulunmaktaydı. Ancak 1888 yılından itibaren mağaza sahipleri birçok yerde şubeler açmaya başlamıştır. 1895 yılına kadar en az 6 şehirde şube açıldığı tahmin edilmektedir¹⁷³.

Tablo 8: Orosdi-Back şubelerinin açılış ve kapanış yılları¹⁷⁴

Şubeler	Açılış Yılı	Kapanış yılı
İstanbul	1855 -1888	1943
İzmir	1888	1934
Adana	1903	1923

¹⁷⁰ Köse, agm, s. 108.

¹⁷¹ Kupferschmidt, age, s. 46.

¹⁷² İşisağ, age, s. 59.

¹⁷³ Bkz. Tablo 8.

¹⁷⁴ Age, s. 55.

Samsun	1910	1923
Mersin	Bilinmiyor	Bilinmiyor
Kahire	1856	1958
İskenderiye	1888	1931
Tanta	1888	1928
Zaqazig	Bilinmiyor	1911
Budapeşte	1900	1902
Ruşçuk	1905	1910
Varna	1905	1910
Filiba	1888	1910
Selanik	1888	1938
Halep	1906	Bilinmiyor
Beyrut	1898	1964
Deyrezor	1938	Bilinmiyor
Port Said	Bilinmiyor	Bilinmiyor
Yokohama	1896	1904
Tahran	1916	1925
Tebriz	1918	1925
Bağdat	1919	1964
Basra	Bilinmiyor	Bilinmiyor
Tunus	1900	1955
Bizerte	1901	1901
Safakes	1926	1926
Casablanca	1956	1960
Fez	Bilinmiyor	1963
Paris	1895	1991
Londra	1889	1912
Viyana	Bilinmiyor	Bilinmiyor
Manchester	Bilinmiyor	Bilinmiyor
Bradford	Bilinmiyor	1927
Birmingham	Bilinmiyor	Bilinmiyor
Lyon	Bilinmiyor	Bilinmiyor
Barselona	1918	Bilinmiyor
Milano	Bilinmiyor	Bilinmiyor

Rostock	1906	Bilinmiyor
Wuppertal	1907	Bilinmiyor
Gablonz	1921	Bilinmiyor
La Chaux de Fonds	1896	1909
Kobe	Bilinmiyor	Bilinmiyor

Mağaza sahiplerinin 1895 yılında limitet şirkete dönüşme kararından sonra hızlı bir şekilde şubelerin sayısı artmıştır. Tablo 8’de de görüldüğü üzere şubelerden bazılarının ömrü kısa sürmüştür. Bazıları ise bulundukları ülkelerde perakende ticaretin öncüsü olmuştur. Şubelerin başarısını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Ağırlıklı olarak bölgesel faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte şirket, yalnızca mağazacılık sektörü üzerine şubeler açmamıştır. Hammadde ihtiyacının temin edilmesi amacıyla bazı yerlerde komisyon ofisleri açıldığı bilinmektedir. Bu ofislerin perakende ticaretten ziyade toptan komisyon ticareti yürüttükleri ve bunu da yerel işbirlikçilerle birlikte yaptıkları düşünülmektedir¹⁷⁵.

Şirketin coğrafi genişlemesi ulaşım ağlarının gelişmesiyle doğru orantılı bir şekilde gerçekleşmiştir. Yeni demiryolu hatlarının kurulması, karayollarının iyileştirilmesi ve telgrafhanelerin açılması Orosdi-Back’i şubeleşmeye teşvik eden faktörler olmuştur. Zira ulaşım ağları hem şirketin organizasyon kabiliyetini güçlendiriyor hem de güçlü bir müşteri potansiyeli vadeliyordu. Tüm bu gerekçeler şubelerin liman kentlerinde ve yeni ulaşım ağlarının etkili olduğu şehirlerde açılmasına olanak sağlamıştır. Şirket yönetimi, bu olanakları fazlasıyla değerlendirmiştir¹⁷⁶.

1.4.1. Merkez Şubeler: İstanbul ve Paris Şubeleri

19. yüzyılda İstanbul, geleneksel tüketim anlayışının da değişmesiyle birlikte yabancı girişimciler için doğu pazarına açılan bir kapı haline gelmiştir. Batılı malların İstanbul pazarına girmesiyle birlikte perakende ticaret farklı bir boyuta evrilmiştir¹⁷⁷. *İstanbul kentsel mekânı, modern haberleşme ve ulaşım ağlarının gerektirdiği postane ve tren istasyonlarının, kente akın eden malların indirilebileceği, depolanabileceği, dağıtımının yapılabilceği yeni rıhtım ve depoların, kenti ziyaret eden tüccarların kalabileceği otellerin inşasına sahne olmuş; yabancı sermayenin girişi borsa, ticaret odaları ve bankalar gibi finans kurumlarının ortaya çıkmasına, kentin geleneksel üretim ve*

¹⁷⁵ Kupferschmidt, age, s. 24.

¹⁷⁶ Age, s. 24.

¹⁷⁷ Yağız, agm, s. 51.

ticaret hayatını temsil eden tarihi yarımada'nın (Eminönü, Beyazıt ve Unkapanı) karşısında Karaköy ve Galata'da yeni bir finans ve iş merkezinin doğmasına neden olmuştur. Modern finans ve ticaret hayatının cisimleştiği bu bölgenin hemen yanı başındaki Pera'dan Taksim, Harbiye ve Şişli'ye uzanan konut inşası, apartmanlaşma ve kentsel düzenleme faaliyeti, yeni kamusal alanların yanı sıra "her türlü tüketici ürününün satıldığı mağazaların" ortaya çıkmasını tetiklemiş farklı hizmet sektörleri ve bu sektörlerde faaliyet gösteren yeni girişimci ve profesyonellerin faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır¹⁷⁸.

Adolphe Orosdi, burada sözü edilen girişimcilerden birisidir. Kendisi ilk olarak Ömer Efendi Giyim Mağazası'nı açtıktan sonra Viyana'daki ticari bağlantılarını iyi kullanmış ve bu yüzden mağazaya ürün temininde zorluk yaşamamıştır¹⁷⁹. Diğer mağazalarda olduğu gibi burada da ağırlıklı olarak batılı ürünler satılmıştır¹⁸⁰.

Ömer Efendi Giyim Mağazası, her ne kadar Adolphe Orosdi ve Hermann Back'ın kişisel çabalarıyla büyümüş olsa da; Orosdi-Back bünyesinde İstanbul'da açılan ilk şube olarak kabul edilmektedir¹⁸¹. 1855-1888 yılları arasında faaliyetlerini yürüten Ömer Efendi Giyim Mağazası, bizzat sahipleri tarafından tasfiye edilmiştir. Daha sonra mağaza sahipleri meşhur Bahçekapı şubelerini açmışlardır¹⁸². Mağaza sahiplerinin şubeyi Galata'dan Bahçekapı'ya neden taşıdıkları konusu muammadır. Bunun nedenleri üzerine ancak tahminlerde bulunulabilir. En olası gerekçe doğulu ve batılı tüketici kesimleri bir arada buluşturma düşüncesi olabilir. Zira Bahçekapı semti her iki tüketici sınıf arasında sınır görevi görmektedir. Bu bölgenin kozmopolit konumu fırsata çevrilerek her iki kesimin Orosdi-Back'te buluşturulması amaçlanmış olabilir. Bu yolla müşteri sirkülasyonunun yüksek olabileceği ihtimal dâhilindedir. Kupferschmidt'e göre Bahçekapı'nın tercih edilmesi tesadüf değildir. Zira mağazanın açılış tarihi ile Sirkeci İstasyonu'nun inşaatı aynı yıla denk gelmektedir. Kupferschmidt, mağaza sahiplerinin bu istasyonun bölgeyi canlandıracağını öngörerek mağazayı Bahçekapı semtine açtıklarını iddia etmiştir¹⁸³.

Bahçekapı şubesi, 1895'e kadar merkez şube olarak faaliyet göstermiştir. Orosdi-Back'ın limitet şirkete dönüşmesinden sonra merkez şube Paris'e taşınmıştır¹⁸⁴. Şirketin

¹⁷⁸ Yağız, agm, s. 33.

¹⁷⁹ Kupferschmidt, age, s. 25.

¹⁸⁰ Yağız, agm, s. 34.

¹⁸¹ Kupferschmidt, age, s. 24.

¹⁸² Constantinople Cervati Freres & Cie, *Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie, de L'administration et de la Magistrature* 1889; 1891; 1892-1893; 1893-1894; 1894; 1895; 1896, Constantinople 1898.

¹⁸³ Kupferschmidt, age, s. 24.

¹⁸⁴ Yarış, age, s. 83.

Paris'te bir mağaza açıp açmadığı konusunda net bir bilgi yoktur. Yıllıklarda ise Paris'te bir mağaza olduğuna dair herhangi bir veriye rastlanmamıştır. Yalnızca şirkete ait bir ofisin olduğu ve başında da Leon Orosdi'nin olduğuna dair bir kayıt bulunmaktadır¹⁸⁵. Buradan yola çıkarak Paris şubesinin yalnızca bir şirket ofisinden ibaret olduğu söylenebilir. Bununla birlikte şirket yöneticilerinin birçoğu Paris'te ikamet etmekteydiler. Hatta bu dönemde Orosdi ve Back aileleri Paris sosyetesinden sayılmakta ve cemiyet içerisinde seçkin aileler olarak zikredilmektedir¹⁸⁶.

Paris şubesi, diğer şubelerin üstünde bir konuma sahiptir. Orosdi-Back mağazalarında izlenecek politikalar genel itibariyle buradan dikte edilmiştir. Şube yöneticileri burada belirlenir ve tayinleri yine buradan gerçekleştirilirdi. Şirkete ait güncel konuların değerlendirildiği genel toplantılar burada yapılmaktaydı. Orosdi-Back'e ait hisseler ise Paris borsasında işlem görmekteydi. Bu özellikleriyle Paris şubesi, Orosdi-Back şirketinin ana omurgası haline gelmiştir¹⁸⁷.

İstanbul şubesi, idari niteliğini kaybetmiş olmasına rağmen; şirketin en büyük mağazası olma özelliğine sahiptir. Söz konusu mağaza binası 5 katlıdır ve giriş kısmı Paris Bistro tarzında dizayn edilmiştir¹⁸⁸. İlk katta çuha¹⁸⁹, manifatura¹⁹⁰, saat¹⁹¹ ve şemsiye¹⁹² reyonları; ikinci katta iplik, dantel¹⁹³, yelpaze¹⁹⁴, hırdavat¹⁹⁵, parfüm¹⁹⁶ reyonları ile kasiyer¹⁹⁷, muhasebe ve vezne odası¹⁹⁸; üçüncü katta muşamba, kaput¹⁹⁹, triko²⁰⁰, çamaşır, gömlek²⁰¹, çorap²⁰², mendil,

¹⁸⁵ The Annuaire Oriental Ltd, *Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient*, Constantinople 1895.

¹⁸⁶ İşısağ, *age*, s. 24.

¹⁸⁷ Çapar, *agm*, s. 233.

¹⁸⁸ İşısağ, *age*, s. 5.

¹⁸⁹ Bkz. Ek 18.

¹⁹⁰ Bkz. Ek 19.

¹⁹¹ Bkz. Ek 20.

¹⁹² Bkz. Ek 21.

¹⁹³ Bkz. Ek 22.

¹⁹⁴ Bkz. Ek 23.

¹⁹⁵ Bkz. Ek 24.

¹⁹⁶ Bkz. Ek 25.

¹⁹⁷ Bkz. Ek 26.

¹⁹⁸ Bkz. Ek 27.

¹⁹⁹ Bkz. Ek 28.

²⁰⁰ Bkz. Ek 29.

²⁰¹ Bkz. Ek 30.

²⁰² Bkz. Ek 31.

eldiven²⁰³, yün, pamuk, fanila²⁰⁴, müzik aleti²⁰⁵ reyonları; dördüncü katta kıyafet reyonu²⁰⁶; beşinci katta ise yemekhane²⁰⁷, imalathane²⁰⁸ ve kumaş deposu²⁰⁹ bulunmaktadır.

Günümüzde Sümerhan olarak bilinen bu binanın ne zaman ve kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir²¹⁰. Kupferschmidt, buranın 1907 yılında şirket tarafından satın alındığını ve mülkiyetinin Adolphe Orosdi'nin eşi Berthe Orosdi üzerine yapıldığını belirtmektedir²¹¹.

Bahçekapı şubesi, şirket yöneticileri tarafından iki kez tadilat geçirmiştir. Bunlardan ilki 1904 yılında gerçekleşmiştir. Döneme ait bir mecmuadan bu tadilat sırasında Orosdi-Back mağazasına asansör yapıldığı öğrenilmektedir. Söz konusu olaydan mecmuada şu şekilde bahsedilmektedir:

“Bahçekapısı'nda kain Ömer Efendi Mağazası namıyla maaruf Orosdi Back ticarethanesini memleketimizde tanımayan yoktur. Her türlü intizam-ı muamelâtıyla kesb-i marufiyet etmiş olan bu dârü't-ticare menafiini daima müşterilerinin istirahatini temin ve hüsn-i itimat ve emniyetlerini celb etmekte aramakta ve bunun için türlü fedakârlığı ihtiyar etmektedir. Bu kere de müracaat eden müşterilerinin bir kat daha temin-i istirahatı için mağazanın her katına suhûletle çıkabilmek için bir asansör vaz eylemiş ve işbu asansörün resm-i küşâdın teyemmünen rûz-i firûz-ı culûs-ı hümayun münasebet-i mübescelesiyle evvelki gün icra eylemiştir.²¹²”

İkinci tadilat ise 1908 yılında gerçekleşmiş ve binaya yeni eklemeler yapılmıştır²¹³. Köse, bu binanın dışında bir de depolardan bahsetmektedir. Mağaza ve depoların mülkünün ise şirkete ait olduğunu belirtmektedir. Ayrıca İzmir, Selanik, Samsun ve Beyrut gibi şubelerin mal sevkiyatının bahsi geçen depolardan sağlandığını ifade etmiştir²¹⁴.

Orosdi-Back İstanbul şubesi, hem kapasite bakımından hem de istihdam bakımından diğer şubelere göre oldukça büyüktür²¹⁵. Mağazanın çok katlı olması burayı ürün çeşitliliği bakımından avantajlı kılmaktadır. Ürünler kategorize edilerek her katta ayrı ayrı reyonlarda müşterilere sergilenmiştir. Bu haliyle Orosdi-Back Mağazası, İstanbul halkına unutulmaz bir

²⁰³ Bkz. Ek 32.

²⁰⁴ Bkz. Ek 33.

²⁰⁵ Bkz. Ek 34.

²⁰⁶ Bkz. Ek 35.

²⁰⁷ Bkz. Ek 36.

²⁰⁸ Bkz. Ek 37.

²⁰⁹ Bkz. Ek 38.

²¹⁰ Köse, *age*, s. 207.

²¹¹ Kupferschmidt, *age*, s. 24.

²¹² Emel Seyhan, “Osmanlı Basınında Yüzyıl Önce Bu Ay (Eylül 1904)”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 129, (Eylül 2004), s. 6.

²¹³ Köse, *age*, s. 207.

²¹⁴ *Age*, s. 135.

²¹⁵ Köse, *agm*, s. 98.

alışveriş zevki yaşatmıştır²¹⁶. Her ne kadar mağazanın adı Orosdi-Back olsa da halk arasında yıllarca Ömer Efendi adıyla anılmıştır. Yazılarıyla eski İstanbul'un sosyal yaşantısı hakkında önemli anekdotlar paylaşan Sermet Muhtar Alus, bir yazısında Orosdi-Back Mağazası'ndan şu şekilde bahsetmektedir:

“Aylardır yapı dolayısı ile kapalı duran, Yerli Mallar Merkez binası taşınacak olan, nihayet 26 Temmuz Çarşamba günü törenle açılan binada malûm a vaktile Orozdi Bak Ticarethanesi vardı. Oradan bahsederken okumuş yazmış takım, Beyoğlu yakası halkı, yerli Hristiyanlar ve Yahudiler bu ismi kullanır; hanımlar, İstanbul yakalıları, avam tabaka dillerine kolay geldiği için hep Ömer Efendi Mağazası derlerdi. Firmanın asıl adı Orosdi Back Müesseseleri Anonim Şirketi idi... Ben çocukken ara sıra giderdik, alt katına girerdik... Her katta geniş geniş kısımlar vardı. İğneden sürmeye kadar çeşit çeşit malla tıklım tıklım; mani fatura, tuhafiyeye, yün, tire, makara, iğne; yemek takımından çatal, bıçak, kaşık, kaşık; tabak, çanak, bardak; kapı tokmakları, kilitleri, sürmeleri; çilingirlik, demircilik, demircilik, marangozluk edevatı, kilim, yol keçesi, sofraya muşambası, paspas; duvar, konsol, cep saatleri; hazır elbise, ayakkabı, oyuncak ilâh... Tuhafiyeye taalluk eden şeyleri anladık. Fanilâ, çorap, mendilin hiç olmazsa yarım düzine alınması kâr-ı akıldır. İşe yarayan, fazlası göz çıkarmayan eşyanın hakeza. Gelgelelim sofraya muşambalarından biri hoşuna gitti de isteyecek oldun. Derhal, burnu kaf dağındaki tezgâhtar, ağzına kira istiyormuş gibi naz ve istiğna ile lâfi dayardı. — Yarım düzineden eksik vermeyiz! Aşçı dükkânı mı açılacak? Yahut, bir dondurma kutusu beğendin. Ona da aynı cevap. Dondurmacı dükkânı mı işletilecek?.. Hoş o vakit dondurmacıları dondurmayı böyle makineli kutularda da yapmazlardı ya... Azametli satıcılar tacir, esnaf kılıklılarından gayrısına metelik vermezler, tetiklerini bozmaz, yerlerinden kıpırdamazlardı. Hiç unutmam. Bir gün çorabımı, mendilimi almak için mahut merdivenden tırmandık. Oyuncak dairesinin önünden geçiyoruz. Mağazanın huyu malûmumuz. Lâstik top, kapsüllü tabanca, kurma tüfek, çiftlik takımı vesaire tek, hatta çift, hatta üç tane bile alınamaz. Bir göz gezdirmek için giriverdik. Aman efendim ne oyuncaklar, ne oyuncaklar. Boynu bükük, sümsük sümsük bakıyorum. Raftaki pırıl pırıl, bambaşka tertibatlı, bildiklerime hiç benzemeyen, (Bonmarşe) ve (Pazar Alman) da eşi görülmemiş bir (Lantern majik). Kurumî tezgâhtar hemen yumuşayarak: — Canlı fotoğraf. Gümrükten yeni çıkardık! Dedi. Arkasından demez mi ki: — Bunu size satabiliriz. Direktörün yeni bir kararı var. 108 kuruştan yukarı fiyattaki oyuncakları perakende de verebileceğiz. O anda yüreğime su serpildi. Canlı fotoğrafın fiyatı bir buçuk lira idi. Yanında ufak bir manivelâsı var. Dürbünle fener arasına şeffaf mikadan, ince yuvarlaklar takılıyor. Bu yuvarlakların kenarlarında, boyalı boyalı, mini mini resimler. Karanlıkta lâmbası yakılıp, mikalar yerine geçirilip manivela çevrilince duvara veya patiskaya resimler aksediyor, canlıymış gibi hareket ediyorlarmış. Canlı fotoğrafı daha evvelce görmüştüm. Bir ramazan Direkler arasında, Fotoğrafçı Necati'nin yanında dükkânda 40 paraya seyrettirmişlerdi. O, bir sandıktı. Üstünde düğme kadar bir delik. Elektrik piller ile işler, ışıklanırdı. Meselâ iki boksör çarpışır; bir cambaz trapezde marifetler yapar yahut bir avcı kuşa tüfeği boşaltır, köpeği koşup avı getirirdi. Yarım dakika sürmezdi. Ağzımın suyu akmıştı. Orozdi - Back'te ki canlı fotoğrafı hemen aldık. Bende ki sevinci görmeyin. Artık evdeki küçüklere büyüklere, akrabalara, konu komşuya eğlence çıkmıştı. Herkes boyuna seyrine üşüşmede. Yuvarlaklar altı taneydi. Resimler birbirini tutar surette yapıldığından, çevirdikçe sürer dururdu. Ne gibi şeyler olduğunu da söyleyeyim: Üç zenci çocuğu bir derenin etrafında arka arkaya koşarak suya dalıp dalıp çıkıyorlar. Üç dört süvari meydanda fırl fırl çarh çeviriyor. Yine bir kaç Amerika vahşisi uzun sırtlara dayana dayana aradaki hendeği atlıyorlar ilâh... Bilenler bilir a, İpekçi Kâni merhum Kapalı Çarşı'dan yetişmedir. 1894 büyük zelzelesi üzerine Veznecilerde, şimdiki Letafet Apartmanı'nın yerindeki geniş dükkâna taşınıp (Türk Pazarı) nı, sonra da Eminönü'nde (Hüsnü İntihap) Mağazası'nı açmıştı. Bir aralık Orosdi - Back'ın alt katındaki perakendeci dairelerin şefliğini etmişti. Mütemediyen dolaşır, etrafa nezaret eder, tezgâhtarların müşterilere muamelelerini kollar, zaten terbiye ve nezaketi mücerrep herkesi hoş tutar, hele eski tanıdıklarına hukuk gütmekten geri kalmazdı. O kısmın tertibini, intizamını yoluna koyan; sonraları aynı minval üzere devam etmesine sebep olan odur.²¹⁷”

²¹⁶ Yarış, age, s. 83.

²¹⁷ *Taha Toros Arşivi (T.T.A), Sermet Muhtar Alus: Orosdi-Back Ömer Efendi Mağazası, Dosya Adı: Ticarethaneler, Dosya No: 123.*

Orosdi-Back Mağazası, diğer batılı mağazalar gibi İstanbul'un perakende ticaretinde öncü rol oynamıştır. Ancak mağazanın etkinliği cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren azalmaya başlamıştır. Bunda değişen sosyal ve ekonomik şartların payı büyüktür²¹⁸. Orosdi-Back mağazası, İstanbul'un yalnızca sosyal ve ekonomik hayatına değil; aynı zamanda mimarisi üzerinde de derin izler bırakmıştır²¹⁹.

1.4.2. Anadolu'da Açılan Şubeler

Orosdi-Back, Anadolu'daki ilk şubesini İzmir'de açmıştır. İzmir şubesinin 1888 yılında açıldığı tahmin edilmektedir. Nitekim bu şube hakkında en erken bilgilere 1889 tarihli bir Fransız kaynakta rastlanılmaktadır. Buradan yola çıkarak en azından o tarihlerde İzmir'de bir Orosdi-Back şubesi olduğu anlaşılmaktadır. Aynı kaynakta yer alan bilgilere göre Orosdi-Back İzmir şubesinde tüm ürünlerin ithalatı ve toptan satışı ile birlikte ürünlerin perakende ticaretinin de yapıldığı öğrenilmektedir²²⁰.

İzmir şubesinin şirketleşmeden önce açılması; burayı önemli kılmaktadır. Ömer Efendi Mağazası tasfiye edilip Bahçekapı şubesi (İstanbul) açıldıktan sonra mağaza ortakları dışarıya açılma girişiminde bulunmuştur. İzmir ise hem Levanten şehri olması hem de ulaşım kaynaklarına (liman, demiryolu) sahip olması nedeniyle mağaza sahipleri tarafından tercih edilmiştir. Nitekim önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere Orosdi-Back'in şube politikasında ulaşım olanakları ve arz-talep dengesi önem arz etmektedir. İstanbul'dan sonra İzmir'de şube açılmasında nüfus ve ulaşım faktörlerinin etkili olduğu kuvvetle muhtemeldir.

İzmir şubesi hakkında elde fazla bir veri bulunmamaktadır. Ancak 30 Kasım 1919 tarihli bir mecmuadan mağazanın Frenk Mahallesi'nde açıldığı anlaşılmaktadır²²¹. Ayrıca Louis Salmon'un mektuplarında da şube hakkında azda olsa bilgiler yer almaktadır. 20 Mayıs 1914 tarihli mektupta Salmon, İzmir şubesinde geçici olarak görevlendirildiğinden bahsetmektedir. Bununla birlikte şube yönetiminin başarılı olduğunu ve şirketin bu durumdan oldukça memnun kaldığını belirtmiştir²²². Nitekim mağazaya ait veriler Salmon'u haklı çıkarmaktadır. İzmir

²¹⁸ Köse, *age*, s. 140.

²¹⁹ Köse, *agm*, s. 113.

²²⁰ Bulletin de la Chambre de Commerce, *Chambre de Commerce Française d'Izmir*, Imprimerie Française Leandre Mourkidès, Smyrna 1889, s. 43.

²²¹ *İzmir'e Doğru*, "İzmir Şuûnu", (Rumi: 30 Teşrin-i Sâni 1335 / Miladi: 19 Kasım 1919), s. 3.

²²² *Carrière de Louis Salmon Aux Ets. Orosdi-Back*, 2007, http://papymac.free.fr/Louis_EOB.html (17.12.2021 / 16.45).

şubesinin 1889 yılındaki net kârı 274.831 franktır²²³. 1914 yılında ise kâr 168.992 franka düşmüştür. Ancak diğer şubelerle kıyaslandığında İzmir şubesi İstanbul'dan sonra en fazla kâr elde eden şubedir²²⁴.

1919 yılında Frenk Mahallesi'nde gerçekleşen yangından mağaza da nasibini almıştır. Bu büyük yangında mağaza tamamen yok olmasa da kısmen zarar görmüştür²²⁵. Bununla birlikte 1923 yılında gerçekleşen *nüfus mübadelesi*²²⁶ de mağazayı olumsuz yönde etkilemiştir. Zira kentteki gayrimüslim nüfus, mağazanın potansiyel müşterileriydi. Mübadele ile birlikte mağazanın müşteri sirkülasyonunda önemli düşüşler yaşanmıştır²²⁷. 1929 küresel ekonomik krizden de nasibini alan Orosdi-Back İzmir şubesi, 1934 yılında tasfiye edilmiştir²²⁸.

Orosdi-Back'ın Anadolu'da açtığı bir diğer şube ise Adana şubesidir. Sanayi Devrimi ile birlikte seri üretimin başlaması, hammadde kaynaklarını daha da önemli kılmıştır. Bilhassa pamuk bitkisi, başta tekstil olmak üzere birçok üretim sektöründe en önemli hammadde kaynaklarından birisi olmuştur. 1861- 1865 Amerikan İç Savaşı'na kadar Avrupa'nın pamuk ihtiyacının önemli bir kısmı Amerika'dan karşılanmaktaydı. Ancak iç savaşın patlak vermesi Avrupa'da bir pamuk krizinin yaşanmasına neden olmuştur. Bunun üzerine pamuk ihtiyacı Mısır ve Çukurova'dan karşılanmaya başlamıştır²²⁹.

19. yüzyılda Çukurova bölgesi pamuk üretimiyle ön plana çıkmıştır. Adana-Mersin demiryolu hattının da açılmasıyla birlikte dışarıya pamuk ihracı önemli oranda artmıştır. İhracatın artması ile birlikte pamuk üretiminde de yükseliş yaşanmıştır. 1900'lü yıllardan itibaren pamuk rekoltesi (bir yıl içindeki ürün miktarı) hızla artarak 50 bin balyadan 150 bin

²²³ Bkz. Tablo 3.

²²⁴ Bkz. Tablo 4.

²²⁵ *İzmir'e Doğru*, "Frenk Mahallesi'nde Harik", (Rumi: 30 Teşrin-i Sâni 1335 / Miladi: 19 Kasım 1919), s. 3.

²²⁶ "Sözlükte "bir şeyin diğeriyle değiştirilmesi" anlamındaki mübâdele kelimesi Osmanlılar'da kavram olarak çeşitli mânalara gelir. 19. yüzyılda ekonomide kullanılan kavramların Türkçe'ye ve diğer Doğu dillerine çevrilmesini, yani mal değişimi ve değer değişimini ifade ettiği gibi özellikle Osmanlı ve Avrupalı güçler arasında yapılan Karlofça ve Pasarofça gibi antlaşmalardan sonra görüldüğü üzere daha düzenli ve resmî durumlarda gerçekleştirilen, savaş esirlerinin ve Osmanlı Devleti ile diğer ülkeler arasındaki elçilerin karşılıklı değişimi için de kullanılır. Ayrıca I. Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti'nin parçalanmasıyla Türkiye ile Balkanlar'daki ülkeler arasında nüfus değişimine de mübadele denir. Bu sonuncusu milletlerarası anlaşmalarla düzenlendiğinden İslâm tarihi ve hukuku kurumlarının dışında değerlendirilmiştir. Bilhassa hukukî ve siyasî bir terim olarak savaş esirlerinin ve elçilerin değişimi anlamı Osmanlı tarihinde öne çıkar." Bkz. İlber Ortaylı, "Mübadele", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 424.

²²⁷ Kupferschmidt, *age*, s. 34.

²²⁸ *Age*, s. 55.

²²⁹ Cengiz Atlı, Ahmet Kalın, "Mersin-Tarsus-Adana Demiryolunun Millileştirilmesi", *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 11, S. 2, (2020), s. 161.

balyaya çıkmıştır. Osmanlı Bankası'nın 1889 yılında Adana'da şube açmasıyla birlikte bölgede pamuk borsası oluşturulmuştur²³⁰.

Orosdi-Back yöneticileri Çukurova'da yaşanan bu gelişmeleri dikkatle takip etmekteydiler. Nitekim 1903 yılında şirket yönetimi Adana'da bir şube açmaya karar vermiştir. Ancak mağazanın açılışı ancak 1909'da gerçekleşebilmiştir²³¹. Mağaza, o yıllarda Dr. Rolland Caddesi olarak bilinen Ali Münif Yeğenağa Caddesi'nde açılmıştır. Ancak 1909 yılında yaşanan Ermeni olayları sırasında mağaza yağmalanmıştır. Olaylar sırasında hasar gören şube binası şirket tarafından yaptırılarak 1911'de tekrar açılmıştır²³².

Aslında şirket buradaki ticari faaliyetlerine 1903 yılında başlamıştır. 1903-1909 yılları arasında üreticiden pamuk alınıp Mersin Limanı üzerinden Fransa ve İngiltere'ye ihraç edilmiştir. Bu yıllarda önemli oranda pamuk alımı ve ihracatı gerçekleşmiştir. Ayrıca kendi imalathaneleri için de pamuk temini sağlanmıştır. Şirket kısa sürede pamuk piyasasında bölgede etkili birkaç firmadan birisi haline gelmiştir²³³. Mağazanın açılmasıyla birlikte perakende ticarete de öne çıkmıştır. Mağazada her türlü giyim eşyası, ayakkabı, kumaş, mobilya ve hırdavat ürünleri satılmıştır²³⁴. Ancak toptan pazarlamada elde edilen başarı perakende ticarete pek sağlanamamıştır. 1914 yılında Adana şubesinin yıllık cirosu 42.638 frank olarak hesaplanmıştır. Diğer şubelerle kıyaslandığında Adana şubesinin cirosu oldukça düşüktür²³⁵. Ancak Adana şubesinin hammadde temini açısından önemli bir yere sahip olması kapanmasını engellemiştir²³⁶.

Tablo 9: Orosdi-Back Adana şubesinde çalışanların listesi²³⁷

Adı	Görevi
Florin Orosdi	Şirket Yöneticisi
Louis Salmon	Şirket Yöneticisi
Jean Mallet	Şube Sorumlusu

²³⁰ İşisağ, *age*, s. 18.

²³¹ Aytekin Gezici, "Adanalılar Orosdi-Back'i Nasıl Horozdibek'e Dönüştürdü?," *Adana 5 Ocak Gazetesi*, (22 Ocak 2012).

²³² Bkz. Ek 39.

²³³ İşisağ, *age*, s. 22.

²³⁴ Kudret Emiroğlu, *Adana Sanayi Tarihi*, Adana Sanayi Odası, Adana 2008, s. 49.

²³⁵ Bkz. Tablo 4.

²³⁶ İşisağ, *age*, s. 21.

²³⁷ BOA., *Dâhiliye Muâmelat*, 131 / 148, s. 1. Bu tabloda şube çalışanlarının bir kısmının isimleri yer almaktadır. Diğer çalışanların isimlerine ulaşılamadığından dolayı mağaza çalışanlarının sayısı hakkında net bilgi verilmemiştir. (y.n) Aram ve Leon Hisarlıyan şubenin saat reyonunda çalışmakta olup bu ikisi hakkındaki bilgiler için bkz. BOA., *Dâhiliye Şifre Kalemi*, 59 / 247.

Jacques Galeros	Şube Sorumlusu
Kadri Bey	Komisyoncu
Kevork Baronyan	Reyon Görevlisi
Manok Chingyan	Reyon Görevlisi
Hayrabet Derderyan	Reyon Görevlisi
Harutyon Örnekyan	Reyon Görevlisi
Toros Tahmazyan	Reyon Görevlisi
Mardiros Baronyan	Reyon Görevlisi
Sokiyas Halaçyan	Reyon Görevlisi
Leon Hisarlıyan	Reyon Görevlisi
Aram Hisarlıyan	Reyon Görevlisi

Orosdi-Back Adana şubesinin başında Florin Orosdi bulunmaktadır. Florin Orosdi'nin beraberinde bir de mağazadan sorumlu şube müdürü vardır. İlk şube müdürü Jean Mallet olmuştur. Jean Mallet'ten sonra ise şube müdürlüğüne Jacques Galeros getirilmiştir²³⁸. Florin Orosdi'nin genel müdürlükten ayrılmasıyla birlikte yerine kısa süreliğine Louis Salmon geçmiştir. Mağaza çalışanlarının birçoğu Ermeni'dir. Müslüman çalışanlar ise hamal ve ırgat olarak istihdam edilmişlerdir. Ancak Kadri Bey adında Müslüman olduğu düşünülen bir kişi şirket bünyesinde komisyonculuk yapmıştır²³⁹.

Adana'da pamuk piyasasının kontrolünü uzun bir süre elinde tutan şirket, Corc Lütfullah²⁴⁰ adlı bir pamuk tüccarının piyasaya girmesiyle birlikte etkinliğini kaybetmiştir. Adana'da açılan ilk büyük mağaza olmasına karşın Orosdi-Back tatmin edici bir kâr oranına ulaşamamıştır. Salmon, Mayıs 1909 tarihli bir mektubunda Adana şubesinin 400.000 sterlin zarar ettiğini belirtmiştir²⁴¹. Zor durumda kalan mağaza yöneticileri Selanik Bankası'ndan kredi almak zorunda kalmışlardır²⁴².

Perakende ticaretteki başarısızlığın birçok nedenleri vardır. Bunlardan ilki ve en önemlisi mağazanın kapasite olarak kentin potansiyelinin çok üzerinde olmasıdır. Adana'nın hem nüfus hem de ekonomik yapısının henüz gelişmemiş olması mağaza için büyük bir dezavantaj sağlamıştır. Başarısızlığın bir diğer önemli sebeplerinden biriside kentte yaşanan

²³⁸ Bkz. Tablo 7.

²³⁹ Bkz. Tablo 9.

²⁴⁰ "Pamuk simsarı ve eksperi olan Corc Lütfullah, Londra ve Liverpool pamuk piyasalarından, telgrafla öğrendiği pamuk fiyatlarını, Adana borsasında, kendi kazancına göre ayarlıyor ve kâr üstüne kâr ediyordu." Bkz. İşisâğ, age, s. 43.

²⁴¹ *Carrière de Louis Salmon Aux Ets. Orosdi-Back*, 2007, http://papymac.free.fr/Louis_EOB.html (18.12.2021 / 18.45).

²⁴² İşisâğ, age, s. 61.

Ermeni olayları olmuştur²⁴³. Şirket yöneticileri bu olaylar karşısında her ne kadar tarafsızlık politikası izlemiş olsa da olaylardan olumsuz yönde etkilenmişlerdir²⁴⁴. Bu olaylar sırasında mağaza bir hafta kapalı kalmıştır. Buna rağmen mağaza kundaklanmaktan kurtulamamıştır. Olaylardan dehşete kapılan şirket yöneticileri Adana'da şube açılmasının bir hata olduğunu düşünmeye başlamışlardır²⁴⁵. Şirket yöneticilerinden Leopold Back, bölgedeki durumu değerlendirmek üzere Adana'ya gelmiştir²⁴⁶. Yaşanan olaylardan sonra şirket yönetimi Adana şubesine karşı ilgisini azaltmıştır. Burada ağırlıklı olarak toptan pamuk alımı ve ihracatıyla ilgilenilmiştir²⁴⁷.

Adana'nın 1918 yılında Fransızlar tarafından işgal edilmesi mağazanın durumunu biraz düzeltmiştir. Bunda Orosdi-Back'in resmîyetinde bir Fransız firması olmasının payı büyüktür. Ancak şirket yönetimi işgal yıllarında bile tarafsızlık politikasını sürdürmüştür. Yine de bu dönemde İtilaf Devletleri'yle yakın ilişki içerisinde olunmuştur. Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Orosdi-Back gibi birçok yabancı şirket *Harp Kazançları Vergisi* sorunuyla karşılaşmıştır. Orosdi-Back Adana şubesinden 10.000 lira vergi talebinde bulunulmuştur. Bu duruma itiraz eden Orosdi-Back yönetimi Fransa Yüksek Komiserliği'ni aracı kılarak vergiden muaf tutulmayı talep etmiştir. Fransa Yüksek Komiserliği'nden Ankara Hükümeti'ne çekilen telgrafta Lozan Antlaşması'nın 69. maddesi referans gösterilerek Orosdi-Back şirketinin bu vergiden muaf olduğu belirtilmiştir²⁴⁸. Nitekim Ankara Hükümeti bu maddeye istinaden Orosdi-Back Adana şubesini bu vergiden muaf kılmıştır²⁴⁹.

Her ne kadar perakende ticarete başarı elde edilmemiş olsa bile Orosdi-Back, Adana'da olumlu etkiler bırakmıştır. Kentte bulunan bazı imalathaneler, ürettikleri ürünleri Orosdi-Back aracılığıyla piyasaya sürebilme imkânı elde etmişlerdir. Ayrıca Orosdi-Back üzerinden bu ürünlerin dışarıya ihracatı da yapılabiliyordu²⁵⁰. Bununla birlikte Orosdi-Back sayesinde

²⁴³ "Tarih metinlerine genellikle "Adana Ermeni Olayları" şeklinde geçen olaylar 31 Mart Vak'ası'ndan bir gün sonra, 14 Nisan 1909 tarihinde başlayarak on gün boyunca devam eden olaylar zinciridir. Bu olayların birinci devresini Adana, Tarsus, Erzin, Misis, Dörtöy ve çevresinde patlak veren olaylar oluşturur ki üç gün boyunca sürmüştür. İkinci devre ise sadece Adana'da 25 Nisan'da meydana gelen olayları içerir. Adana'da meydana gelen bu olaylar döneminde Adana Vak'ası, Adana Ayaklanması, İğtişas Olayı, Hazin Vaka, Adana Hadise-i Müellimesi gibi adlarla anılmıştır." Bkz. Aydın Efe, "1909 Adana Ermeni Olaylarının Halep Vilayetine Etkisi: Kırıkhan Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 42, (2016), s. 606.

²⁴⁴ *Le Journal des Finances*, "Établissements Orosdi-Back" (11 Février 1911).

²⁴⁵ İşisağ, *age*, s. 43.

²⁴⁶ BOA., *Hâriciye İstanbul Murahhaslığı*, 32 / 40, s. 29.

²⁴⁷ İşisağ, *age*, s. 37.

²⁴⁸ BOA., *Hâriciye İstanbul Murahhaslığı*, 81 / 67, s. 1.

²⁴⁹ BOA., *Hâriciye İstanbul Murahhaslığı*, 81 / 67, s. 4.

²⁵⁰ İşisağ, *age*, s. 42.

pamuk borsası sistemleşerek canlanmıştır²⁵¹. Ancak cumhuriyetin ilanından sonra Adana şubesi iyice atıl duruma düşmüştür. Mağaza binası 1927 yılında gerçekleşen bir yangın sonucunda dramatik bir şekilde yok olmuştur. İyice harap olan mağaza binası şirket yöneticileri tarafından tamir ettirilmeyip kaderine terk edilmiştir. Bu yangınla birlikte Adana şubesi şirket tarafından tasfiye edilmiştir²⁵². Adanalıların hafızasında önemli bir iz bırakan Orosdi-Back, halk arasında *Horozdibeği* olarak telaffuz edilmekteydi. Yıllarca bölgede Horozdibeği olarak adlandırılan bu mağaza Adanalıların hafızasında önemli bir yer edinmiştir. Öyle ki mağazanın olduğu bölge günümüzde halen Horozdibeği olarak adlandırılmaktadır²⁵³.

Orosdi-Back'in, Adana dışında bir de Mersin'de şubesi vardır. Hükümet Caddesi'nde yer alan bu mağazanın ne zaman açıldığı belli değildir. Arşiv kayıtlarında bu şube ile alakalı en eski belge 1904 tarihli²⁵⁴. Muhtemelen Adana şubesi ile aynı yıllarda kurulmuştur. Şirket, Adana'dan temin ettiği hammadde ürünlerini Mersin Limanı üzerinden Avrupa'ya taşımaktaydı. Bu noktada Mersin'deki Orosdi-Back mağazasının lokomotif görevi gördüğü söylenebilir. Şinasi Develi'ye göre Mersin şubesi finans işleriyle de ilgilenmiştir²⁵⁵. İşgal yıllarında kapalı olan Mersin şubesi, sonradan tekrar açılmıştır. Yine Develi'ye göre şube müdürlüğünü Muharrem Yeğin yapmıştır²⁵⁶. Orosdi-Back Mersin şubesinin ne zamana kadar faaliyetini devam ettirdiği bilinmemektedir. Muhtemelen Adana şubesiyle aynı yıllarda kapanmıştır.

Orosdi-Back'in Anadolu'da şube açtığı şehirlerden biri de Samsun'dur. Orosdi-Back Samsun şubesi 1910 yılında açılmıştır²⁵⁷. Şirket bu şubenin başına Hermann Stark'ı atamıştır²⁵⁸. Mersin şubesi gibi Samsun şubesi hakkında da yeterli bilgi yoktur. Ancak Salmon, mektuplarında bu şube hakkında azda olsa biraz bilgi vermektedir. 1912 yılında Samsun'a giden Salmon bir mektubunda, kentin yeni yeni gelişmeye başladığını ve buradaki mağazanın

²⁵¹ Age, s. 43.

²⁵² Age, s. 37.

²⁵³ Age, s. 47.

²⁵⁴ BOA., *Dâhiliye Şifre Kalemî*, 329 / 105.

²⁵⁵ Şinasi Develi, "1929'lu Yıllar Mersin'inde Özel Bankalar, Finans Kurumları", *Mersin Deniz Ticareti Dergisi*, S. 249, (2013), s. 21.

²⁵⁶ Develi, agm, s. 21.

²⁵⁷ Bkz. Tablo 8.

²⁵⁸ Bkz. Tablo 7.

da gelecek vaat ettiğini belirtmiştir. 17 Kasım 1914 tarihli bir başka mektubunda ise Samsun şubesinin birkaç günlüğüne kapatıldığından bahsetmiştir²⁵⁹.

Hem Salmon'un mektuplarından hem de arşiv belgelerinden Samsun şubesinin savaş şartlarından doğrudan etkilendiği görülmektedir. Hatta bir belgede Samsun şube müdürü Hermann Stark'ın casusluktan tutuklandığından bahsedilmektedir. Söz konusu belgeye göre; Hermann Stark'ın odasında şifreli bir pusula bulunmuş ve bunun üzerine tutuklanmıştır²⁶⁰. Bununla birlikte ailesi de gözetim altında tutulmuştur²⁶¹. Bu olaydan sonra şirket Stark'ı görevden almış ve yerine Antuan Tregari'yi atamıştır²⁶².

Kentteki kargaşa ortamı mağazanın birkaç kez hasar görmesine neden olmuştur. Salmon, şubenin dışarı ile irtibatının kesildiğinden ve mal sevkiyatının düzenli bir şekilde yapılamadığından hayıflanarak söz etmektedir²⁶³. Bölgedeki Rum nüfusun da göç etmesiyle mağazada işler durma noktasına gelmiştir²⁶⁴. Bunun üzerine şirket Samsun şubesini 1923 yılında tasfiye etmiştir²⁶⁵.

1.4.3. Balkanlar'da Açılan Şubeler

Orosdi-Back'in şubeleştirdiği bölgelerden biri de Balkanlardır. Balkanlarda şubeleşme şirketleşmeden önce başlamıştır. Selanik, Filibe, Rusçuk, Budapeşte, Varna gibi birçok Balkan şehrinde mağaza şubeleri ve komisyon ofisleri açılmıştır. Şirketin Balkanlarda uyguladığı ticari politika ağırlıklı olarak toptan ticarete yönelik olmuştur. Bu yüzden bölgedeki mağaza sayısı yalnızca birkaç şehirle sınırlı kalmıştır. Bölgede daha çok şirkete ait komisyon ofisleri açılmıştır²⁶⁶.

Şirketin bölgedeki en güçlü lokomotifi Selanik şubesidir. Selanik şubesini bu kadar önemli kılan özellikleri; nüfus potansiyeli ve ulaşım kaynaklarına sahip olmasıdır. Selanik, 1860'lardan itibaren yeni liman tesisleri ve demiryolu bağlantıları ile güçlü bir modernizasyon

²⁵⁹ *Carrière de Louis Salmon Aux Ets. Orosdi-Back*, 2007, http://papymac.free.fr/Louis_EOB.html (19.12.2021 / 01.15).

²⁶⁰ BOA., *Dâhiliye Beşinci Şube*, 63 / 45, s. 5.

²⁶¹ BOA., *Dâhiliye Beşinci Şube*, 63 / 45, s. 3.

²⁶² BOA., *Dâhiliye Seyr-ü Sefer Kalemi*, 18 / 118, s. 1.

²⁶³ *Carrière de Louis Salmon Aux Ets. Orosdi-Back*, 2007, http://papymac.free.fr/Louis_EOB.html (19.12.2021 / 01.50).

²⁶⁴ BOA., *Dâhiliye Beşinci Şube*, 63 / 45, s. 4.

²⁶⁵ Bkz. Tablo 8.

²⁶⁶ Kupferschmidt, *age*, s. 53.

sürecinden geçmiştir. 1869 yılında şehrin en önemli merkezlerinden biri olan Sabri Caddesi²⁶⁷ genişletilmiş ve çevresinde otel, sinema, banka ve kafeterya gibi birçok ticari ve sosyal işletmeler açılmıştır. Kentte açılan ilk departman mağazalara da yine bu bölgede rastlanılmıştır²⁶⁸.

Kent, nüfus olarak kozmopolit bir yapıya sahiptir. 1885 yılına ait verilere göre kentin nüfusu 990.400 iken bu oran 1897’de 1.040.218’e yükselmiştir²⁶⁹. Levantenlerin de etkisiyle kentte ticaret hayatı çok canlıdır. Kentin bu potansiyelinden faydalanmak amacıyla 1888 yılında Orosdi-Back adına bir ticari acente açılmıştır. Kısa sürede cirosunu artıran bu acentenin 1896 yılındaki net kârı 572.005 franka ulaşmıştır²⁷⁰. 1 Eylül 1901 yılında kentte mağaza açılarak perakende ticarete başlanmıştır. Mağazanın açılışı kentte büyük bir heyecan uyandırmıştır. Açılışa şehrin ileri gelenleri ve devlet adamları katılmıştır²⁷¹.

Orosdi-Back Selanik şubesi, ilk yıl beklenen verimi sağlayamamıştır. Ancak zamanla mağazaya ilgi yoğun bir şekilde artmıştır. Öyle ki; 1905 yılına gelindiğinde Selanik şubesi talepleri karşılamakta güçlük çekmeye başlamıştır. Bunun üzerine şirket yönetimi mağazayı mevcut yerinden daha büyük bir yere taşıma kararı almıştır²⁷². Böylece 1907 yılında Aghio Menas Caddesi’ndeki yeni yerine taşınmıştır. Bazı kaynaklarda mağazanın, dönemin önemli iş merkezlerinden biri olan Modiano’da açıldığı belirtilse de bu bilginin doğruluğu şüphelidir²⁷³.

Selanik şubesinin ilk müdürü Otto Husserl’dir²⁷⁴. Ardından Rene Stussy müdür olmuştur. Daha sonra ise bu göreve Henry Livada getirilmiştir²⁷⁵. Şubenin çalışan sayısı belli değildir. Mağazanın mal sevkiyatı İstanbul Bahçekapı şubesinden gerçekleştirilmiştir²⁷⁶. Bununla birlikte Selanik’te bulunan diğer mağazalara toptan ürün satışı yapılmıştır. 1908 yılındaki işçi grevlerine rağmen Balkan Savaşlarına kadar şubenin yükselişi istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. Ancak Balkan Savaşlarıyla birlikte gelişen siyasi ve toplumsal olaylardan

²⁶⁷ Günümüzde Venizelos Caddesi olarak bilinmektedir. (y.n)

²⁶⁸ Kupferschmidt, *age*, s. 26.

²⁶⁹ Cem Behar, *Osmanlı İmparatorluğu’nun ve Türkiye’nin Nüfusu 1500-1927*, T.C Başbakanlık İstatistik Enstitüsü Yayınları, C. 2, Ankara 2003, s. 47.

²⁷⁰ Bkz. Tablo 3.

²⁷¹ Meropi Anastassiadou, *Salonique, 1830-1912. Une Ville Ottomane à l’Âge des Réformes*, Leiden 1997, s. 193.

²⁷² *Le Capitaliste*, “Etablissements Orosdi-Back”, (28 Juilliet 1904).

²⁷³ Kupferschmidt, *age*, s. 26.

²⁷⁴ BOA., *Bâb-ı Âli Evrak Odası*, 2564 / 192273.

²⁷⁵ BOA., *Dâhiliye Beşinci Şube*, 24 / 9.

²⁷⁶ Köse, *age*, s. 135.

Selanik şubesi yoğun bir şekilde etkilenmiştir. Salmon, 15 Eylül 1913 tarihli bir mektubunda bu durumu şu şekilde anlatmıştır:

“Müdürün yokluğunda onun yerine iki haftadır Selanik’te bulunuyorum. İlhtaktan önce Üsküp’e bir vagon gönderdik. Gümrük yeni tarifeyi uygulamak istedi. Uzun süren bir çabanın ardından durumu düzelttik. Ancak gerçek şu ki, gümrük tarifeleri herhangi bir bildirimde bulunmaksızın bir gecede değiştirildi. Paris şubesi, bu konudaki şikâyetlerimiz için Dışişleri Bakanı’na başvurdu.²⁷⁷”

1914 yılına gelindiğinde mağazanın cirosu 124.610 franka düşmüştür²⁷⁸. Bazı şirket yöneticileri artık Selanik şubesinin geleceği hakkında karamsar düşüncelere kapılmaya başlamıştır. Şubede yalnızca işler düşmemiştir. Aynı zamanda şube yönetiminde de istikrarsızlık başlamıştır. Hatta bir ara şube müdürleri ardı ardına istifa ettiği için Louis Salmon bir süre Selanik şubesinde görevlendirilmiştir²⁷⁹. 1917 yılında gerçekleşen büyük bir yangın sonucunda mağaza binası yok olmuştur²⁸⁰. Şirket bu olaydan sonra mağazayı tasfiye etmiştir. 1938 yılında ise kentteki ticari faaliyetlerini sonlandırmıştır²⁸¹.

Selanik dışında Budapeşte, Filibe, Üsküp ve Sofya’da küçük çaplı perakende mağazalar açılmıştır. Ancak buralardaki şubeler bir mağazadan çok komisyon ofisini andırmaktadır. Varna ve Rusçuk’ta sadece komisyon ofisleri bulunmaktadır. Budapeşte’deki mağaza düşük cirosu nedeniyle 1902 yılında kapatılmak zorunda kalmıştır. Filibe’deki mağaza ise 1906 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Sofya’daki mağaza hakkında ise yeterli bilgi yoktur. Sadece adli bir olayla alakalı 1897 tarihli bir belgede bu şubenin adı geçmektedir²⁸². Üsküp şubesi, küçük olmasına rağmen beklenenin üzerinde bir performans sergilemiştir. Salmon, burası için şu tespitlerde bulunmuştur:

“8 günlüğüne küçük bir şube açtığımız Üsküp’e gittim... Çok güzel bir kasaba olan Üsküp’e Sırp tarafından Scopljé olarak anılıyordu. Üsküp’ün ticari geleceğinin parlak olduğunu düşünüyorum. Çünkü savaştan önce (Balkan Savaşı’nı kastediyor) Selanik’e rağbet eden Sırp ve Makedon müşteriler artık burayı tercih edeceklerdir.²⁸³”

²⁷⁷ *Carrière de Louis Salmon Aux Ets. Orosdi-Back*, 2007, http://papymac.free.fr/Louis_EOB.html (20.12.2021 / 19.00).

²⁷⁸ Bkz. Tablo 4.

²⁷⁹ *Carrière de Louis Salmon Aux Ets. Orosdi-Back*, 2007, http://papymac.free.fr/Louis_EOB.html (20.12.2021 / 19.20).

²⁸⁰ Kupferschmid, *age*, s. 26.

²⁸¹ *Age*, s. 26.

²⁸² BOA., *Dâhiliye Mektubi Kalemi*, 2097 / 77.

²⁸³ *Carrière de Louis Salmon Aux Ets. Orosdi-Back*, 2007, http://papymac.free.fr/Louis_EOB.html (20.12.2021 / 20.20).

Orosdi-Back, bölgede daha etkin faaliyet yürütmek amacıyla 1905 yılında Anglo-Bulgarian Company adında paravan bir şirket kurmuştur. Şirketin başına ise Sarkis Komijoumdjian getirilmiştir²⁸⁴. Anglo-Bulgarian Company çatısı altında Varna, Rusçuk ve Filibe’de komisyon ofisleri açılmıştır²⁸⁵. Bu ofisler aracılığı ile bölgedeki yerli işbirlikçilerinde yardımıyla hammadde temini sağlanmıştır. Ancak şirketin bölgedeki faaliyetleri kısa sürmüştür. Bölgede gelişen siyasi olaylar ve mali yetersizlikler sebebiyle Anglo-Bulgarian Company, 1910 yılında tasfiye edilmiştir²⁸⁶.

1.4.4. Ortadoğu’da Açılan Şubeler

Orosdi-Back’in Ortadoğu geçmişi en az İstanbul kadar eskidir. Ömer Efendi Mağazası açıldıktan sadece bir yıl sonra Adolphe Orosdi, Kahire’de küçük bir şube açmıştır²⁸⁷. Söz konusu mağaza Kahire’nin Muski bölgesinde bulunmaktaydı. Adolphe Orosdi’nin bu mağazayı Hermann Back’le ortaklaşa kurup kurmadıkları belli değildir. Fakat Ömer Efendi Mağazası ile ilişkili olduğu kesindir²⁸⁸. Bununla birlikte 1856-1906 yıllar arası dönemde bu mağaza ile ilgili bilgiler sınırlıdır. 1880’li yıllara gelindiğinde Orosdi-Back’in Mısır pazarında genişlediği görülmektedir. Bu yıllarda İskenderiye, Tanta, Zaqaziq ve Port Said’de şubeler açılmıştır²⁸⁹.

Kahire ve İskenderiye şubeleri dışında Mısır’da açılan diğer şubeler hakkında fazla bir bilgi yoktur. Ancak bu şubelerin 1880’li yıllarda kuruldukları tahmin edilmektedir. Zaqaziq ve Port Said şubelerinin ömrü uzun olmamıştır. Zaqaziq şubesi 1911’de kapanmıştır. Port Said şubesinin ise ne zaman kapandığı bilinmemektedir. Ancak Zaqaziq şubesiyle aynı yıllarda kapandığı tahmin edilmektedir²⁹⁰. Tanta ve İskenderiye şubesi uzun süre faaliyet göstermiştir. Tanta şubesi 1928’de, İskenderiye şubesi ise 1931’de tasfiye edilmiştir. İskenderiye şubesinde sırasıyla; Maximillian Morgenstern, Raphael Harari ve Maurice Harari şube yöneticilikleri yapmışlardır²⁹¹. 1889 yılına ait verilerde İskenderiye şubesinin net kârı 232.237 frank olarak

²⁸⁴ *Le Capitaliste*, “Établissements Orosdi-Back”, (19 Juillet 1906).

²⁸⁵ Çapar, agm, s. 235.

²⁸⁶ Agm, s. 236.

²⁸⁷ Snider, *age*, s. 124.

²⁸⁸ Kupferschmidt, *age*, s. 25.

²⁸⁹ Sasvari, agm, s. 46.

²⁹⁰ Kupferschmidt, agm, s. 179.

²⁹¹ Bkz. Tablo 7.

görülmektedir²⁹². Ancak 1914 yılına gelindiğinde İskenderiye şubesinin net kâr oranı 84.535 franka düşmüştür²⁹³.

Şirket, Ortadoğu özelinde Mısır'dan sonra en fazla şubeyi Tunus ve Fas bölgesinde açmıştır. Tunus, Bizerte, Sfax, Fez, Meknes ve Kazablanka şehirlerinde mağaza, komisyon ofisi ve imalathaneler kurulmuştur²⁹⁴. Bu şubeler arasında en istikrarlısı Tunus şubesi olmuştur. 1900 yılına kadar küçük bir şube olan Tunus mağazası, daha sonraki yıllarda istikrarlı bir şekilde büyümüştür²⁹⁵. Leon Ghez ve David Cohen Tunus şubesinin bilinen yöneticileridir²⁹⁶. 1907'de yaşanan hammadde krizi Tunus şubesini olumsuz yönde etkilemiştir²⁹⁷. Aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı yıllarında bu şubenin gelirlerinin düştüğü görülmektedir. 1889 yılında 388.898 frank net kâr elde edilmesine rağmen aynı performans savaş yıllarında sergilenememiştir²⁹⁸. 1914 yılına ait verilerde şubenin net kâr oranının 93.720 frank olduğu görülmektedir²⁹⁹. Ancak yine de savaş sonrasında ayakta kalmayı başarabilmiştir. Hatta 1925 yılında Tunus şubesi daha büyük bir binaya taşınmıştır. Yeni mağaza binası şirket tarafından yaptırılmıştır³⁰⁰. Uzun yıllar burada faaliyet yürüten Orosdi-Back Tunus şubesi, 1955 yılında devlet tarafından kamulaştırılmıştır. Sfax ve Bizerte şubelerinin akıbeti hakkında fazla bir bilgi yoktur. Yalnızca Bizerte şubesinin 1901, Sfax şubesinin ise 1926 yılında açıldığı bilinmektedir.

Tunus'taki şubelerin tasfiyesinden sonra şirket kısa süreliğine Fas'ta faaliyet yürütmüştür. Ancak şirketin Fas macerası kısa sürmüştür. Kupferschmidt, şirketin Fas'taki hamlelerini umutsuz bir çaba olarak tarif etmiştir. Nitekim buradaki şubeler birkaç yıl içerisinde kamulaştırılmıştır.

Şirketin Ortadoğu'da açtığı şubeler yalnızca Mısır, Tunus ve Fas'la sınırlı değildir. Beyrut, Bağdat, Deyrezor, Halep, Basra, Tebriz ve Tahran'da Orosdi-Back şubeleri bulunmaktadır³⁰¹. Bu şubeler arasında en uzun soluklusu Beyrut şubesi olmuştur. Şirket, 1898 yılında Beyrut'ta şube açmak için Beyrut Liman Şirketi'nden bir arsa satın almıştır. Aynı yıl mağaza inşaatına başlanmış ve bir yıl süren inşaatın ardından Beyrut şubesi açılmıştır. G.

²⁹² Bkz. Tablo 3.

²⁹³ Bkz. Tablo 4.

²⁹⁴ Kupferschmidt, *age*, s. 53.

²⁹⁵ *Age*, s. 27.

²⁹⁶ Bkz. Tablo 7.

²⁹⁷ Kupferschmidt, *age*, s. 32.

²⁹⁸ Bkz. Tablo 3.

²⁹⁹ Bkz. Tablo 4.

³⁰⁰ Kupferschmidt, *age*, s. 53.

³⁰¹ Snider, *age*, s. 124.

Salingardes uzun süre Beyrut şubesinin yöneticiliğini yapmıştır. Bazı belgelerden İskenderiye şubesinin sorumlularından Maximillian Morgenster'in de bir dönem bu şubenin yöneticiliğini yaptığı anlaşılmaktadır³⁰². Hatta burada görev yaptığı dönemlerde yerel yöneticilerle sıkı ilişki kuran Maximillian Morgenter, Beyrut Valiliği'nce mecidiye nişanıyla taltif edilmesi dahi düşünülmüştür³⁰³. Şubenin açılışı Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının 25. yıldönümüne denk getirilmiştir. Köse'ye göre; açılışların sembolik önemi olan tarihlere denk getirilmesi tesadüfi değildir. Şirket, açılışları özel günlere denk getirerek reklam bazında görünürlüğünü artırmayı amaçlamıştır³⁰⁴. Orosdi-Back Beyrut şubesi, Douane Caddesi üzerinde açılmıştır. Üç katlı olan mağaza binası geniş vitrinleriyle göz alıcı bir güzelliğe sahiptir³⁰⁵.

Orosdi-Back'in Beyrut'taki faaliyetleri yalnızca mağazacılık üzerine değildir. Kentteki diğer mağazalara toptan satış hizmeti de sunulmuştur. Hatta bunun için şirketin Beyrut'ta bir de deposu bulunmaktadır³⁰⁶. Bunun dışında bazı firmaların distribütörlüğü alınmıştır. Bu firmalardan birisi de Clark & Co'dur. Clark & Co dikiş makinesi üreten bir firmadır. Orosdi-Back Beyrut şubesi, bölgedeki birçok mağazaya bu firmanın ürünlerinin dağıtımını gerçekleştirmiştir³⁰⁷. 1914 yılına ait verilere bakıldığında Beyrut şubesinin net kâr oranı 117.699 frank olarak hesaplanmıştır. Ortadoğu'daki diğer şubelerle kıyaslandığında en yüksek kâr marjının Beyrut şubesinde elde edildiği görülmektedir³⁰⁸.

1937 yılında sebebi bilinmeyen büyük bir yangın sonucu yok olan Beyrut şubesi, daha sonra Fahreddin Caddesi'nde tekrar açılmıştır³⁰⁹. Uzun bir süre burada faaliyetlerini yürüten Orosdi-Back Beyrut şubesi, 14 Temmuz 1964 tarihinde İraç Stores limitet şirketine devredilmiştir³¹⁰. Burayla aynı akıbeti Bağdat şubesi de yaşamıştır. 1919 yılında Rashid Caddesi'nde açılan Orosdi-Back Bağdat şubesi³¹¹, 31 Aralık 1961 tarihinde aynı şirkete devredilmiştir³¹². Devredildikten kısa bir süre sonra ise mağaza binası bir yangında yok olmuştur³¹³. Halep şubesi, 1906, yılında Qastal Al-Hajar Caddesi'nde açılmıştır³¹⁴. Deyrezor

³⁰² BOA., *Bâb-ı Âli Evrak Odası*, 2642 / 198138.

³⁰³ BOA., *Bâb-ı Âli Evrak Odası*, 2630 / 197247.

³⁰⁴ Köse, *age*, 236.

³⁰⁵ Bkz. Ek 40.

³⁰⁶ Kupferschmidt, *agm*, s. 189.

³⁰⁷ Kupferschmidt, *age*, s. 39.

³⁰⁸ Bkz. Tablo 4.

³⁰⁹ Kupferschmidt, *age*, s. 27.

³¹⁰ *Age*, s. 53.

³¹¹ Bkz. Ek 41.

³¹² Kupferschmidt, *age*, s. 53.

³¹³ *Age*, s. 34.

³¹⁴ *Age*, s. 27.

şubesinin ise 1938 yılında açıldığı bilinmektedir³¹⁵. Basra şubesi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen bu şubeler de uzun ömürlü olmamıştır.

Şirketin Ortadoğu'da şube açtığı bölgelerden birisi de İran'dır. Şirketin kurucularından Hermann Back, İran'la yakın ilişkiler kurmuştur. Öyle ki uzun yıllar İran'ın Paris büyükelçiliğini dahi yapmıştır. Önce Tahran'da (1916), ardından da Tebriz'de (1918) iki büyük mağaza açılmıştır. Ancak merkeze uzaklıktan kaynaklı lojistik sorunlardan ötürü her iki şube de 1925 yılında tasfiye edilmiştir³¹⁶.

Ortadoğu'da kurulan şubeler arasında en geniş bilgiler Kahire şubesi hakkında bulunmaktadır. Nitekim Orosdi-Back Kahire şubesi, Ortadoğu pazarının lokomotifi olarak görülmektedir. Bununla birlikte Ortadoğu'da ki ilk şube olma özelliğine sahiptir. Şirket, 1906 yılında Kahire şubesi için yeni bir bina yapılması kararı almıştır. Yeni inşa edilecek mağaza binasının yeri için Abdelaziz Rushdi Pasha Caddesi tercih edilmiştir. Mağazanın yapımına 1907 yılında başlanmış ve 1909 yılında tamamlanmıştır. Şirket mağazanın yapımı için dönemin ünlü mimarlarından Fransız asıllı Raoul Brandon'u görevlendirmiştir³¹⁷. Raoul Brandon, şirket için önemli bir karakterdir³¹⁸. Kahire şubesi dışında birçok Orosdi-Back şubesinin mimarisiyle Brandon ilgilenmiştir. Brandon, Kahire şubesinde mimari olarak Rokoko tarzını benimsemiştir³¹⁹.

Kahire şubesi, doğulu bir mağazadan ziyade Paris'teki mağazaları andıran bir mimari görüntüye sahiptir³²⁰. Altı katlı inşa edilen bu binanın toplam kullanım alanı 1170 m²'dir³²¹. İlk yıllarda mağazanın ilk iki katı perakende satış için diğer dört kat ise toptan satış ürünlerinin depolanması amacıyla kullanılmıştır. Ancak kısa bir süre sonra tüm katlar perakende satış için kullanılmaya başlamıştır³²². Köse, bu mağazanın iç ve dış mimarisini şu şekilde tarif etmektedir:

³¹⁵ Age, s. 53.

³¹⁶ Age, s. 28.

³¹⁷ İşisağ, age, s. 14.

³¹⁸ Bkz. Ek 42.

³¹⁹ Mayer, Samsinger, age, s. 70.

³²⁰ Bkz. Ek 43.

³²¹ Bkz. Ek 44.

³²² Snider, age, s. 124.

“Özellikle çok sayıdaki süslemeli ve her katı boydan boya vurgulayan kornişlerle kesilen plasterleri, cephenin zengin ayrıntılarla bezenmiş rölyefleri, ama en başta da, tamburunda iri harflerle yazılmış şirket adının göze çarptığı muhteşem kubbe yayaları daha uzaktan çekmiş olmalıdır.”³²³

Orosdi-Back Kahire şubesinin yönetim tarzı İstanbul şubesiyle hemen hemen aynıdır. Mağaza yönetiminde bir dönem Phillippe Back bulunmuştur³²⁴. Phillippe Back, bölgede ticari faaliyetlerinin yanı sıra kültürel çalışmalarla da ilgilenmiştir. 1914 yılına ait ticaret yıllıklarına göre Kahire şubesinde 240 kişi çalışmaktadır³²⁵. Mağaza çalışanlarının çoğu Yahudi’dir. Bu yüzden o dönem nüfusu 65 bini bulan Kahireli Yahudiler, mağazaya yoğun ilgi göstermiştir³²⁶. Ancak bu durum diğer kesimlerin mağazaya yönelik olumsuz düşünceler beslemesine neden olmuştur. Bu olumsuz yaklaşımda Mısır’da yükselen Anti-Semitist eğilimlerin etkisi büyüktür³²⁷.

Mağaza, çok yönlü bir müşteri politikası izlemiştir. Kahire’nin en ihtişamlı mağazası olmasına rağmen daha çok orta sınıfa hitap eden satış politikası uygulanmıştır³²⁸. Kahire şubesinin en önemli özelliklerinden birisi de mağazadaki ürün çeşitliliğinin bol olmasıdır. Ürünlerin birçoğu Avusturya ve Almanya’dan temin edilmiştir. Başta giyim ürünleri olmakla birlikte; ev eşyaları, mobilya, porselen takımları, müzik aletleri, dikiş aletleri, parfümeri, aksesuar, mücevher vb. birçok ürün mağazada sergilenmiştir. Ayrıca kadın ve erkekler için ayrı ayrı hazır giyim reyonları oluşturulmuştur. Bununla birlikte mağazada canlı egzotik hayvanlar pazarlanmıştır. Kahire şubesini diğer şubelerden ayıran bir diğer özellik ise burada gıda ürünlerinin de satılmasıdır. Bunun ikinci bir örneği Orosdi-Back özelinde yoktur³²⁹. Sadece Bağdat şubesinde dondurma satıldığı bilinmektedir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında İngiliz ordusunun iâşe ihtiyacı buradan karşılanmıştır³³⁰. Gıda reyonu 1927 yılına kadar faaliyet göstermiştir. Bu reyonda satılan ürünler arasında Vichy ve Vitel & Evian marka suların olduğu bilinmektedir³³¹.

Mağazada satılan ürünler arasında dönemin ünlü sanatçıların plakları da bulunmaktaydı. Hatta plakların satışından dolayı mağaza yönetimi mahkemelik olmuştur.

³²³ Köse, *age*, s. 204.

³²⁴ Kupferschmidt, *agm*, s. 179.

³²⁵ The Annuaire Oriental Ltd, *Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient*, Constantinople 1914.

³²⁶ İşisağ, *age*, s. 14.

³²⁷ Kupferschmidt, *age*, s. 45.

³²⁸ Snider, *age*, s. 124.

³²⁹ Mayer, Samsinger, *age*, s. 70.

³³⁰ Kupferschmidt, *agm*, s. 189.

³³¹ Kupferschmidt, *age*, s. 40.

Dönemin tanınmış sanatçılarından Yousef El-Manyalawi, kendisine ait plak kayıtlarının izinsiz satılmasından ötürü, 1907 yılında Kahire şubesine dava açmıştır. Bir yıl süren mahkemenin ardından Orosdi-Back Kahire şubesi El-Manyalawi'ye tazminat ödemiştir³³².

Kahire şubesi, 1889 yılında 1.055.227 frank³³³ net kâr elde etmesine karşın 1914 yılında bu miktar 65.960 franka düşmüştür³³⁴. Aynı yıla ait İstanbul, İzmir ve İskenderiye şubelerinin kâr oranıyla karşılaştırıldığında Kahire şubesinin kâr oranının çok düşük olduğu görülmektedir. Bu başarısızlık uzun yıllar devam etmiştir³³⁵. Böylesine başarısız bir tablonun oluşmasında birçok faktör vardır. Bunların başında mağazanın Yahudi kimliği ile özdeşleşmesi gelmektedir. Hatta sırf bu yüzden Kahire şubesi 1920 yılında isim değişikliğine giderek eski adı olan Ömer Efendi Giyim Mağazası adını almıştır³³⁶. Ancak yine de halkın Yahudilere yönelik düşmanca tavırları yüzünden Orosdi-Back Mağazası'na karşı her zaman şüpheyile yaklaşmıştır. Hatta sırf bu durumdan dolayı 1948 yılında mağazaya bombalı saldırı dahi gerçekleşmiştir. Bu durum Orosdi-Back'a dair ticari raporlara da yansımıştır³³⁷.

Başarısızlığın bir diğer nedeni ise mağaza binasının birçok kez yangın geçirmesidir. Bu yangınlar sadece Kahire şubesinde değil; diğer Orosdi-Back şubelerinde de büyük ekonomik problemlere yol açmıştır. Hatta bu yüzden bazı şubelerin kapatıldığı görülmektedir. Yangınların nedeni üzerinde pek durulmamıştır. Fakat Kahire'deki yangınlardan bazılarının sabotaj olma ihtimali yüksektir. Nitekim 1948 ve 1952 yıllarında gerçekleşen yangınların kundaklama olduğu bilinmektedir³³⁸.

1922'ye gelindiğinde Kahire şubesinin iş sirkülasyonu vasat düzeydeydi. Ancak yine de kentin en göz alıcı mağazası olma özelliğini de korumaktaydı. Savaşın etkileri, nüfus değişimleri yerel satın alma gücünün kaybına yol açmıştır. Bununla birlikte aynı yıllarda hazırlanan bazı iktisadi kanun düzenlemelerinden kaynaklanan bir cari açık oluşmuştu. Bunun bir diğer sebebi de, yerel tüccarların artık fiyatları düşüren hisse senetlerini tasfiye etmek

³³² Age, s. 36.

³³³ Bkz. Tablo 3.

³³⁴ Bkz. Tablo 4.

³³⁵ Saul, age, s. 180.

³³⁶ Mayer, Samsinger, age, s. 71.

³³⁷ Kupferschmidt, age, s. 46.

³³⁸ Age, s. 46.

zorunda kalmış olmasıdır. 1929 yılında Mısır'da, tarife reformu beklentisiyle, büyük stoklar oluşturulmuştur. Böylelikle daha küçük miktarlarda ürün, ihtiyatlı olarak ithal edilmiştir³³⁹.

Sonraki yıllarda mağazanın statüsüyle alakalı yoğun bir devlet müdahalesiyle karşı karşıya kalınmıştır. Özellikle 23 Temmuz 1952'de gerçekleşen Hür Subaylar Devrimi, başta Orosdi-Back olmak üzere ülkedeki bütün yabancı şirketlere ait kuruluşları doğrudan etkilemiştir. Devrimin baş aktörlerinden Cemal Abdünnasır'ın direktifleriyle ülke genelinde yabancı sermayeli kuruluşları millileştirme politikası uygulanmaya başlamıştır. Fransız menşeli bir şirket olan Orosdi-Back'in ya da Mısır'daki adıyla Ömer Efendi'nin kamulaştırma süreci bu yıllarda başlasa da ancak 1958 yılında gerçekleştirebilmiştir. Fransa hükümetinin ülkedeki Fransız firmalara tazminat ödenmesi konusunda diretmesi bu sürecin uzamasına neden olmuştur. Nitekim 1958 yılında her iki ülke arasında İsviçre'de yapılan müzakereler sonucunda Mısır genelindeki tüm Orosdi-Back işletmeleri kamulaştırılmıştır. Böylece Ortadoğu'daki son şubesi de kapatılan Orosdi-Back Şirketi, Ortadoğu pazarından tamamen çekilmiştir³⁴⁰.

Mısır'daki büyük mağazalar kamulaştırıldıktan sonra bir nevi *bürokratik vasatlık* sürecine girmiştir. Kamulaşan mağazalarda ürünlerin şişirilmiş fiyatlarla satılması sık sık tartışılan bir konu olmuştur. Ancak Orosdi-Back Kahire şubesi kamulaştırıldıktan sonra Ömer Efendi Mağazaları adıyla ülke genelinde genişlemiştir. 1961 yılına gelindiğinde Ömer Efendi, 20 mağaza, 83 satış noktası ve 15 adet deposuyla ülkenin en büyük kamusal işletmesi haline gelmiştir³⁴¹.

1.4.5. Avrupa ve Uzakdoğu'da Açılan Şubeler

Orosdi-Back şirketi, merkez şubenin İstanbul'dan Paris'e taşınmasıyla birlikte Avrupa ve Uzakdoğu pazarında genişleme imkânı elde etmiştir. 1895-1922 yılları arasında şirket birçok Avrupa şehrinde şubeler açmıştır. Başta Paris olmak üzere; Manchester, Bradford, Birmingham, Viyana, Lyon, Caudry, Roubaix, Barcelona, Milano, Rostock, Chemnitz, Wuppertal, Gablonz ve La Chaux de Fonds'da Orosdi-Back'e ait mağaza, imalathane ve depolar bulunmaktadır. Bununla birlikte kısa süreliğine de olsa Uzakdoğu pazarına giren

³³⁹ Age, s. 34.

³⁴⁰ Kupferschmidt, agm, s. 50.

³⁴¹ Snider, age, s. 124.

Orosdi-Back, Japonya'nın Kobe ve Yokohama şehirlerinde şubeler açmıştır³⁴². Londra'da ise yönetim ofisi açılmıştır³⁴³.

Şirketin Avrupa'daki faaliyetleri daha çok perakende ticaret üzerine olmuştur. Buradaki mağazalarda giyim ürünlerinin yanı sıra bijuteri, konfeksiyon ve parfümeri ürünleri pazarlanmıştır³⁴⁴. Ancak genel olarak Avrupa'daki şubeler hakkında pek fazla bilgi yoktur. Bununla birlikte 1898 yılında İsviçre'nin La Chaux de Fond kentinde saat fabrikası kurularak; patentinin Orosdi-Back şirketine ait olduğu Orba³⁴⁵ marka saatler üretilmiştir³⁴⁶. Şirketi bu yatırıma teşvik eden en önemli faktör Uzakdoğu pazarına ilgi duyması olmuştur. Nitekim aynı tarihlerde Yokohama ve Kobe şehirlerinde mağazalar açılarak Orba marka saatlerin Uzakdoğu pazarında satılması amaçlanmıştır. Ancak Japon hükümetinin ithal ürünlere yönelik uyguladığı yüksek vergi uygulaması nedeniyle şirket, Uzakdoğu pazarında büyüyememiştir. Bu yüzden şirket, 1909 yılında Japonya'daki şubelerini tasfiye etmek zorunda kalmıştır³⁴⁷.

Şirketin Avrupa'daki faaliyetleri 1991 yılına kadar devam etmiştir. 30 Mart 1991 tarihinde Fransız asıllı işadamı Robert Lascar'ın şirkete ait tüm hisseleri satın almasıyla birlikte Orosdi-Back'e ait tüm varlıklar Eurodif'e devredilmiştir. Ancak şirkete ait hisseler Paris Borsası'nda Orosdi-Back adıyla kayıtlı olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte Avrupa'daki varlıkların Eurodif'e devredilmesiyle birlikte Orosdi-Back tarihe karışmıştır³⁴⁸.

³⁴² *Le Journal des Finances*, "Orosdi-Back", (7 Octobre 1921).

³⁴³ *Paris-Capital*, "Établissements Orosdi-Back", (13 Juillet 1905).

³⁴⁴ *Carrière de Louis Salmon Aux Ets. Orosdi-Back*, 2007, http://papymac.free.fr/Louis_EOB.html (25.12.2021 / 20.30).

³⁴⁵ Bkz. Ek 45.

³⁴⁶ *La Cote de La Bourse et de La Banque*, "Société Des Établissements Orosdi-Back", (13 Juillet 1904).

³⁴⁷ *Le Capitaliste*, "Établissements Orosdi-Back", (28 Juillet 1904).

³⁴⁸ Kupferschmidt, *age*, s. 28.

BÖLÜM 2: OROSDİ-BACK MAĞAZALAR ZİNCİRİNİN OSMANLI TOPLUMU ÜZERİNDEKİ SOSYAL VE EKONOMİK ETKİLERİ

2.1. Bir Prestij unsuru olarak Orosdi-Back Mağazalarından Alışveriş Yapmak

Orosdi-Back mağazaları, uzun yıllar müşterilerine unutulmaz bir alışveriş zevki yaşatmıştır. Mağazalarda çok yönlü bir pazarlama politikası uygulamıştır. Reklam, ürün, müşteri ve reyon odaklı geliştirilen pazarlama stratejileri sayesinde yüz yıldan uzun bir süre mağazacılık sektöründe ayakta kalmayı başarabilmiştir. Bu yüzden Orosdi-Back'in pazarlama stratejisindeki başarısını anlayabilmek için reklam, ürün, müşteri ve reyon politikalarını incelemek gerekir.

2.1.1. Reklam

Mağazacılık sektörü, yalnızca perakende ticarete çığır açmadı. Aynı zamanda reklamcılık sektörünün de gelişimine yol açtı. 19. yüzyılın sonlarına doğru gazete ve mecmuaların arka sayfalarında ve kenar boşluklarında birçok mağazanın reklam ilanları görülmeye başlamıştır. Bu dönemde en fazla reklam ilanı verenlerin mağaza firmaları olduğu görülmektedir³⁴⁹. İlanlar ticari rekabete farklı bir boyut kazandırmıştır. Reklamın ticaret hayatına girmesiyle birlikte üreticinin tüketici ile doğrudan ilişki kurma zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Artık tüketici bu reklam ilanları sayesinde marka ve moda ile tanışmaya başlamıştır³⁵⁰.

Zafer Toprak, reklamı *geleneksel yapıların çözüldüğü, dinamik piyasa göstergelerinin belirleyici olduğu bir ortamın ürünü* olarak nitelendirmiştir³⁵¹. Bu yüzden reklamın gelişiminde dönemin modernleşme dinamiklerinin rolü önemlidir. Mağazaların reklam politikası her zaman moda, ürün çeşitliliği, ucuzluk ve kalite üzerine kurulu olmuştur. Bu sayede mağazalar görünür hale gelmiştir. İnsanlar mağazaların adresi hakkında bilgi sahibi olmasalar bile hangi ürünün hangi mağazada yer aldığını reklam ilanları vasıtasıyla öğrenme imkânı bulmuşlardır. Mağazaların bu ilanlar vasıtasıyla ürünlerini daha hızlı ve pratik bir şekilde pazarladıkları görülmektedir³⁵². İlanların yanı sıra kataloglar ve kullanım kılavuzları da hazırlanarak tüketim

³⁴⁹ Age, s. 40.

³⁵⁰ Toprak, agm, s. 25.

³⁵¹ Agm, s. 25.

³⁵² Yağız, agm, s. 47.

ürünlerinin satışı gerçekleştirilmeye çalışılmıştır³⁵³. Mağazaların daha çok kadınların ilgisini çekmeye yönelik ilanlar hazırladıkları görülmektedir. Köse, bu durumu *kadınları baştan çıkararak* onları lüks tüketime teşvik etmek şeklinde tarif etmiştir. Bununla birlikte çocuklara yönelik ilanlara da sıklıkla rastlanılmaktadır. Nitekim bu ilanlar sayesinde mağazaların amacına ulaştıkları görülmektedir³⁵⁴.

Osmanlı’da ilk reklam ilanlarına *Takvim-i Vekâyi* ve *Ceride-i Havâdis* gibi ilk yayın organlarında rastlanılmaktadır³⁵⁵. Gazete ve mecmuaların yaygınlaşmasıyla birlikte reklamda yayın hayatının önemli bir unsuru haline gelmiştir. Neredeyse 19. yüzyılın ikinci yarısından cumhuriyet dönemine kadar ilan vermemiş tek bir mağaza kalmamıştır³⁵⁶. Köse, bu dönemde gazetelerde yayınlanan ilanların genel özelliklerini örnekler eşliğinde şu şekilde açıklamıştır:

“Tamamen Osmanlı hat sanatının estetik etkisinden yararlanmaya yönelik büyük mağaza ilanları, daha 1880’li yıllardan itibaren pek çok Osmanlıca ve iki dilli (çoğunlukla Fransızca-Osmanlıca) gazetelerde ve dergilerde yer alır; fakat bunlar sadece Latin harfleriyle basılan yayın organlarında daha seyrek görülür. Yüzyıl dönümünde böyle ilanlar sıklaşmaya başlar, 1908’den sonra ise bu eğilim bir daha yoğunlaşır. İlan sahipleri çeşitli Arap yazı biçimlerini seçmekte (celî, sülûs, nesih) ve bunları özellikle isimlerini biçimlendirmekte kullanmaktadır. Bu arada, görüldüğü kadarıyla, kullanılan üslup reklam için seçilen medyaya bağlı oluyordu. Fakat kuruluşların birçoğu bir kere kullandıkları yazı türüne bağlı kalma yönünde belli bir eğilim gösteriyorlar, aralarında Baker, Stein, Haydn veya Tiring gibi pek azı gerçekten orijinal yeni denemelere girişiyordu. Hatta bunlarda bile biçimsel unsur nadiren kendi başına bir gayeye hizmet ediyor, daha çok, reklam veren kuruluşun öbür reklamlar arasında göze çarpmasına ve okurun dikkatinin böylece asıl (ve ilanlarda devamlı tekrarlanan) içeriklere çekilmesine yöneliyordu. Osmanlı-Türk gazeteleriyle Türkçe olmayanlar arasında sırf içerik bakımından temel nitelikte farklar göremiyoruz. İki durumda da aynı, ithal malı ürünler sunulur ve eğer resim kullanılıyorsa bunlar batı giyimleri giymiş batılı mankenleri gösterir. Fakat bu ilanlar bir noktada fark gösterir: Sunulan hizmetler. Osmanlı kadınları ki burada özellikle Müslüman kadın söz konusudur, bazı ilanlarda ve büyük mağaza kataloglarından ek sunumlarla cezbedilmeye çalışılır. Örneğin, Tiring mağazası Galata’da sadece kadınlar için konfeksiyon modası sergileyen yeni bir şube açıldığını ve burada sadece “Osmanlı hanımları için” kadın tezgahhtarların ve terzilerin çalıştığı ayrı bir salon düzenlendiğini duyurur. Baker mağazasının müşterilerine ise, 1911 yılının sipariş kataloğundaki kadınlara mahsus eşya kısmında özellikle bilgi verilir (ve içlerinde şüpheciler varsa yüreklerine su serpilir): “Osmanlı hanımları için kadın fûruht me’mûrlarıyla kadın terziyi hâvi ayrıca bir salon dahi tertib edilmiştir.” Gerek mekân gerek personel bakımından vurgulanarak belirtilen bu sunumun Müslüman müşterilere yönelik olduğu aşîkârdır. Böyle bir kolaylığın sebebi olarak, Müslüman kadınlara “Hristiyan” mağazalarında alışverişi yasaklamak amacıyla zaman zaman çıkarılan fermanlar düşünülebilir. Fakat bu yasaklar pek katı yasaklar olmadığına ve anlaşıldığı kadarıyla (kesinkes) itaatle karşılanmadığına göre, batılı büyük mağazaların –özellikle daha geleneksel semtlerdeki şubelerinde- kadınlara, rahatsız olmadan alışveriş yapmalarına ve kendi başlarına kamu içine çıkmalarına karşılık ailelerinin erkek üyelerinin kafalarında oluşabilecek engelleri aşmaları için bir fırsat vermek istemeleri daha olasıdır.³⁵⁷”

³⁵³ Agm, s. 36.

³⁵⁴ Köse, *age*, s. 216.

³⁵⁵ Toprak, agm, s. 25.

³⁵⁶ Köse, *age*, s. 216.

³⁵⁷ *Age*, s. 222-223.

Dönemin ilanlarına bakıldığında çok basit ve anlaşılır bir üslup kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca tüketicinin ilgisini çekmek için ürünlere ait görsellere yer verilmiştir. Mağazalar genellikle *en büyük, en ucuz, en sağlam ürünlerin olduğu ticarethane vb.* ifadelerle tanıtılarak; tüketicinin aklında propaganda temelli bu tarz sloganlarla bir algı oluşturulmaya çalışılmıştır³⁵⁸. Bu duruma örnek olarak şu slogan gösterilebilir: *Stein, ucuz ve alımlı – Mayer, kötü ve pahalı*³⁵⁹. Bu ve buna benzer sloganlara dönemin mecmualarında sıklıkla rastlanılmaktadır.

Orosdi-Back'in izlediği reklam politikası diğer mağazalarla aynı özellikleri taşımaktadır. Birçok Türkçe³⁶⁰, Fransızca³⁶¹ Arapça³⁶² ve Osmanlıca³⁶³ mecmualarda Orosdi-Back'e ait reklam ilanlarına rastlanılmaktadır. İlk zamanlarda Orosdi-Back'e ait ilanların ağırlıklı olarak Osmanlıca ve Fransızca olarak basıldığı görülmektedir. Ortadoğu pazarında şube sayısının artmasıyla birlikte Arapça mecmualara da ilan verilmiştir. Ayrıca çok nadir olmakla birlikte Selanik basınında da Orosdi-Back'e ait ilanlara rastlanılmaktadır³⁶⁴.

İlanlarda genel itibariyle mağazalarda satılan kadın, erkek ve çocuk giyim ürünlerinin tanıtımı yapılmıştır. Bununla birlikte takı, çanta, aksesuar ve parfüm gibi lüks tüketim ürünlerine de yer verilmiştir. Şirketin ürün katalogları bastığı da bilinmektedir. Ancak bu katalogların örnekleri günümüze ulaşamamıştır³⁶⁵.

Orosdi-Back'e ait ilanlarda genel olarak satılan ürünlerin sağlamlığı ve çeşitliliği üzerinden bir kurgu oluşturulmuştur. Bu duruma örnek olarak *Resimli Kitap* mecmuasında yer alan şu ilan metni gösterilebilir: “*Orozdibak Ticârethânesi İstanbul'da Bahçekapısı'nda Ömer Efendi Hânı Der-saâdet'de emtiasının ehveniyet ve metânetiyle iştihâr etmiş en cesîm ticârethânedir.*”³⁶⁶ İlanın devamında ise şu ifadelerle yer verilmektedir:

“Mezkûr ticârethânedede mevâdd-ı âtîden hüsn-ü intihâba lâîk ve pek mebzûl çeşitler bulunur. Kadın, erkek ve çocuk çorapları, mâruken her nevi eşyâ-yı nefise fanila, kaşkorseler, çakı ve bıçaklar,

³⁵⁸ Bkz. Ek 46.

³⁵⁹ Mayer, Samsinger, *age*, s. 54.

³⁶⁰ Bkz. Ek 47.

³⁶¹ Bkz. Ek 48.

³⁶² Bkz. Ek 49.

³⁶³ Bkz. Ek 50.

³⁶⁴ Kupferschmidt, *age*, s. 40.

³⁶⁵ *Age*, s. 41.

³⁶⁶ Emre Zebek, *Resimli Kitap Dergisinin 35-41. Sayılarının İncelenmesi*, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2019, s. 53.

gömlükler, buluzlar, seyâhat eşyâsı, erkek, kadın ve çocuk elbiseleri, Paris'in en zarîf ve en nefîse eşya ve evânî-ye yeniye emtiası, her nevi mendiller, moylalar, eldivenler, meşmalar, linneümler, halılar, şemsiyeler, bastonlar, saatler, kronometreler, lavantalar, kolonyalar kuyumculuğa müteallik mevâdd ve meziyyât-ı nefîse dikiş ve el işleri levâzımı ipekler, bukliler, pamuklular, beyaz mallar, bilhâssa kışlık her nevi emtia ve melbisât Orozdibak Ticârethânesi "Pfaf" dikiş makineleriyle "Omega" saatlerin deposudur, saatlerin temin ettiği hüsn-ü netice ve muvaffakiyetler bu güne kadar başka hiçbir saatle istihsâl edilememiştir. Ahz ve i'tâ' da emniyet-i kâmileye mazhar olmak isterseniz zaten Orozdibak Ticârethânesi'ne müracâat etmelisiniz.³⁶⁷

Gazete ve mecmualarda yayınlanan ilanların içeriği aşağı yukarı bu şekildedir. Ancak gazetelere ilan vermek Orosdi-Back için maliyetli bir iştir. Bu yüzden diğer mağazaların ilanlarıyla karşılaştırma yapılacak olunursa; Orosdi-Back'e ait ilan ve katalog sayısının fazla olmadığı görülecektir. Şirket, mağaza şubelerinin görünürlüğünü artırmak için daha pratik yöntemleri uygulamaya çalışmıştır. Buna örnek olarak şube açılışlarının özel günlere denk getirilmesi gösterilebilir. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği üzere şube açılışları resmi veya özel yıldönümlerine denk getirilerek basında görünürlüğün artırılması amaçlanmıştır³⁶⁸. Köse, bu durumu örneklendirerek şu şekilde değerlendirmiştir:

"Bu kuruluşun çok daha nadir olarak "alışılmış" ilanlar yoluyla reklam yaptığı gerçeği, görüldüğü kadarıyla, daha az algılandığı anlamına gelmiyordu. Yukarıdaki gibi bir yazı duruma göre, bir gazetenin haber sayfalarında yer aldığından, son sayfada, birçok benzerleri arasında bulunan bir ilandan daha sık bile okunabiliyordu. Orosdi-Back böylece, ilan sayfalarında nicel olarak daha az temsil edilmesini kamuoyunun ilgisini özellikle çekecek etkinliklerle telafi etmiş görünüyor. Boşboğaz ile Güllâbi adlı bir mizah dergisinde (vatan ve millet hizmetinde, hakların korunması amaçlı bir mizah dergisi) ticarethanenin şu etkinliğinin tasarlandığı bildirilir: "Orosdi-Back mağazasının bir cemilesi. Meclis-i Meb'ûsân'ın yevm-i küşâdında bütün devâ'ir kapalı bulunacak mektepler tâ'til olacak, mağâzalar, dükkânlar kapanacak, Beşiktaş'tan Adliye Dâ'iresi'ne kadar caddeler ahâli ile hıncahınç dolucak, tâbî'dir ki ahaliden bir kısmı meb'ûsan alayını seyre muvaffak olamayacak. Bu ciheti nazâr-ı dikkate alan mu'teber Orosdi-Back mağâzası bu boykotajdan kurtulmağa vesile olur zanniyle ahâli-i muhteremiye bir cemile olmak üzere Avrupa'ya sekiz adet cesim kıtâ' (balon) 90 dahi sipâriş etmiş. Ahâliyeden arzu edenlere meccanen bu balonlar ile yevm-i mezkûrede alayı temaşa içün havada bir seyr-ü sefer icrâ ettirecekmiş." ... Orosdi-Back için tipik buldukları türden kamuoyu etkinliklerine alaycı bir anıştırma yapılıyor olsa gerektir. Bu kısa haber ne olursa olsun, bir şeyi ortaya koyuyor: Orosdi-Back kendisini kamuoyunca algılanır bir yere oturtmayı biliyordu.³⁶⁹

Reklam, birçok firma gibi Orosdi-Back'in pazarlama stratejilerinden birisi olmuştur. Fakat bu alanda pek fazla etkinlik sağlandığı söylenemez. Yine de gazete ve mecmualarda Orosdi-Back adına yayınlanan ilanlardan şirketin reklam stratejisi hakkında değerlendirmeler yapılabilir.

³⁶⁷ Bu ilan Emre Zebek'in Resimli Kitap mecmuası üzerine hazırlamış olduğu *Resimli Kitap Dergisinin* 35-41. Sayılarının *İncelenmesi* adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezinin 53. sayfasından alınmıştır. (y.n)

³⁶⁸ Köse, *age*, 236.

³⁶⁹ *Age*, 237-238.

2.1.2. Ürün

Mağazalar, tüketiciyi hazır ithal ürünlerle tanıştırmış ve bu ürünleri satın alma imkânı sağlamıştır. Ürünler kategorize edilerek mağazalarda reyonlar oluşturulmuş ve tüketici daha rahat alışveriş yapma imkânı bulmuştur. Ürünlerin raflarda sergileniş biçimi, paketleme özellikleri ve mekânsal kurguları mağazaların pazarlama stratejisinde önemli bir yer tutmuştur³⁷⁰. İthal ürünlerin Osmanlı pazarına girmesiyle birlikte tüketici *batılı mallar* kavramıyla tanışmıştır. Bununla birlikte yerli ürünlerin de mağazalarda pazarlandığı görülmektedir. Bu yüzden mağazalar ithal ve yerli ürünlerin bir arada pazarlanabildiği bir yer olma özelliğine sahiptir³⁷¹.

19. yüzyıla ait ticaret yıllıklarına bakıldığında mağazaların müşterilerine ürün bazında çeşitlilik sundukları görülmektedir. Fakat bazı mağazalar belli bir ürün çeşidiyle özdeşleşmiştir. Bu duruma örnek verilecek olursa; Louvre mağazası kumaş çeşitleriyle, Bazar Allemand meşhur Bavyera birası ile Jean Psalty mobilyalarıyla, Selanik Bonmarşesi sinema aletleriyle ve Orosdi-Back ise parfümeri ürünleri ile ön plana çıkmıştır³⁷².

Orosdi-Back mağazalarında her çeşit ürün pazarlanmıştır. Şirket yönetimi ürün pazarlama konusunda mağazalara belli bir sınırlandırma getirmemiştir. Bu durum yıllıklara ve reklam ilanlarına yansımıştır³⁷³. Hatta sipariş sisteminin ilk örneklerine Orosdi-Back mağazalarında rastlanılmaktadır³⁷⁴. Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının 25. yıldönümü için devlet dairelerinde kullanılması amacıyla şirketten fes sipariş edilmiştir³⁷⁵. Fesleri Almanya'dan tedarik eden şirket bu sipariştan 68.750 kuruş kazanç elde etmiştir³⁷⁶. Şirket,

³⁷⁰ Yağız, agm, s. 36.

³⁷¹ Agm, s. 51.

³⁷² Kübra Kuruçamcı, *Osmanlı İmparatorluğunda Tüketim Alışkanlıklarının Değişimi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2017, s. 18.

³⁷³ “Çorap, kumaş, saat, şemsiye, parfüm, hırdavat, çarşaf satılır. Mağaza Yöneticisi Ancienne Maison, Mağaza Adresi: Bahçekapı Caddesi, No: 11.” Bkz. The Annuaire Oriental Ltd, Annuaire Oriental Commerce Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient, Constantinople 1913, s. 634.

“Mezkûr ticârethânedeki mevâdd-ı âtîden hüsn-ü intihâba lââyık ve pek mebzûl çeşitler bulunur. Kadın, erkek ve çocuk çorapları, mâruken her nevi eşyâ-ı nefise, fanila, kaşkorseler, çakı ve bıçaklar, gömlekler, buluzlar seyâhat eşyâsı, Erkek, kadın ve çocuk elbiseleri Paris'in en zarîf ve en nefise emtiası 142 Job, jobun ve penivârlar, eşya ve evâni-i yeniye her nevi mendiller, mevbileler, eldivenler, meşmalar, linneümler, halılar, şemsiyeler, bastonlar, saatler, kronometreler, lavantalar, kolonya, kuyumculuğa müteallik mevâdd ve meziyyât-ı nefise, dikiş ve el işleri levâzımı, ipekler, bukliler, pamuklular, beyaz mallar, bilhâssa kışlık, her nevi emtia ve melbisât Orozdibak Ticârethânesi “Pfaf” dikiş makineleriyle “Omega” saatlerin deposudur, saatlerin temin ettiği hüsn-ü netice ve muvaffakiyetler bu güne kadar başka hiçbir saatle istihsâl edilememiştir. Ahz ve i'tâ' da emniyet-i kâmileye mazhar olmak isterseniz zaten Orozdibak Ticârethânesi müracâat etmelisiniz.” Bkz. Zebek age, s. 141.

³⁷⁴ Bkz. Ek 51.

³⁷⁵ BOA., *Bâb-ı Âli Evrâk Odası*, 1583 / 118724.

³⁷⁶ BOA., *Teftişât-ı Rumeli Evrâkı*, 20 / 1967.

bunun gibi resmi ve gayri resmi birçok siparişi karşılamıştır. Orosdi-Back, pratikte Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar, Fas ve Sudan'daki fes satışlarında %5'lik bir paya sahiptir. Bu yüzden fes satışında toptan ve perakende fiyatları belirleyen birkaç üretici firmadan birisidir. Kupferschmidt, şirketin fes satışlarından yüksek kâr elde ettiğini belirtmiştir. Bu durum 1925 Şapka Devrimi'ne kadar devam etmiştir. Ancak şirket Ortadoğu pazarı için fes tedarikine devam etmiştir³⁷⁷. Orosdi-Back mağazalarında genel olarak şu ürünler satılmıştır:

- Kumaş
- İpek
- Mobilya
- Mumlu kumaş
- Çorap
- İç çamaşırı
- Gömlek
- Deri ürünler
- Paris modasına uygun giyim ürünleri
- Parfümeri
- Oyuncak
- Saat
- Mücevher
- Gümüş eşyalar
- Yatak
- Yatak takımı
- Dikiş makineleri
- Çeşitli mutfak eşyası
- Cam ürünler
- Şemsiyeler
- Giysi Ayakkabı
- Müzik aletleri

³⁷⁷ Kupferschmidt, *age*, s. 38.

Orosdi-Back mağazalarında terzi istihdamına büyük önem verilmiştir. Terziler, genellikle toplu siparişleri temin etmekle meşgul olmuşlardır. Özellikle seri üretim gerektiren üniforma siparişlerinde terzilere önemli bir sorumluluk yüklenmektedir. Bahçekapı şubesinde şemsiye imalathanesi kuran şirket, en çok burada terzi istihdamı yapmıştır. Burada üretilen şemsiyelere özellikle kadın müşteriler yoğun rağbet etmişlerdir. İthal ürünler genellikle Fransız ve Alman menşelidir. Çorap, iç çamaşırı, yetişkin, çocuk ve bebek giyim ürünlerinin önemli bir kısmı ithaldir. Bununla birlikte şirket, distribütörlüğünü yaptığı firmalara ait dikiş makinelerini de pazarlamıştır. Yaygın olmamakla birlikte bazı şubelerde hazır yiyeceklerin satıldığı bilinmektedir. İstanbul ve Kahire şubelerinde dönemin tanınmış sanatçılara ait plaklar satılmıştır³⁷⁸. Mağazada satılan yeni teknolojik aletler, aydınlatma ürünleri ve iç çamaşırları Orosdi-Back mağazalarında en fazla ilgi gören ürünler olmuştur³⁷⁹.

Şirketin kendine ait patentli marka ürünleri olduğu bilinmektedir. Bu markalardan en bilineni Orba marka saatler ve Ramses parfümleri ve makyaj malzemeleri³⁸⁰ olmuştur. Şirket ortaklarından Philippe Back, Ramses marka parfümlerin mucididir. Phillippe Back, Kahire şubesinden ayrıldıktan sonra Paris'e yerleşmiş ve burada koku uzmanlarıyla bir araya gelerek etkili bir parfümeri ürünü geliştirme konusunda çalışmalar yapmıştır. Şirket, Phillippe Back'ın bu girişimine destek vermiş ve kısa sürede Ramses ürünlerinin üretimini gerçekleştirmiştir. Ahmet Nadir İşisağ, bu süreci şu şekilde anlatmıştır:

“Orosdi-Back mağazası Kahire’de çok kısa zamanda sosyetenin aradığı ve uğradığı bir isim olmuştu. Bu duruma en önemli neden ve etken şey, bir parfümdür. Bu parfüm o zamana göre yapılan propaganda da özeldir. Reklam iyidir ve Orosdi-Back koku uzmanlarının icat ettiği, adeta yeniden yarattığı bir koku çeşididir ve ona verdikleri bir markadır. Bu kokunun aslı amberdir; verilen, ona özel olarak bulunan, marka ismi ise Ramses’tir. Ramses markasının pudrası, ruju, alıği ve makyaj seti malzemeleri vardır ve bu bir takım halindedir. Bilerek çok az üretilmekte itibarı vererek, satışa sunulur ve çok pahalıdır. Politika budur. “Ramses” markası ve ürünleri o kadar ünlenir ki, o dönem Amerika’dan bile siparişler almaya başlamışlardır. Bu durum markanın “marka değerini” daha da artırır ve bu nedenle, Amerika’da, Newyork’ta da birer mağaza açılmasına karar verirler³⁸¹. Ayrıca Japonya’da bir irtibat bürosu açılır. Artık, o dönem kalburüstü alışveriş merkezlerinde Ramses markası, parfüm ve yan ürünleri, sosyete mensupları arasında en çok aranan markalardan biridir. Orosdi-Back şirketinde, mağaza ve irtibat bürosu açtığı kentler sayesinde, bulunduğu ülkeden ihtiyacı olan hammaddeyi artık çok çabuk ve üstelik sorunsuz temin etmektedir. Artık kim olduğu belli olmayan, aslında hiç olmayan, sadece hayalen düşünülen bir isim olan “Ömer Efendi”, “Orosdi-Back” adıyla bir dünya markasına dönüşmüştür.³⁸²”

³⁷⁸ Age, s. 39.

³⁷⁹ İşisağ, age, s. 64.

³⁸⁰ Bkz. Ek 52.

³⁸¹ Bu karar düşünceden öteye geçememiştir. Şirket Newyork’ta şube açamamıştır. (y.n)

³⁸² İşisağ, age, s. 13-14.

Şirketin bir diğer patentli ürünü olan Orba marka saatler ise, Uzakdoğu pazarı için üretilmiş ve fakat bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun üzerine diğer şubelere dağıtım yapılarak buralarda bir süre satışı gerçekleştirilmiştir. 1909 yılında bu saatlerin üretimi durdurularak şirket Orba markasını feshetmiştir. Bu tarihten itibaren mağazalarda Eterna gibi dönemin tanınmış saat üretici firmalarına ait ürünler pazarlanmıştır³⁸³.

2.1.3. Müşteri

Modern mağazalar büyük satış reyonları, göz alıcı vitrinleri ve geniş merdivenleriyle müşterilerine konforlu ve cezbedici bir alışveriş deneyimi sunmuştur. Ancak mağazaları yalnızca ticari mekânlar olarak görmek hata olur. İnsanlar buralara yalnızca alışveriş için değil; aynı zamanda boş vakitlerini geçirmek amacıyla da gidebiliyorlardı³⁸⁴. Görselliğin odak noktası olduğu bu mekânlar, Nurdan Gürbilek'in veciz ifadesiyle vitrinde yaşamın merkezi haline gelmiştir³⁸⁵.

19. yüzyılda iktisadi normların değişmesiyle birlikte orta sınıf adı verilen yeni tüketici kesimi ortaya çıkmıştır. Mağazalar ağırlıklı olarak bu kesimden ilgi görmüştür. Parası olan ve batılı yaşam tarzına meyilli bu tüketici orta sınıf her zaman reklam ilanlarının hedefinde olmuştur³⁸⁶. Fakat alım gücü düşük mütevazı bir hayat yaşayan düşük gelirli kesimler için mağazalar ulaşılması güç mekânlar olarak görülmüştür³⁸⁷.

Orosdi-Back mağazaları, genel olarak yukarıda sözü edilen orta sınıftan ilgi görmüştür. Mağazaya etnik olarak Rum ve Ermeni vatandaşların daha çok rağbet ettikleri görülmektedir. Daha sonra ise Levantenler ve Yahudiler gelmektedir. Bununla birlikte Müslüman kesimin ilgisi diğerlerine göre daha azdır. 1914 tarihli şirket raporlarında bu açık bir şekilde belirtilmektedir³⁸⁸. Bunda dönemin sosyolojik ve ekonomik şartları etkili olmuştur.

Osmanlı sosyal yaşamında orta sınıfın temsilcileri ağırlıklı olarak gayrimüslim unsurlar olmuştur. Bununla birlikte sayıları azımsanmayacak kadar çok olan bir kesim vardır ki; bunlar

³⁸³ Kupferschmidt, *age*, s. 40.

³⁸⁴ Umut Şumnu, "Sümerbank'tan Gima'ya: Ankara'da Mağazacılığın Mekânsal Dönüşümü", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 2, (2020), s. 363.

³⁸⁵ Nurdan Gürbilek, *Vitrinde Yaşamak: 1980'lerin Kültürel İklimi*, Metis Yayıncılık, İstanbul 1992.

³⁸⁶ Toprak, *agm*, s. 26.

³⁸⁷ Yağız, *agm*, s. 47.

³⁸⁸ Kupferschmidt, *age*, s. 43.

hem Müslüman hem de batılı yaşam tarzını benimsemiş kimselerdi. Bunlar o dönemlerde *alafranga kesim* olarak tarif edilmiştir. Orosdi-Back mağazaları bu kesimden yoğun ilgi görmüştür. Alafranga kesimin eleştirildiği döneme ait bazı edebi eserlerde Orosdi-Back'ten bahsedilmiş olması bile bu ilginin yoğun olduğunu göstermektedir³⁸⁹.

Reklamın ticari hayata girmesi, alışveriş ritüelinde cinsiyetçi değişimlerin gerçekleşmesine yol açmıştır. Önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi reklam amaçlı yayınlanan mağaza ilanları daha çok kadınların dikkatini çekebilecek tarzda hazırlanmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra istihdam edilecek erkek nüfusun azalması kadınların özel sektörde görünür olmasına yol açmıştır. Orosdi-Back mağazalarında ağırlıklı olarak erkek personel istihdam edilse de; savaş yıllarında kadın personel sayısının artırıldığı görülmektedir. Mağazalarda kadın personellerin artması ve kadınlara yönelik mağaza ilanları sayesinde kadın müşteriler daha görünür hale gelmiştir. 1920'lerden sonra seküler yaşamın doğu toplumlarında etkinliğini artırmaya başlamasıyla birlikte Orosdi-Back mağazaları, kadın müşterilerin akın ettiği bir alışveriş merkezine dönüşmüştür³⁹⁰.

2.1.4. Reyon

Şirket, müşterilerin ilgi alanlarını belirlemek ve reyonları ona göre düzenlemek için bazı dönemlerde anket çalışmaları yapmıştır. Ancak bu anketlerin örneği günümüze kadar ulaşamamıştır. Reyonlar, müşterilerin ilgisini çekecek şekilde dizayn edilmiştir. Özellikle yeni üretilen ve örnekleri piyasada çok az olan ürünler raflarda ön plana çıkarılarak müşterilerde merak uyandırılmıştır. Bu merak sayesinde ürünleri satın alan müşterilerin *Ben bu ürünü Ömer Efendi'den aldım* veya *Orosdi-Back'ten aldım* demeleri amaçlanmıştır³⁹¹.

Orosdi-Back mağazalarının iç mekân tasarımı Raoul Brandon tarafından yapılmıştır. Kahire şubesi, Brandon'un tasarladığı reyon stiline tipik örneklerini barındırmaktadır. Brandon, geniş ve büyük camekânlı raflar tasarlayarak ürünlerin çekici bir şekilde sergilenmesini sağlamıştır³⁹². Ana caddeye bakan camekânlarda giyim ürünlerinin sergilendiği

³⁸⁹“Osmanlı toplumsal yaşamını yansıtan romanlarda Batılı tüketim alışkanlıkları ve hayat tarzı detaylandırılmıştır. Meşhur terziler ve mağazalar olan Lion, Stein, Oroz Dibak'tan giyinen alafranga tipler tuvaletler, parfümler ve çeşitli kozmetik ürünler kullanmışlardır. Örneğin, Ahmet Mithat Efendi'nin Felatun Bey'i bütün servetini İstanbul'un elit semtlerinde harcamıştır. 1870'leri ele alan Araba Sevdası'nın Bihruz'u ise Avrupa yakasındaki en pahalı terzileri kullanmaktadır.” Bkz. Kurukamçı, *age*, s. 18.

³⁹⁰ Kupferschmidt, *age*, s. 43.

³⁹¹ İşisag, *age*, s. 63

³⁹² Bkz. Ek 53.

büyük vitrinler oluşturulmuştur. Üst katlara çıkmak için kullanılacak merdivenler dönemin modasına uygun olarak çift trabzanlı tasarlanmıştır³⁹³. Trabzanların ortasında camekânlı vitrin oluşturularak burada dönemin modasına uygun porselen ürünler sergilenmiştir. Brandon'un tasarladığı bu mimari stil daha sonra diğer şubelerde de uygulanmıştır³⁹⁴.

2.2. Bir İstihdam Unsuru Olarak Orosdi-Back Mağazalarında Çalışmak

Orosdi-Back, nitelikli iş gücü esasına dayalı bir istihdam politikası geliştirmiştir. Mağaza çalışanlarının çok yönlü olması, birden fazla dil bilmesi ve ikna kabiliyetinin güçlü olması işe alım kriterlerinden bazılarıdır. Ayrıca çalışacak kişinin referansının güçlü olmasına dikkat edilmiştir³⁹⁵. Bununla birlikte çalışanların diksiyonu, kılık kıyafeti ve insani ilişkileri sürekli olarak takip edilmiştir³⁹⁶. En fazla istihdam İstanbul ve Kahire şubelerinde yapılmıştır³⁹⁷. Bununla birlikte mağaza çalışanlarının yabancı dil öğrenmesine önem verilmiştir³⁹⁸.

Şirket işçi alımlarını gazetelere verdiği ilanlar vasıtasıyla duyurmuştur³⁹⁹. Mağazalarda çoğunlukla Ermeniler ve Yahudiler istihdam edilmiştir⁴⁰⁰. Bununla birlikte uzun süre çalışanlar bir üst kademeye geçiş yapabilme imkânına sahiptirler. Örneğin; 1909-1915 yılları arasında Orosdi-Back mağazasında muhasebeci olarak çalışan Antoine Trager adlı bir kişi daha sonra muhasebe şefliğine yükselmiştir⁴⁰¹. Ancak bu duruma sıklıkla rastlanılmamaktadır. Bununla birlikte mağaza reyon görevlilerinin birçoğu Ermeni'dir. Bu özelliğiyle Orosdi-Back, İstanbul'daki diğer mağazalara göre en fazla Ermeni'nin istihdam edildiği mağazadır⁴⁰².

Orosdi-Back, kadın personel istihdamına ilk kez Birinci dünya Savaşı yıllarında başlamıştır. Bu durum yalnızca Orosdi-Back mağazalarına özgü olmayıp; diğer mağazalarda aynı dönemde kadın istihdamında artış yaşanmıştır. Bunun nedeni yüksek olasılıkla mevcut savaş şartları olmuştur. Eli silah tutan tüm yetişkin erkeklerin cepheye alınması doğal olarak bir istihdam krizine yol açmıştır. Doğal olarak erkeklerden boşalan açığın kadın istihdamıyla

³⁹³ Bkz. Ek 54.

³⁹⁴ İşisağ, *age*, s. 63

³⁹⁵ Köse, *agm*, s. 108.

³⁹⁶ *Agm*, s. 109.

³⁹⁷ Kupferschmidt, *age*, s. 44.

³⁹⁸ Köse, *agm*, s. 109.

³⁹⁹ *Agm*, s. 101.

⁴⁰⁰ Bkz. Ek 55.

⁴⁰¹ Bkz. Ek 1.

⁴⁰² Köse, *agm*, s. 101.

kapatılması düşünülmüştür. Nitekim 1920 yılında İstanbul şubesinde 25 kadının istihdam edildiği görülmektedir⁴⁰³. Diğer şubelerde de durum buradan farklı değildir. Kahire şubesinde net sayı belli olmamakla birlikte tuhafıye reyonunda birçok kadın personel istihdam edilmiştir⁴⁰⁴.

Kupferschmidt'e göre istihdam edilecek kadın personel adayları ciddi referanslarla işe alınmaktaydılar. İşe kabul edildikten sonra ise kadın personellerin tavır ve davranışları şube yöneticileri tarafından dikkatle takip edilmekteydi. Genellikle iyi ailede yetişmiş kimseler istihdam edilmiştir. Bununla birlikte istihdam edilen kadın personellerin tamamının Yahudi olması dikkat çekmektedir. Buradan anlaşıyor ki; şirket yöneticileri personel adaylarını işe kabul etmeden önce kapsamlı bir güvenlik taramasından geçirmişlerdir. Şirketin bu konuya hassasiyet göstermesinde dönemin toplumsal normları ve politik şartlarının etkisi büyüktür.

Şirkete dair veriler göz önüne alındığında; istihdam oranının 1914'e kadar istikrarlı bir yükseliş içerisinde olduğu görülmektedir. Nitekim İstanbul şubesinde 1889'da 5 kişi, 1909'da 123 kişi, 1914 yılında ise 226 kişi istihdam edilmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı sırasındaki olumsuz koşullar ve Anadolu'daki etnik nüfus değişimi (tehcir, mübadele) istihdamı olumsuz yönde etkilemiştir. 1921 yılına gelindiğinde İstanbul şubesindeki çalışan sayısının 177'ye düştüğü görülmektedir⁴⁰⁵. Aynı durum Kahire ve İskenderiye şubelerinde de yaşanmıştır. 1914 yılında Kahire şubesinde çalışanların sayısı neredeyse 240'ı bulmuştur. Ancak sonraki yıllarda buradaki çalışanların sayısında ciddi bir düşüş gözlemlenmiştir⁴⁰⁶.

Şirket, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisindeki şube çalışanlarına diğer ülkelere göre yüksek maaş vermiştir. Salmon'a göre; İstanbul şubesindeki üst düzey yöneticiler 300 lira maaş almaktaydılar. Ayrıca istikrarlı bir şekilde yöneticilerin maaşlarına her yıl zam yapılmıştır⁴⁰⁷. Ödemeler her bölgenin geçerli para birimine göre yatırılmıştır. Nitekim Bağdat'ta rupi, Mısır'da sterlin ve Fransa'da frank üzerinden ödemeler gerçekleştirilmiştir⁴⁰⁸.

⁴⁰³ Köse, *age*, s. 337.

⁴⁰⁴ Kupferschmidt, *age*, s. 44.

⁴⁰⁵ Bkz. Ek 1.

⁴⁰⁶ Köse, *age*, s. 323.

⁴⁰⁷ *Carrière de Louis Salmon Aux Ets. Orosdi-Back*, 2007, http://papymac.free.fr/Louis_EOB.html (13.12.2021 / 16.30).

⁴⁰⁸ İşisağ, *age*, s. 59.

Mağaza çalışanlarının bir öğün yemek ihtiyacı düzenli bir şekilde şirket tarafından karşılanmıştır. Bu yüzden her şubede yemekhane bölümü bulunmaktadır. Çalışanların yemekhane hizmetinden faydalanması için jetonlar üretilmiş ve çalışanlara dağıtılmıştır⁴⁰⁹. Böylece bu jetonlar kullanılarak yemekhane hizmetinden faydalanılmıştır⁴¹⁰.

Şirket yöneticileri, mağaza personeliyle uyumlu ve planlı çalışmaya özen göstermiştir. Mağaza çalışanları ortalama 12 saat çalışmaktaydılar. Ancak bu durum şirket yöneticileri ile personeller arasında kriz yaşanmasına neden olmuştur⁴¹¹. Bununla birlikte çalışanların gelir düzeyi oldukça yüksektir. Bir iki istisna dışında şirket çalışanları maaşlarını düzenli bir şekilde almışlardır. Maaşların yüksek oluşu şirket çalışanlarının prestijini artıran önemli bir faktör olmuştur. Orosdi-Back mağazalarında çalışmak toplum nezdinde bir itibar göstergesi haline gelmiştir.

İstanbul şubesinde çalışan personelin neredeyse tamamının kendine ait evi bulunmaktaydı. Ayrıca birçoğu Pera gibi elit kesimlerin yaşadıkları semtlerde ikamet etmekteydiler⁴¹². Buradan şirketin uyguladığı ücret politikasının çalışanların yaşam standartlarını yükselttiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu durum Salmon'un mektuplarına da yansımıştır⁴¹³.

⁴⁰⁹ Bkz. Ek 56.

⁴¹⁰ Kaan Uslu, Tunç Buyurgan, *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Jeton, Marka ve Fişleri*, Osmanlı Nümizmatik Kültür Yayını, İstanbul 2013, s. 250.

⁴¹¹ Köse, agm, s. 109.

⁴¹² Agm, s. 110.

⁴¹³ *Carrière de Louis Salmon Aux Ets. Orosdi-Back*, 2007, http://papymac.free.fr/Louis_EOB.html (13.12.2021 / 16.30).

BÖLÜM 3: OROSDİ-BACK MAĞAZALAR ZİNCİRİNİN TÜRKİYE’DE TASFİYESİ

3.1. Bazı Sosyal ve Siyasi Olayların Orosdi-Back Mağazalar Zincirinin İmajına Zarar Vermesi

Osmanlı’nın son dönemlerinde yaşanan sosyal ve siyasi sorunlar, en çok ülkedeki ekonomik hayata zarar vermiştir. Orosdi-Back, imparatorluk bünyesinde yaşanan bu tarz sorunlara karşı her ne kadar tarafsızlık politikası uygulamış olsa da; yabancı kimliği sebebiyle her zaman olumsuz etkilenmiştir. Aynı zamanda mağaza çalışanlarından bazılarının şirketten bağımsız olarak bir takım etnik olaylara karışması sebebiyle bazı şubeler takip altına alınmıştır. Orosdi-Back’in bu dönemde etkilendiği sosyal ve siyasi olaylar şunlar olmuştur: *1908 İşçi Grevleri, 1908-1909 Avusturya Boykotu, 1911 İtalya Boykotu, Balkan Savaşları ve Balkan Göçü, 1909 Adana İğtişaşı ve Ermeni olayları, Birinci Dünya Savaşı, Tehcir ve Mübadele.*

3.1.1. Grevler

II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte imparatorluk geneline yayılan hürriyet ortamı, birçok toplumsal tabakanın örgütlenmesini hızlandırmıştır. Bu dönemin özgürlükçü atmosferinden en çok yararlanan kesimlerden biri de işçiler olmuştur. Kısa sürede örgütlenen işçiler ilk kez büyük çaplı toplumsal eylemlerini bu dönemde gerçekleştirmişlerdir. Osmanlı matbuatı *grev* kelimesiyle ilk kez bu dönemde tanışmıştır⁴¹⁴.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu süreçte işveren ve işçiler arasındaki ilişkiyi tanımlayan bir ekonomik program üzerinde çalışmıştır. İttihat Terakki’nin hazırlamış olduğu bu ekonomik programın içeriğinde işçilerin hak ve özgürlükleri temel bir çerçeveye oturtulması hedeflenmiştir. Ayrıca bu programda yerli sermayeye vurgu yapılması; daha sonra gerçekleşecek olan boykotları destekleyen en önemli gerekçe olmuştur⁴¹⁵. 1908 devriminden kısa bir süre sonra II. Abdülhamid, bir takım özgürlüklerin teminat altına alındığı bir hatt-ı

⁴¹⁴ “İki ay evveline gelinceye kadar sahâif-i matbuâta geçirilemediği için grev kelimesinin ne demek olduğunu pek çoklarımız bilmediği gibi, grev dediğimiz hâlet, yani terk-i eşkâl dahi mecburen gayr-i vaki idi. Şimdi ise bütün gazetelerin birkaç sütununu grevler işgâl ediyor. Sanki bir göreneğe tâbiyet ediliyormuş gibi her şirket müstahdemini peyderpey ta’til-i işgâle kıyâm etti.” Bkz. *İkdam*, “Ta’til-i Eşkâl Meselesi”, (Rumi: 2 Ağustos 1324, Miladi: 15 Ağustos 1908).

⁴¹⁵ Ulaş Kıpıl, Özgür Uyanık, *Türkiye Milli İktisat Tarihi: Devletçilik*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2001, s. 26.

hümayun yayınlamıştır⁴¹⁶. Bu hatt-ı hümayunun yayınlanmasından sonra ülke genelinde iş bırakma eylemleri başlamıştır. İlk başlarda hükümet bu gösterileri hoşgörüyü karşılamıştır. Ancak eylemlerin uzun sürmesi üzerine dönemin sadrazamı Dâhiliye Nezareti'ne bir bildiri yayınlarak; işçilerin işlerinin başına dönmesi ve hayatın olağan akışına devam edilmesini tebliğ etmiştir⁴¹⁷.

İmparatorluğun büyük şehirlerinde yaşanan grev dalgası, yerli ve yabancı işverenleri mağdur etmemekle kalmamış iş hayatını da olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti, Servet-i Fünun dergisinde bir bildiri yayınlarak greve katılan işçileri sert bir şekilde uyarmıştır⁴¹⁸. Ancak grevlerin gün geçtikçe daha da artması üzerine dönemin idaresi sert tedbirlere başvurmak zorunda kalmış ve greve katılanların birçoğu bu süreçte tutuklanmıştır. Ayrıca bu tarz işçi hareketlerinin önüne geçilmesi için bir takım yasal düzenlemeler ve tedbirler alınmıştır⁴¹⁹. 1908 yılının Temmuz ayında başlayan işçi grevleri, birkaç ay içerisinde hızla büyümüş ve alınan tedbirler sayesinde azalsa da 1909 yılının ilk aylarına kadar devam etmiştir. Bu grevlere madencilik, gıda, tekstil, enerji, inşaat ve hizmet sektörü çalışanları katılmıştır. Ayrıca tütün, demiryolu, liman ve matbaa işçileri de bu grevlere katılanlar arasındadır⁴²⁰.

1908 grevlerinin en önemli gerekçesi düşük işçi ücretleri olmuştur⁴²¹. Bir diğer önemli nedeni ise çalışma şartlarına bağlı olarak çalışma saatlerinin düşürülmesi talebidir. Nitekim Orosdi-Back çalışanları ücretlerinin artırılması ve çalışma saatlerinin düşürülmesi talebiyle bu grevlere katılmışlardır⁴²². Greve katılanlar yalnızca İstanbul ve Selanik şubelerinin çalışanlarıyla sınırlı kalmıştır. İstanbul şubesi çalışanları 22 Eylül 1908 günü greve başlamış ve bu grev tam iki hafta sürmüştür. Birkaç gün sonra ise Selanik şubesi çalışanları greve

⁴¹⁶ BOA., *Satın Alınan Evrak: Ali Fuad Türkgeldi Evrakı*, 5 / 19.

⁴¹⁷ BOA., *Dâhiliye Perakende Evrakı*, 2780 / 133.

⁴¹⁸ *Servet-i Fünun*, “Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti İstanbul Merkezinin Beyannamesidir”, (Rumi: 15 Temmuz 1324, Miladi: 28 Temmuz 1908), s. 4.

⁴¹⁹ Kadir Yıldırım, *Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011, s. 331.

⁴²⁰ Yıldırım, *age*, s. 332 – 392.

⁴²¹ “Tanin’de Ahmed Muhtar grevlerle ilgili yaptığı tahlilde, işverenlerle işçiler arasındaki anlaşmazlıkların fabrikalar, trenler ve tramvayların çalışmasını engellemesinin nedeni nedir diye sorduktan sonra, bittabi ücret meselesidir cevabını vererek 1908 grevlerinin temel nedenini işaret etmekteydi. Selanik’te işçi hareketinin lideri olarak nitelendirilebileceğimiz Benaroya’da, 1908 grevlerini, meşrutiyeti ve özgürlüğü kutlamak dışında, daha yüksek ücretler elde etmeyi amaçlayan ve herhangi bir ideolojik karakteri olmayan eylemler şeklinde tanımlamıştı.” Bkz. Yıldırım, *age*, s. 395.

⁴²² Köse, *agm*, s. 109.

başlamıştır. Greve İstanbul şubesinde 165⁴²³, Selanik şubesinde ise 95 çalışan katılmıştır⁴²⁴. Louise Salmon, babasına yazdığı mektuplarda grevler hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Eylül 1908 tarihli mektupta söz konusu grevler hakkında şunları belirtmiştir:

“Burada korkunç bir hastalık hüküm sürüyor: Grevler. Anayasanın (Kanun-i Esasi) kabul edilmesinden bu yana kaç grev yapıldı bilmiyorum! Tramvay makinistleri, tütün işçileri, gümrük memurları, Viyana ve Anadolu hatlarından sorumlu demiryolu çalışanları 4-5 gündür grevdeler. Artık işler sıkıcı olmaya başladı. Birkaç gündür ne posta alabiliyoruz ne de gönderebiliyoruz. Hem ekspres hem de konvansiyonel tren hatları çalışmıyor. Birçok seferde gecikme yaşıyor. Bu son grevden sonra Bulgaristan, İstanbul’dan gelen son treni sınırda durdurdu. Zaten bu ülke ile bir de Gueschoff (Geshov) sorunu var. Dün şubede tuhaf bir şekilde grev ilan edildi. Şuanda hala devam ediyor ve nasıl biteceğini inan bilmiyoruz. Zaten son birkaç gündür genel bir memnuniyetsizlik olduğunu hissediyor ve bir hareketliliğin olacağından şüpheleniyorduk. Yönetimin en büyük hatası bunları fark ettikleri halde bu grevi engelleyecek hamleler yapmamış olmasıdır.⁴²⁵”

Greve katılan Orosdi-Back çalışanları, içerisinde şartlarının yer aldığı ve imzalarının da bulunduğu bir dilekçe hazırlamıştır. Aralarından seçtikleri bir temsilci vasıtasıyla bu dilekçeyi şirket yöneticisi Leopold Back’e sunmuşlardır. Çalışanların şirket yönetiminden talepleri şunlar olmuştur:

- Maaşlar, çalışma şartlarına göre %20, %30 ve %40 oranlarında artırılacak.
- Yılda en az bir aylık maaş kadar ikramiye verilecek.
- Kişinin isteğine bağlı olarak 3 yıl erteleyebilme şartıyla 15 gün senelik izin hakkı verilecek.
- Her iki yılda bir maaşlara 1 pound zam verilecek.
- Çalışanların inançlarına göre dini bayramlarda izin hakkı verilecek.
- Şubenin çıkarlarına zarar verilmedikçe işten çıkarma olmayacak.

Salmon, Leopold Back’in işçilerin bu taleplerine nasıl karşılık verdiğini şu sözlerle açıklamıştır:

“Bay Back birkaç hafta önce çalışanların grev yapması halinde işten çıkarılacağını ima eden sözler sarf etmişti. Bu durum çalışanları daha da heyecanlandırmıştı. Gerçekten çok ihtiyatsız ve yanlış zamanda sarf edilen sözlerdi. Bunun dışında geçen hafta bir çalışan Bay Leopold’dan 2 poundluk bir avans talep etmişti. Ancak çalışanın bu talebi sert bir şekilde reddedilmişti. Bu çalışanla Bay Leopold arasında şiddetli bir tartışma yaşandı. Hatta Bay Leopold öfkesine yenik düşmüştü. Daha sonra bu çalışan onun yanından ayrıldı. Bu olmamalıydı. Çünkü bu tepki çalışanları greve gitmeye zorlamaktan başka bir işe yaramamaktaydı. Bay Back, dilekçeyi okuduktan sonra öfkeli bir şekilde ofisinden çıktı ve “İmzaladınız mı? Eğer mutlu değilsen gidebilirsin ve ben diğerlerini kovalarım.”

⁴²³ Köse, *age*, s. 371.

⁴²⁴ Yıldırım, *age*, s. 616.

⁴²⁵ *Carrière de Louis Salmon Aux Ets. Orosdi-Back*, 2007, http://papymac.free.fr/Louis_EOB.html (01.01.2022 / 19.45).

diye bağıarak tüm reyonları dolaşmaya başladı. Bu durumun ne kadar üzücü bir izlenim yarattığını tahmin edebilirsiniz! Doğal olarak 5 dakikadan daha kısa bir süre içinde mağaza boşaldı. Ardından şubenin önünde toplanarak herkes alkış yapmaya başladı. Bay Back'in bu şekilde kapıldığı için yaptığı hatanın üstüne gidilecek bir şey kalmamıştı. O zaman hiçbir şey söylememeli, sonrasında uygun bir anlaşmaya varmak için bir heyet ile görüşmeliydi. Her aklı başında yöneticinin yapması gereken budur. Ama tek başınaymış gibi davrandı ve bir an için bir şirkete karşı sorumlu olduğunu, kısacası kendisinin bir çalışan olduğunu düşünemedi. Mağaza kapandıktan sonra tam olarak ne yapacağını bilemeden deli gibi etrafta koşuşturuyordu. İşçi çalışanlar olmadan da yürütebileceğini ve hiç kimsenin geri alınmayacağını iddia ediyordu. Yarım saat sonra hata yaptığını anlamaya başladı. Ancak artık çok geçti. Uzun tartışmalardan sonra greve katılmayan iki çalışan durumu incelemek ve greve katılanları çalışmaya ikna etmek için grevcilerin yanına gönderildi. Ancak kabul etmediler ve tüm talepleri kabul edilirse geri döneceklerini söylediler.⁴²⁶

Greve yalnızca satış elemanları katılmıştır. Ofis yöneticileri ve kasiyerler greve katılım göstermemiştir. Mağaza yönetimi greve karşı ilk başlarda sert tutum sergilese de daha sonra grevcilerle anlaşmak zorunda kalmıştır. Zira sürecin uzaması ve çalışanların kararlı tutumu nedeniyle gün geçtikçe şubenin mali zararı artmıştır. Salmon, grevlerin başlamasından bu yana şubenin günlük zararının 2000 ilâ 2500 lira arasında olduğunu belirtmiştir. Ancak yine de yöneticiler grevcilerin taleplerini kabul etmemekte direnmişlerdir. Zira taleplerinin kabul edilmesi halinde mağazanın çalışma disiplininin bozulacağını ve otorite zafiyetiyle karşılaşılacağını düşünmüşlerdir. Yöneticilerin bu tavrı dönemin basın yayın organlarında dahi esefle anılmıştır. İkdâm gazetesinin 23 Eylül 1908 tarihli baskısında bununla alakalı şu ifadelere yer verilmiştir:

“Orosdi-Back ticârethanesi gibi mühim bir müessese-i ticâriyenin aralarında bunca senelik eski adamları bulunan müstahdemine karşı böyle bâre ve çirkin bir muamelelere bulunması şâyân-ı teessüftür.⁴²⁷”

Olayların şiddeti gün geçtikçe daha da artmıştır. Hatta grevciler isteklerini silah zoruyla kabul ettirme teşebbüsünde dahi bulunmuşlardır. Bunun üzerine mağaza yöneticileri Fransız Konsolosluğu'ndan can güvenliğinin sağlanmasını talep etmişlerdir. Selanik şubesindeki grevlerin de şiddetinin artmasıyla birlikte İstanbul'daki bazı şirket yöneticileri buraya gitmek zorunda kalmışlardır. Paris'teki merkez şubeye ise durumların vahametini anlatan bir telgraf yollamışlardır. Hatta şirketin en kıdemli yöneticilerinden biri olan Hermann Back'in acilen İstanbul'a gelmesini dahi talep etmişlerdir. Paris'teki merkez şube, gönderilen telgrafa kısa sürede dönüş yapmış ve grevcilerin taleplerinin asla kabul edilmemesini dikte etmiştir. Ayrıca greve katılanların işten çıkarılıp yerlerine yeni çalışanların alınması talimatını vermişlerdir.

⁴²⁶ *Carrière de Louis Salmon Aux Ets. Orosdi-Back*, 2007, http://papymac.free.fr/Louis_EOB.html (02.01.2022 / 21.30).

⁴²⁷ *İkdâm*, “Yine Terk-i Eşkâl”, (Rumi: 10 Eylül 1324, Miladi: 23 Eylül 1908), s. 3.

Ancak Leopold Back, diğer yöneticilerle yapmış olduğu uzun müzakereler sonucunda Paris'ten gelen talimatları uygulamaktan vazgeçmiştir.

Yönetimin tavrı değişikliği grevcilerle anlaşılmasının önünü açmıştır. Bunun üzerine taleplerini dinlemek için grevcilerle bizzat Hermann Back muhatap olmuştur. Herman Back, grevlerin sonlandırılıp ertesi gün işbaşı yapılması şartıyla grevcilerin taleplerinin kabul edileceğini taahhüt etmiştir. Grevlerin son bulmaması halinde ise greve katılanların işlerine kesin bir şekilde son verileceğine dair uyarıda bulunmuştur. Bununla birlikte Tanin gazetesinde taleplerin kabul edildiğini belirten bir de bildiri yayınlanmıştır⁴²⁸. Hermann Back'in bu yaklaşımı grevciler üzerinde etkili olmuş ve iki haftadır devam ettirdikleri grevlere son verme kararı almışlardır⁴²⁹. Ancak bu karara tüm çalışanların uyduğu pek söylenemez. Zira çalışanlardan bazıları grevlere devam etmiş ve şiddet olaylarının yaşanmasına neden olmuşlardır. Gösterilere devam edenler ancak zaptiyeler tarafından güç kullanılarak dağıtılabilmektedir⁴³⁰.

Orosdi-Back çalışanlarının grevlere katılması dönemin basınında beklenmedik bir durum olarak karşılanmıştır. Öyle ki İkdâm gazetesi bu olayları *grev modasına ayak uydurmak* şeklinde okuyucularına aktarmıştır⁴³¹. Çalışanlar her ne kadar ücretlerinden şikâyet etmiş olsalar da; diğer mağazalara nispeten yüksek ücret almaktaydılar. Fakat Salmon'un mektuplarından bazı yöneticilerin çalışanlara karşı iyi muamelelerde bulunmadıkları ve grevleri de bu tarz yaklaşımların tetiklediği anlaşılmaktadır. Şube yöneticilerinin verilen sözleri tatbik etmemesi bu tarz grevlerin birçok kez tekrarlanmasına neden olmuştur⁴³². Söz konusu grevler Orosdi-Back yöneticilerinin prestijini oldukça etkilemiştir. Şirket yönetiminin grevcilere karşı takındığı sert tutum başta basın olmak üzere birçok kesimin tepkisine yol açmıştır.

3.1.2. Boykotlar

Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhakı kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır. 1878'den bu yana Avusturya işgali altında bulunan Bosna-Hersek,

⁴²⁸ Tanin, "Orosdi Back Ticarethanesinden Varîd Olmuştur", (Rumi: 18 Eylül 1324, Miladi: 1 Ekim 1908), s. 8.

⁴²⁹ Carrière de Louis Salmon Aux Ets. Orosdi-Back, 2007, http://papymac.free.fr/Louis_EOB.html (02.01.2022 / 21.30).

⁴³⁰ Yıldırım, *age*, s. 391.

⁴³¹ "Orosdi-Back ticarethânesi me'mûrin ve müstahdemininde galiba kendilerini şu grev modasından mahrum etmek istememiş olmalı ki Salı günü sabahleyin umumiyetle terk-i eşkâl etmişlerdir." Bkz. İkdâm, "Yine Terk-i Eşkâl", (Rumi: 10 Eylül 1324, Miladi: 23 Eylül 1908), s. 3.

⁴³² Yıldırım, *age*, s. 397.

kâğıt üzerinde Osmanlı Devleti'nin toprağı sayılmaktaydı. Buna rağmen bu ilhak kararı hem İttihat-Terakkî yöneticilerinde hem de halkta büyük tepkiyle karşılanmıştır⁴³³. Ülke genelinde Avusturya firmalarına ve menşei ürünler için İttihatçıların organize ettiği genel bir boykot kararı alınmıştır. Boykot, 7 Ekim 1908'de ilk olarak İstanbul'da başlatılmıştır⁴³⁴. Önce Avusturya fabrikalarına sipariş edilen ürünlerin alınmayacağına dair telgraflar çekilmiştir. Daha sonra ise Avusturya menşei ürünleri getiren gemilere el konulmuş ve dağıtımı engellenmiştir⁴³⁵. Ayrıca boykottan bazı Alman firmaları ve mağazaları da olumsuz yönde etkilenmiştir. Hatta Yafa Limanı'nda Alman malı taşıyan iki gemiye boykot nedeniyle el konulmuştur⁴³⁶.

Orosdi-Back, Fransız menşei bir şirket olmasına karşın; bu boykottan olumsuz yönde etkilenmiştir. Bunda şirketin kurucu ve yöneticilerinin çoğunlukla Avusturyalı olmasının rolü büyüktür. Öyle ki birçok yerde Orosdi-Back'in Fransız şirketi olduğu dahi bilinmemektedir. Bunun üzerine boykotun etkili olduğu İstanbul ve Kahire şubelerine tedbir amacıyla Fransız bayrağı asılmıştır. Ayrıca Kahire'deki Fransız derneklere kamuoyuna açık bir şekilde yardımlarda bulunulmuştur⁴³⁷. O sırada Avusturya-Macaristan Ticaret Odası başkanlığı yapan Josef Back, Avusturya hükümetinin gözünden düşmek pahasına görevinden istifa ederek boykot komitesine katılmıştır⁴³⁸. Josef Back'in boykottan en az zararla kurtulmak için yapmış olduğu hamleler, Viyana'nın tepkisini çekmiş olsa bile şirketin çıkarlarının daha önde tutulduğunun en gözle görünür örneklerinden biri olmuştur⁴³⁹.

Ancak yine de şirketin Avusturyalı olduğu imajı yıkılamamıştır. Gösterilere katılan halk mağaza müşterilerini alışveriş yapmaktan alıkoymaya çalışmıştır. Fakat 1908 / 1909 yılına ait net kâr oranları incelendiğinde; Orosdi-Back'in boykotlardan çok da etkilenmediği görülmektedir. Yalnızca şirketin fes satışlarında önemli bir gerileme söz konusu olmuştur.

⁴³³ BOA., *Hâricîye: Siyasi*, 199 / 79, s. 4.

⁴³⁴ Yıldırım, *age*, s. 279.

⁴³⁵ BOA., *Teftişât-ı Rumeli: Sadâret Evrakı*, 39 / 3877.

⁴³⁶ BOA., *Dâhiliye: Muhaberat-ı Umûmiye İdaresi*, 83 / 64.

⁴³⁷ Köse, *age*, s. 373.

⁴³⁸ "Josef Back, İstanbul boykot komitesine katıldı ve İstanbul'daki mağazayı boykot afişleri ve üyelik belgeleriyle donattı. Mağazanın Beyrut şubesi kentteki Avusturya postanesinden, mağazanın önündeki posta kutusunu mağazanın içine almasını istedi. Ocak ayı başlarında Avusturya sefiri, Back'in boykotçu hamalları için bir konser düzenlemeyi planlayan bir komiteye başkanlık etmeye bile cesaret ettiğini bildiriyordu. Boykot sona ermekteyken Back Ticaret Odası'ndaki başkanlık görevini kaybetti ve Avusturya-Macaristan Yardımseverler Derneği'ndeki diğer görevlerinden ayrıldı. Ayrıca Sefaret onun karma ticari mahkemelerdeki görevini de askıya aldı." Bkz. Donald Quateart, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*, (çev. Sabri Tekay), İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 119.

⁴³⁹ Köse, *age*, s. 373.

İzmir'deki şirkete ait fes imalathanesi göstericiler tarafından yağmalanmasına rağmen kısa sürede toparlanma sağlanabilmiştir⁴⁴⁰. Grevlerden hemen sonra başlayan bu boykot kampanyası yaklaşık dört ay sürmüş ve Şubat 1909'da son bulmuştur⁴⁴¹.

Şirketi olumsuz etkileyen boykotlardan bir diğeri de 1911 İtalya boykotu olmuştur. İtalyanların Trablusgarp'ı işgal etmesiyle başlayan boykot, halk ve devlet desteğiyle kısa sürede her yere yayılmıştır. Osmanlı'daki İtalyan menşeli şirketlere ağır yaptırımlar uygulanmıştır. Ülkedeki İtalyan tüccarlara ve işçilere baskı uygulanmış ve ülkeyi terk etmeleri sağlanmıştır. Devlet erkânı, boykotlara kesin bir şekilde destek vererek bunu dış politikada bir silah olarak kullanmayı amaçlamıştır⁴⁴². İtalyan mallarına yüzde yüz oranında gümrük vergisi konulması; hükümetin boykota desteğinin en önemli göstergelerinden birisidir⁴⁴³.

Devlet ve halkın işbirliği ile yürütülen İtalya boykotu, ülkedeki yabancı firmaların ticaretlerine büyük zararlar vermiştir. Bu olay Orosdi-Back'in perakende ticaretine ağır bir darbe indirmiştir. Zira mağaza müşterileri arasında bulunan ve İtalyan unsurların ağırlıklı olduğu Levantenlerin bu olaylardan sonra ülkeyi terk etmeleri müşteri kaybına yol açmıştır. Birçok perakende siparişin iptal edilmiş olması mali zararı daha da artırmıştır. 1912 yılına gelindiğinde şirketin kaybı 2.801.232 frank olarak hesaplanmıştır. Bu rakamlardan yola çıkarak İtalya boykotunun Avusturya boykotuna göre Orosdi-Back üzerinde yıkıcı etkileri olduğu anlaşılabilmektedir⁴⁴⁴.

3.1.3. Etnik Olaylar

Orosdi-Back, Osmanlı'da yaşanan etnik olaylardan doğrudan etkilenmiştir. Her ne kadar hadiseler karşısında tarafsızlık politikası izlenmiş olsa bile şirketin yabancı kimliğinden ötürü bu olumsuzluklar engellenemiştir. Orosdi-Back'e en çok zararı bu dönemde yaşanan Ermeni olayları vermiştir. Özellikle 1909 yılında Adana'da gerçekleşen ve *Adana İğtişası*, olarak adlandırılan kanlı hadise şirketin, Adana'daki faaliyetlerini durma noktasına getirmiştir. O sırada Adana şubesinin sorumlusu olan Louis Salmon, olaylardan olumsuz etkilenilmemesi için Adana şubesini bir haftalığına kapatmak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte olayları

⁴⁴⁰ Kupferschmidt, *age*, s. 33.

⁴⁴¹ Köse, *age*, s. 374.

⁴⁴² Yıldırım, *age*, s. 287.

⁴⁴³ BOA., *Dâhiliye: Siyasi Kısım*, 75 / 1.

⁴⁴⁴ Çapar, *age*, s. 236.

günlük raporlar halinde Paris'teki merkez şubeye aktarmıştır. Şirket yöneticileri izledikleri tarafsızlık politikasına güvenerek ilk başlarda hadiselerin şubeye zarar vermeyeceğini düşünmüşlerdir. Fakat olayların mağazaya da sıçraması üzerine şirketin bölge sorumlusu Florin Orosdi, Adana'yı terk etmek zorunda kalmıştır⁴⁴⁵. Adana'daki olayların şubeye maliyeti ise 400.000 sterlin olmuştur⁴⁴⁶. Olaylar sırasında binlerce Türk ve Ermeni hayatını kaybetmiştir⁴⁴⁷.

Birinci Dünya Savaşı'nda İttifak blokunda yer alan Osmanlı Devleti, Alman genelkurmayının da tavsiyesiyle 1915 yılında Ermenilere yönelik tehcir kararı almıştır. Tehcirle birlikte Ermeniler Anadolu'dan tahliye edilmiştir⁴⁴⁸. Buna benzer uygulamalar Anadolu'da yaşayan Rumlar için de tatbik edilmiştir. Samsun ve civarında yaşayan Rum nüfus 1921-22 yıllarında tehcire tabi tutulmuştur. 1923 yılında Türkiye ve Yunanistan ile yapılan anlaşma gereğince her iki devlet arasında mübadele yani nüfus değişimi yapılmış ve Anadolu'da yaşayan gayrimüslim nüfusun büyük çoğunluğu tahliye edilmiştir⁴⁴⁹.

Tehcir ve mübadelenin arka planında yatan en önemli etkenin Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda yaşadığı hayal kırıklığı olabilir. Balkan Savaşları'nda yaşanan ağır hezimet, devletin Müslüman tebaasında derin yaralar açmıştır. 1908 devriminden sonra yükselen Osmanlıcılık akımı, Balkan Savaşları'ndan sonra yerini Türk-İslam milliyetçiliğine bırakmıştır. Balkanlarda yaşanan hezimetin aynısının Anadolu'da da yaşanmaması için burada yaşayan gayrimüslim tebaaya yönelik tavrın farklı yönleri evrildiği gözlemlenmektedir. Nitekim 20. yüzyılın ikinci çeyreğine girildiğinde Anadolu'daki çok dinli nüfus yapısı ortadan kalkmış ve Türk-Müslüman unsurlardan oluşan homojen bir toplum yapısı meydana gelmiştir⁴⁵⁰.

Gayrimüslim unsurların ülkeyi terk etmeleri ticari hayatın durağanlaşmasına yol açmıştır. Zira ülkedeki ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmını bu kesim kontrol altında tutmuştur. Yabancı sermayeli işletmelerin en verimli müşterileri yine bu kesimden oluşmuştur. Nitekim Orosdi-Back'te tehcir ve mübadeleden doğrudan etkilenmiştir. Her iki hadise de şirketin perakende ticaretine ve çalışma sistemine büyük zararlar vermiştir. Bu olaylardan sonra

⁴⁴⁵ İşisağ, *age*, s. 32.

⁴⁴⁶ *Carrière de Louis Salmon Aux Ets. Orosdi-Back*, 2007, http://papymac.free.fr/Louis_EOB.html (04.01.2022 / 14.00).

⁴⁴⁷ BOA. *Bâb-ı Âli Evrak Odası*, 3621 / 271522.

⁴⁴⁸ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tehcirine Dair Gerçekler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.

⁴⁴⁹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (çev. Metin Kırıatlı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 352.

⁴⁵⁰ Lewis, *age*, s. 353.

şirket istihdam ve müşteri kriziyle karşı karşıya kalmıştır. Bir süre ağır aksak bu durum idare edilmeye çalışılsa da nihayetinde birçok şube tasfiye edilmek zorunda kalmıştır⁴⁵¹.

3.2. Sümerbank’a Devredilme Süreci⁴⁵²

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Türkiye’de siyasal ve sosyal yaşamda büyük bir değişim süreci başlamıştır. Birçok alanda köklü değişikliklerin ve dönüşümlerin yaşandığı bu dönemde iktisadi alanda da bir takım çalışmalar yapıldığı görülmektedir. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından geliştirilen *Milli İktisat Programı*⁴⁵³, bu dönemde de uygulanmaya devam etmiştir. Hatta daha cumhuriyet ilan edilmeden önce gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi’nde bu programın sürekliliği ve beraberinde ekonominin Türkleştirilmesi noktasında adımlar atılmıştır⁴⁵⁴.

Bu dönemin iktisat politikalarının belirlenmesindeki en önemli etken milli teşebbüsü gerçekleştirecek yeterli sermayenin olmayışıdır. Bu yüzden ekonomide devletçi ya da tekelci bir politika izlenerek devlet teşebbüslü ticari şirketler kurulmuştur. Sümerbank, bu şekilde kurulan ticari kuruluşlardan birisidir⁴⁵⁵.

⁴⁵¹ “Orosdi-Back şirketinin durumu Küçük Asya’daki düşmanlıkların sona ermesine rağmen iyileşmedi. Orosdi-Back şirketinin ana müşterileri olan Rumların ve Ermenilerin göçü, işlerin tamamen durmasına neden oldu ve işlerin yeniden başlaması umuduyla şirket tarafından depolanan malların tasfiyesine yol açtı. Bu tasfiye, Konstantinopolis’ten yola çıkan tüccarların zorunlu satışlarının eşlik etmesi nedeniyle, daha da elverişsiz koşullar altında gerçekleşti. Samsun şubesi kapatıldı, aktif olmayan Adana şubesi, savaş kazançları üzerinden alınan 100.000 franklık bir vergi yüzünden darbe yedi. Beyrut’ta, çöküş devam ediyor ve şirket sadece orada bir binaya sahip olduğu için varlığını sürdürüyor. Doğu’da siyasi ve ekonomik durumun netleşmesini beklerken, Orosdi-Back şirketi bu büyüklükteki bir işletme için zorunlu olarak yüksek olan genel giderleri azaltmak zorunda kaldı. İzmir olaylarını takiben, 28 Kasım 1922 tarihli meclisin, 1921-22 mali yılı için 11.939.322 frank tutarındaki kâr dengesini yeniden 31 Ocak’a taşımak için oy kullandığını biliyoruz. Eylül ayı sonuna doğru hissedarlara bildirilecek olan 1922-23 mali yılı, ertelenmiş kârların amortismanına aktarılmasından sonra önemli bir kayıp gösterecektir. İngiliz sigortalarının ödeyeceği zararlara ilişkin olarak, sigortacıları mümkün olan en düşük maliyetle dava edebilmek için İzmir afetzedeleri sendikası oluşturulmuştur. Mağdurların uğradıkları zararın %15 ila %20’sinden fazlasını temsil etmemesi durumunda sigorta şirketlerinin poliçelerini uzlaştırmayı kabul edecekleri düşünülmektedir.” Bkz. *La Correspondance d’Orient*, “La Situation des Établissements Orosdi-Back”, (Novembre 1923).

⁴⁵² Bkz. Ek 57.

⁴⁵³ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Koray Ergin, “İttihat ve Terakki Döneminde Milli İktisat Anlayışı (1913-1918)”, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 1, (2017), s. 114 – 127.

⁴⁵⁴ “Kongrede milli iktisat politikaları çerçevesinde yabancı sermaye, milli teşebbüs yetiştirilmesi, dış ticaret, sermaye birikimi ve işgücünün Türkleştirilmesi konuları öne çıkmış ve şu görüşler dile getirilmiştir: Yabancı sermayeye sıcak bakılmakta ve yabancı sermaye ihtiyatla da olsa kabul görmektedir. Ancak genel olarak bu konudaki tartışmalar hem Batı Emperyalizmi karşıtlığı hem de ülkedeki sermaye yetersizliği çerçevesinde tartışılmıştır. Burada öne çıkan sonuç; yabancı yatırımcıların Türkiye’deki birincil araçların Müslüman-Türk tüccarlar olmasının sağlanması hedefidir.” Bkz. Arzu Varlı, Murat Koraltürk, “II. Meşrutiyet’ten Erken Cumhuriyet’e Milli İktisadın Sürekliliği Ve İzmir İktisat Kongresi”, *ÇTTAD*, C. 9, S. 20, (2010), s. 139.

⁴⁵⁵ Sümerbank hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Serkan Tuna, *Türkiye’de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank*, Derlem Yayınları, İstanbul 2009.

Bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün girişimleriyle 11 Temmuz 1933 yılında kurulan Sümerbank, 20.000.000 sermaye ile ülkenin en büyük kamusal sanayii kuruluşlarından birisi olmuştur⁴⁵⁶. Kuruluşun genel müdürlüğüne Nurullah Esat Sümer, yardımcılığına ise Osman Nuri Göver getirilmiştir⁴⁵⁷. Bu kuruluşun amacı kendisine ayrılan bütçe ile ülke ekonomisine katkı sağlayacak sanayi tesisleri kurmak ve yabancı sermayenin millileştirilmesini sağlamaktır. Böylece Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile dokuma, maden, selüloz, seramik ve kimya endüstrisi alanlarını kapsayan birçok fabrikanın kurulması planlanmıştır. Aynı zamanda devralınan işletmelerin ve tesislerin yeniden yapılandırılmasını sağlama ve onları yenileme görevi de bu kuruluşun sorumluluğuna verilmiştir. Bununla birlikte bireysel girişimciliğin önünün açılması için girişimcilere kredi imkânı da sağlayabilecektir⁴⁵⁸.

Sümerbank'ın kurulmasında ilham kaynağı Orosdi-Back olmuştur. Bu yüzden Sümerbank'ın idari yapısının oluşturulmasında Orosdi-Back şirketinin izlerine rastlanılabilmektedir⁴⁵⁹. 1923'den sonra şirketin Türkiye'de faaliyet gösteren yalnızca iki şubesi kalmıştır. Ülkedeki ithal mallara ve yabancı sermayeye karşı takınılan olumsuz tavır, Orosdi-Back'in Türkiye'den tasfiye sürecini hızlandırmıştır. Şirkete dair raporlarda izlenilen devletçi politikaların şirketin işleyişini yavaşlattığı ve satışların günden güne azaldığından bahsedilmektedir⁴⁶⁰.

1929 küresel ekonomik krizinin etkisi birkaç yıl sürmüş ve Türkiye'deki iki şubeden biri olan İzmir şubesi 1934 yılında tasfiye edilmek zorunda kalınmıştır. Tüm bu olumsuz şartlara karşın şirket İstanbul şubelerini bir süre daha ayakta tutabilmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan tedarik krizi ve bunun Türkiye piyasasını olumsuz yönde etkilemesi nedeniyle mağaza çok zor zamanlar yaşamıştır. Nitekim Orosdi-Back Şirketi, 11 Eylül 1942 tarihinde tüm varlıklarını 915.000 lira karşılığında Sümerbank'a devrederek Türkiye'deki macerasını sonlandırmıştır⁴⁶¹.

⁴⁵⁶ Mehmet Gökhan Polatoğlu, "Türkiye'nin Kalkınmasında Sümerbank Ve Etkinliği (1933-1987)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 104, (2021), s. 269.

⁴⁵⁷ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Başbakanlık: Kararlar Daire Başkanlığı*, 37 / 44 / 6.

⁴⁵⁸ Polatoğlu, agm, s. 271.

⁴⁵⁹ İşisag, age, s. 7.

⁴⁶⁰ *La Correspondance d'Orient*, "Assemblée Établissements Orosdi-Back", (Janvier 1931).

⁴⁶¹ *BCA., Başbakanlık: Muamelat Genel Müdürlüğü*, 166 / 157 / 11, s. 2.

SONUÇ

19. yüzyılda ihtiyaç temelli geleneksel tüketim anlayışı terk edilerek yerine lüks ve moda eksenli yeni bir tüketim alışkanlığı ortaya çıkmıştır. Sermaye gücünün her alanda görünür hale gelmesiyle birlikte yeni iş sahaları oluşmaya başlamış ve birçok yerde fabrikalar açılarak buralarda seri üretime geçiş sağlanmıştır. Yeni ulaşım araçlarının gelişmesiyle birlikte bu ürünlerin uzak pazarlara götürülmesi kolaylaşmıştır. Böylece seri üretilen ürünlerin kısa sürede pazarda yayılması mümkün olmuştur. Nitekim tüketim alışkanlıklarının değişmesinde seri üretilen ürünlerin ticari hayata girmesinin önemli bir etkisi olmuştur. Bu ürünlere en çok rağbet eden ve bu dönemde tüketici bir kesim olarak ortaya çıkan orta sınıf, farkında olmadan klasik pazar anlayışını ortadan kaldırmıştır. Zira klasik pazar organizasyonları, bu ürünlerin hızlı bir şekilde pazarlanmasını mümkün kılmamaktaydı. Bu yüzden ilk olarak Fransa’da görülen ve kısa süre içerisinde tüm dünyaya yayılan modern çok katlı mağazalar ortaya çıkmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda modern mağazaların ilk örneklerine 1800’lü yılların ortalarına doğru rastlanılmaktadır. Buradan yola çıkarak mağazacılığın Osmanlı topraklarında erken bir süreçte ortaya çıktığı söylenebilir. Başta İstanbul olmak üzere; Selanik, İzmir, Kahire ve Beyrut gibi kozmopolit yaşamın hâkim olduğu yerlerde birçok mağaza açılmıştır. Orosdi-Back mağazaları da bunlardan birisidir.

Adolphe Orosdi ve Hermann Back’in kişisel çabalarının bir ürünü olan Orosdi-Back mağazaları, sektörün Osmanlı İmparatorluğu’ndaki ilk örneklerinden birisi olma özelliğine sahiptir. Aslen Macar Yahudisi olan Orosdi ve Back aileleri Avusturya’daki iç karışıklıklar nedeniyle ülkeyi terk etmek zorunda kalmış ve böylece önce Halep’e ardından da İstanbul’a yerleşmişlerdir. Asker kökenli olduğu için bir süre Osmanlı ordusunda görev yapan Adolphe Orosdi, bu görevinden istifa ederek Galata’da Ömer Efendi adıyla bir mağaza açma girişiminde bulunmuştur. Daha sonra yeğeni Hermann Back’i de yanına alarak sermayesini artırmayı başarmıştır.

Mağazaya neden Ömer Efendi isminin verildiği muammadır. Büyük ihtimalle Müslüman tebaanın dikkatini çekmek ve onlardan müşteri kazanmak için böyle strateji izlenmiş olabilir. Bununla birlikte Adolphe Orosdi’nin Halep’te kaldığı dönemde Müslüman olduğuna dair iddialar vardır. Fakat ailenin diğer üyelerinin ve gelecek kuşaklarının Macar kimliğini ve Yahudi inancını devam ettirmesi bu iddiayı zayıflatmaktadır.

Adolphe Orosdi öldükten sonra diğer ortaklar tarafından mağazanın adı değiştirilmiş ve iki ailenin birleştirilmiş hali olan Orosdi-Back adı kullanılmıştır. 1888 yılında ise Bahçekapı'ya beş katlı bir bina yapılmış ve mağazanın yeri Galata'dan buraya taşınmıştır. Bu süreçte birçok yerde şubeleşmeye gidilerek kısa zamanda büyüme elde edilmiştir. Ayrıca mağaza sahipleri Paris'e taşınarak burada şirketleşme çalışmalarına başlamışlardır. Nitekim 1895 yılında Orosdi-Back limitet şirketi kurularak Paris borsasında tescillendirilmiş ve temettüleri satışa çıkarılmıştır. Bu tarihten itibaren merkez şube İstanbul'dan Paris'e taşınmıştır.

Şirketin ortakları ağırlıklı olarak Orosdi ve Back ailelerinden oluşsa da aralarında birçok yabancı ortaklar da bulunmaktaydı. Yönetimde her ne kadar Leon Orosdi ve Hermann Back'in etkili olduğu düşünülse de kararlar genel itibarıyla diğer ortakların katılımıyla alınıyordu. Diğer aile üyeleri ise şubelerin yönetiminde görevlendirilmişlerdir. Şubelerde güçlü bir hiyerarşik yapı kurulmuş ve yöneticiler ağırlıklı olarak Avusturyalı ve Yahudi kökenli kimselerden seçilmiştir. Bunda şirketin etnik bir kaygı güdüp gütmeyeceği belli değildir. Fakat yönetici kadroların oluşturulmasında şirketin güçlü referansları dikkate aldığı bilinen bir gerçektir. Bu yalnızca yöneticilere özel bir durum değildir. Aynı zamanda şubelerde çalışmayı düşünen herkesin güçlü referanslara sahip olması gerekmektedir. Hem yöneticiler hem de onların altında çalışanlar çok yönlü kimseler olmak zorundaydılar. Bu kişilerin başta Türkçe olmak üzere yerel dillere hâkim olmaları aranan özellikler arasındaydı. Ortalama bir Orosdi-Back çalışanı, akıcı bir diksiyona sahip, kılık kıyafeti düzgün ve ikna kabiliyeti yüksek birisi olması gerekiyordu. Ayrıca güncel olaylardan uzak, sadece şirketin menfaatlerini düşünmesi konusunda sürekli olarak telkin edilmişlerdir. Yine de bazı çalışanların kriminal suçlara karıştıkları bazı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Özellikle Ermeni çalışanlardan bazıları bir takım etnik olaylara karıştıklarından ötürü takip altına alınmıştır. Fakat bu tarz olaylar münferit olmanın ötesine geçmemiştir. Şirket, her zaman ticari menfaatlerini düşünerek güncel olaylarda tarafsızlık politikası gütmüştür. Orosdi-Back yöneticileri merkezi otoritelerle daima yakın temaslarda bulunmuş ve kamunun yararına birçok yardım faaliyetleri yürütmüşlerdir. Bahçekapı şubesi çalışanlarının içerisinde yer aldığı ve arka fonda Türk bayrağının olduğu bir fotoğraf, şirketin merkezi yönetime karşı yaklaşımını yansıtan en dikkat çekici örneklerden biridir.

Orosdi-Back mağazaları, diğer mağazaların aksine alt tabakadan ciddi bir rağbet görmüştür. Zaten şirketin müşteri politikası, her tabakadan insanı bu mağazalarda buluşturma amacı üzerine belirlenmiştir. Mağazanın Galata'dan Bahçekapı'ya taşınmasında da bu hedefin itici faktör olduğu düşünülmektedir. Gazetelere verilen ilanlarda mağazanın kendisini *en ucuz*

ve en cesim ticarethane şeklinde tanıtması alt tabakayı kazanma düşüncesinin bir yansımasıdır. Bununla birlikte Orosdi-Back ilanlarında cinsiyetçi bir yaklaşım göze çarpmaktadır. Burada stratejik olarak kadın müşterilerin hedeflendiği görülmektedir. Şirketin böyle bir strateji yürütmesi boşuna değildir. Nitekim bu dönemde kadınların sosyal hayatta görünürlükleri artmıştır. Dahası kadınlar yerli ve yabancı mecmualardan Paris modasını takip etmekte ve buna göre de kendilerine bir talep oluşturmaktaydılar. Orosdi-Back mağazaları bu talebi karşılamakta güçlük çekmemiştir. Zira şirketin Paris merkezli olması; yöneticilerin güncel modayı yakından takip etme ve uygun ürünleri temin edip kısa sürede şubelere gönderme imkânı sağlamıştır. Bu durum kadın müşterilerin dikkatini çekmeyi ve onları kazanmayı mümkün kılmıştır.

Orosdi-Back yöneticileri her ne kadar Yahudi olsalar da etnik açıdan en fazla ilgiyi Ermenilerden görmüştür. Bunda şirketin işçi alımlarında Ermenilere ağırlık vermesinin önemi büyüktür. İstanbul'daki birçok mağazada Rum çalışanlar ağırlıklı olmasına rağmen Orosdi-Back mağazalarında en çok Ermenilerin istihdam edildiği görülmektedir. Bu durum yalnızca Orosdi-Back'e özgü olmasına karşın bunun özel bir nedeni yoktur. İstanbul şubesinin Sirkeci'de bulunması ve bu bölgede Ermeni nüfusun ağırlıkta olması böyle bir sonucu doğurmuş olabilir. Nitekim Şark Ticaret Yıllıklarında yer alan Orosdi-Back çalışanlarının adres bilgilerine bakıldığında; Ermeni olduğu düşünülen çalışanların çoğunun Sirkeci'de yaşadıkları görülmektedir. Ayrıca şube yöneticilerinin birçoğunun Yahudi olması özellikle İstanbul, Selanik, Kahire ve İskenderiye'de ikamet eden Yahudileri Orosdi-Back mağazalarından alışveriş yapmaya teşvik etmiştir. Burada şirketin, kendi bünyesinde özgül ağırlığı olan etnik ve dini unsurların dayanışma kabiliyetlerini müşteri kazanma stratejisi bazında lehine kullandığı dikkat çekmektedir.

Şirket, 1888 yılından itibaren hızlı bir şekilde şubeleşme yoluna gitmiştir. Her şubede, bulunduğu bölgenin ekonomik şartlarına bağlı olarak toptan veya perakende ticaret yapılmıştır. Ayrıca bazı şubeler bir satış merkezinden daha çok komisyon ofisi olarak faaliyet göstermiştir. Bunu yaparken de yerel tüccar ve üreticilerle işbirliği yapılmıştır. Bu şekilde piyasayı belirleyici ve kontrol mekanizmasını elde tutacak bir güç kazanılmıştır. Şirketin buralarda var olma amacı kolay ve ucuz yoldan hammadde temin etmektir. Temin edilen hammaddeler bu yolla şirkete ait imalathanelere gönderilmiştir. Burada üretilen ürünler şubelere ve diğer firmalara ait mağazalara dağıtılmıştır. İhtiyaç fazlası hammadde ürünler ise Avrupa'ya ve Uzakdoğu'ya ihraç edilmiştir. Ayrıca başka firmaların satış temsilcilikleri alınarak şirketin şubelerinin bulunduğu büyük şehirlerde bu firmalara ait ürünlerin dağıtımı yapılmıştır.

Şubeler, ulaşım olanaklarına sahip, nüfus artışı yüksek ve hammadde kaynaklarının bol olduğu kentlerde kurulmuştur. Özellikle ulaşım imkânlarının geniş olduğu kentler şirketin odak noktası olmuştur. Perakende mağazalar bulunduğu şehrin en merkezi ve en canlı noktalarında açılmıştır. İstanbul özelinden değerlendirilecek olunursa; Sirkeci, konum itibariyle elit orta kesimle alt tabaka arasında bir geçiş noktası olma özelliğine sahiptir. Her iki kesimin yolu mutlaka bu bölgeye bir şekilde düşmektedir. Ayrıca semt uğrak yeri olmasına karşın mağaza firmaları daha çok Galata'da yoğunlaşmıştır. Orosdi-Back sahipleri, semtin bu özelliklerini lehine çevirerek bölgedeki sektör boşluğunu doldurabilmiş ve mağazanın tüm kesimler tarafından uğrak yeri olmasını sağlamışlardır.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında şirketin görece başarılı bir performans sergilediği görülmektedir. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun Avusturya ile ittifak kurmasıyla birlikte şirket yöneticilerinin Avusturyalı Macar kimliğini ön plana çıkardıkları gözlemlenmektedir. Nitekim bu durum döneme ait belgelere de yansımaktadır. Aynı şekilde bu dönemde Fransız bayrakları ve Fransızca kelimeler şubelerden kaldırılmıştır. Zira şirket yöneticileri İttihat ve Terakki hükümetinin yerli piyasa gücü oluşturma gayretlerini iyi okumuş ve savaş döneminde imparatorluk bakiyesindeki yabancı unsurların başına gelebilecek olayları bu minvalde fark edebilmişlerdir. Bu yüzden her fırsatta merkezi yönetimle ters düşmemek adına hükümetle yakın temaslar kurulmuştur. Bunda şirketin başarılı bir strateji yürüttüğü ortadadır. Zira savaş yıllarında yaptırıma tabi tutulmayan tek şirket Orosdi-Back olmuştur. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla bazı şirket çalışanlarının bir takım olaylara karışması münferit hadiseler olarak görülmüş şirkete mâl edilmemiştir. Ancak savaş sonrasında ülkedeki nüfus yapısının önemli oranda değişmesi; Orosdi-Back'i olumsuz yönde etkilemiştir.

Şirketin Türkiye'den tasfiyesi bir anda gerçekleşmemiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan etnik olaylar, grevler ve boykotlar Orosdi-Back'i oldukça yıpratmıştır. 1911 İtalya Boykotu sonrası Levantenlerin ülkeyi terk etmesi, 1915 Sevk ve İskân Kanunu'nun tatbikiyle birlikte Ermeni vatandaşların yerinin değiştirilmesi ve 1923 yılında Yunanistan ile yapılan nüfus değişimi ile birlikte şirket ülkedeki istihdam ve müşteri kaynaklarını büyük oranda kaybetmiştir. Yeni Türk devletinin yabancı sermayeye yönelik karşıt tavrı şirketin ülkedeki ticari motivasyonunu fazlasıyla düşürmüştür. 1929 yılında gerçekleşen küresel kriz ülkedeki ekonomik hayatı felç etmiş ve birçok yabancı firmanın ülkeyi terk etmesine neden olmuştur. Bu süreçte şirket, İzmir şubesini tasfiye etmek zorunda kalsa da İstanbul'daki faaliyetlerine devam etmiştir. Fakat İkinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan tedarik krizi

mağaza satışlarını durma noktasına getirmiştir. Artık zarar eden ve şirket için büyük bir mali yük haline gelen Orosdi-Back İstanbul şubesi, 1942 yılında kendisini tasfiye etmek zorunda kalmıştır.

Orosdi-Back'ın Türkiye'den tasfiyesini aynı yıl yürürlüğe konulan Varlık Vergisi ile ilişkilendirenler olsa da bu konu hakkında net bir şey söylemek doğru değildir. Çünkü her iki olayda da kronolojik açıdan uyum görülmemektedir. Söz konusu uygulama şirketin tasfiyesinden tam iki ay sonra 11 Kasım 1942 yılında yürürlüğe girmiştir. Fakat şirket yöneticilerinin ülkedeki yabancı sermaye karşıtlığından kaynaklı böyle bir kriz yaşanacağını öngörmüş olmaları muhtemeldir. Nitekim şirkete dair hazırlanan finansal raporlarda bu konunun sıklıkla dile getirildiği görülmektedir.

Mağazacılık sektörünün Türkiye'de gelişiminde önemli bir paya sahip olan Orosdi-Back mağazaları, başta ticari yaşam olmak üzere; sosyal, kültürel ve mimari alanlarda derin bir iz bırakmıştır. Ayrıca moda, lüks ve reyon gibi modern tüketim kavramlarının geniş çevrelerce tanınmasında önemli katkılar sunmuştur. İhtiyaç odaklı geleneksel tüketim anlayışının terk edilip yerine moda ve lüks temelli modern tüketim alışkanlıklarının toplumsal tabakaya yayılmasında etkin bir rol üstlenmiştir. Halk arasında *Ömer Efendi*, *Orozdibak*, *Horozdibeği* gibi farklı isimler ve değişik telaffuzlarla anılan Orosdi-Back mağazaları, yıllarca her tabakadan insana unutulmaz bir alışveriş zevki yaşatmıştır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), Dâhiliye Beşinci Şube, 24 / 9.

BOA, Teftişât-ı Rumeli Evrâkı, 20 / 1967.

BOA. Bâb-ı Âli Evrak Odası, 3621 / 271522.

BOA., Bâb-ı Âli Evrak Odası, 1583 / 118724.

BOA., Bâb-ı Âli Evrâk Odası, 1583 / 118724.

BOA., Bâb-ı Âli Evrak Odası, 2564 / 192273.

BOA., Bâb-ı Âli Evrak Odası, 2630 / 197247.

BOA., Bâb-ı Âli Evrak Odası, 2642 / 198138.

BOA., Dâhiliye Beşinci Şube, 63 / 45.

BOA., Dâhiliye Beşinci Şube, 24 / 9.

BOA., Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi, 241 / 41.

BOA., Dâhiliye Mektubi Kalemi, 2097 / 77.

BOA., Dâhiliye Muâmelat, 131 / 148.

BOA., Dâhiliye Perakende Evrakı, 2780 / 133.

BOA., Dâhiliye Seyr-ü Sefer Kalemi, 18 / 118.

BOA., Dâhiliye Şifre Kalemi, 329 / 105.

BOA., Dâhiliye Şifre Kalemi, 59 / 247.

BOA., Dâhiliye: Muhaberat-ı Umûmiye İdaresi, 83 / 64.

BOA., Dâhiliye: Siyasi Kısım, 75 / 1.

BOA., Hâriciye İstanbul Murahhaslığı, 32 / 40.

BOA., Hâriciye İstanbul Murahhaslığı, 81 / 67.

BOA., Hâriciye: Siyasi, 199 / 79.

BOA., İrâde, Tâltifat, 223 / 10.

BOA., İrâde, Tâltifat, 223 / 19.

BOA., Meclis-i Vükela Mazbataları, 152 / 46.

BOA., Sadâret Mukavelenâmeler, 83 / 11.

BOA., Satın Alınan Evrak: Ali Fuad Türkgeldi Evrakı, 5 / 19.

BOA., Sofya Sefareti, 822 / 27.

BOA., Şûra-ı Devlet, 1242 / 5.

BOA., Teftişât-ı Rumeli: Sadâret Evrakı, 39 / 3877.

BOA., Yıldız Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik, 13 / 65.

BOA., Yıldız Umûmi, 19 / 97.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Başbakanlık: Kararlar Daire Başkanlığı, 37 / 44 / 6.

BCA., Başbakanlık: Muamelat Genel Müdürlüğü, 166 / 157 / 11.

Taha Toros Arşivi

Taha Toros Arşivi (T.T.A), Sermet Muhtar Alus: Orosdi-Back Ömer Efendi Mağazası, Dosya Adı: Ticarethaneler, Dosya No: 123.

Yıllıklar

Bulletin de la Chambre de Commerce, *Chambre de Commerce Française d'Izmir*, Imprimerie Française Leandre Mourkidès, Smyrna 1889.

Constantinople Cervati Freres & Cie, *Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie, de L'administration et de la Magistrature 1889; 1891; 1892-1893; 1893-1894; 1894; 1895; 1896*, Constantinople 1898.

The Annuaire Oriental Ltd, *Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient*, Constantinople 1895.

The Annuaire Oriental Ltd, Constantinople, *Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient*, 1909.

The Annuaire Oriental Ltd, *Annuaire Oriental Commerce Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient*, Constantinople 1913.

The Annuaire Oriental Ltd, *Annuaire Oriental Commerce Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient*, Constantinople 1914.

The Annuaire Oriental Ltd, *Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient*, Constantinople 1915.

The Annuaire Oriental Ltd, *Annuaire Oriental, Oriental Directory, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient*, Constantinople 1921.

Kitaplar

BEHAR, Cem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, T.C Başbakanlık İstatistik Enstitüsü Yayınları, C. 2, Ankara 2003.

MAYER, Adelheid, SAMSİNGER, Elmar, *Mayer Mağazaları-İstanbul'un Gözde Hazır Giyim Mekânları (1882-1971)*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2018.

İŞİSAĞ, Ahmet Nadir, *Orosdi-Back Efsanesi (Horozdibeği) Adana*, Akademisyen Kitabevi, Adana 2019.

TABAKOĞLU, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000.

ÜSDİKEN, Behzat, “Bonmarşeler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993.

LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (çev. Metin Kırıatlı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

QUATEART, Donald, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*, (çev. Sabri Tekay), İletişim Yayınları, İstanbul 2017.

PASDERMADJIAN, Hrant, *Das Warenhaus: Entstehung, Entwicklung und Wirtschaftliche Struktur*, Westdeutscher Verlag, Köln 1954.

USLU, Kaan, BUYURGAN, Tunç, *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Jeton, Marka ve Fişleri*, Osmanlı Nümizmatik Kültür Yayını, İstanbul 2013.

ÖZTÜRK, Kemal, *Pera Palas - Beyoğlu'nun Batılılaşma Hikâyesi*, İBB Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2010.

EMİROĞLU, Kudret, *Adana Sanayi Tarihi*, Adana Sanayi Odası, Adana 2008.

GENÇ, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2002.

ANASTASSIADOU, Meropi, *Salonique, 1830-1912. Une Ville Ottomane à l'Âge des Réformes*, Leiden 1997.

ERTUĞRUL, Muhsin, *Benden Sonra Tufan Olmasın! Anılar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007.

ORÇAN, Mustafa, *Osmanlı'dan Günümüze Modern Türk Tüketim Kültürü*, Kadim Yayınları, Ankara 2004.

GÜRBİLEK, Nurdan, *Vitrinde Yaşamak: 1980'lerin Kültürel İklimi*, Metis Yayıncılık, İstanbul 1992.

DUHANİ, Said Naum, *Eski İnsanlar Eski Evler 19. Yüzyıl Sonunda Beyoğlu'nun Sosyal Topoğrafyası*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul 1984.

SAUL, Samir, *La France et l'Égypte de 1882 à 1914 - Interest Economiques et Implications Politiques*, Comite Pour l'Histoire Economique et Financiere de La France, Paris 1997.

TUNA, Serkan, *Türkiye'de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank*, Derlem Yayınları, İstanbul 2009.

YARIŞ, Sümeyra, *İstanbul'un 100 Sanayi Kuruluşu*, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2010.

KİPAL, Ulaş, UYANIK, Özgür, *Türkiye Milli İktisat Tarihi: Devletçilik*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2001.

Union Internationale Pour la Protection de la Propriété Industrielle, *La Propriété Industrielle*, International de l'Union Pour la Protection de la Propriété Industrielle, Paris 1898.

KUPFERSCHMİDT, Uri M., *Orosdi-Back Saga*, Ottoman Bank Archives and Research Centre, İstanbul 2007.

SPIEKERMANN, Uwe, *Basis der Konsumgesellschaft: Entstehung und Entwicklung des Modernen Kleinhandels in Deutschland 1850-1914*, Verlag C. H. München, München 1999.

KÖSE, Yavuz, *Dersaadet'te Tüketim (1855-1923)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *Ermeni Tehcirine Dair Gerçekler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.

Ansiklopedi Maddeleri

DÁVID, Géza, “Macaristan”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 295-296.

ORTAYLI, İlber, “Mübadele”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 201-231.

KOÇU, Reşat Ekrem, “Baker Mağazaları”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 4, Koçu Yayınları, İstanbul 1960, s. 1886.

Yeni Türk Ansiklopedisi, “Levanten”, C. 6, Ötüken Yayınları, Ankara 1985, s. 2072.

Sözlükler

Türk Dil Kurumu Sözlüğü (TDK), “Bonmarşe”, Türk Dil Kurumu, Ankara 1988.

Tez Çalışmaları

ZEBEK, Emre, *Resimli Kitap Dergisinin 35-41. Sayılarının İncelenmesi*, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2019.

YILDIRIM, Kadir, *Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011.

KURUÇAMCI, Kübra, *Osmanlı İmparatorluğunda Tüketim Alışkanlıklarının Değişimi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2017.

SNİDER, Marika Dalley, *Entropy And Exclusivity: Gender And Change In The Retail Environment, Alexandria, Egypt (1970-2011)*, Department of Languages and Literature The University of Utah Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012.

ÇAPAR, Onur, *Osmanlı Devleti'nde Fransız Sermayesi (1838-1914)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019.

Bildiriler

KUZUCU, Kemalettin, “Macarların 1892 Yılındaki İstanbul Ziyaretleri”, *Osmanlı İstanbul'u III*, Uluslararası Osmanlı Sempozyumu Bildirileri, 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul 25-26 Mayıs 2015, s. 219-241.

Sürelî Yayınlar

SASVARI, Armand, “Les Établissements Orosdi-Back”, *La Revue d'Orient et de Hongrie*, (02 Décembre 1895).

GEZİCİ, Aytekin, “Adanalılar Orosdi-Back'i Nasıl Horozdibek'e Dönüştürdü?,” *Adana 5 Ocak Gazetesi*, (22 Ocak 2012).

İkdam, “Ta'til-i Eşkâl Meselesi”, (Rumi: 2 Ağustos 1324, Miladi: 15 Ağustos 1908).

İkdam, “Yine Terk-i Eşkâl”, (Rumi: 10 Eylül 1324, Miladi: 23 Eylül 1908).

İzmir'e Doğru, “Frenk Mahallesi'nde Harik”, (Rumi: 30 Teşrin-i Sâni 1335 / Miladi: 19 Kasım 1919).

İzmir'e Doğru, “İzmir Şuûnu”, (Rumi: 30 Teşrin-i Sâni 1335 / Miladi: 19 Kasım 1919).

La Correspondance d'Orient, “La Situation des Établissements Orosdi-Back”, (Novembre 1923).

La Correspondance d'Orient, “Assemblée Établissements Orosdi-Back”, (Janvier 1931).

La Cote de La Bourse et de La Banque, “Société Des Établissements Orosdi-Back”, (13 Juillet 1904).

Le Capitaliste, “Établissements Orosdi-Back”, (28 Juillet 1904).

Le Capitaliste, “Établissements Orosdi-Back”, (19 Juillet 1906).

Le Capitaliste, “Établissements Orosdi-Back”, (7 Décembre 1911).

Le Capitaliste, “Etablissement Orosdi-Back Rapport du Conseil D'Administration”, (11 Juillet 1913).

Le Figaro, “Le Monde Et La Ville”, (28 Mayis 1908).

Le Journal des Finances, “Établissements Orosdi-Back” (11 Février 1911).

Le Journal des Finances, “Orosdi-Back”, (7 Octobre 1921).

Le Temps, “Etablissements Orosdi-Back”, (29 Juillet 1895).

Le Temps, “Etablissements Orosdi-Back”, (29 Juillet 1895).

Le Temps, “Établissements Orosdi-Back”, (29 Juillet 1895).

Le Temps, “Informations Financieres”, (5 Mars 1895).

Les Documents Politiques, Diplomatiques et Financiers, “Etablissements Orosdi-Back”, (Décembre 1922).

Paris-Capital, “Établissements Orosdi-Back”, (13 Juillet 1905).

Servet-i Fünun, “Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti İstanbul Merkezinin Beyannamesidir”, (Rumi: 15 Temmuz 1324, Miladi: 28 Temmuz 1908).

Tanin, “Orosdi Back Ticarethanesinden Varîd Olmuştur”, (Rumi: 18 Eylül 1324, Miladi: 1 Ekim 1908).

Makaleler

DURAN, Alev, İsmail Köse, “Lajos Kossuth ve Macar Mülteciler”, *USAD*, C. 6, (2017), s. 291-314.

VARLI, Arzu, KORALTÜRK, Murat, “II. Meşrutiyet’ten Erken Cumhuriyet’e Milli İktisadın Sürekliliği Ve İzmir İktisat Kongresi”, *ÇTTAD*, C. 9, S. 20, (2010), s. 127-142.

EFE, Aydın, “1909 Adana Ermeni Olaylarının Halep Vilayetine Etkisi: Kırıkhan Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 42, (2016), s. 605-616.

AKTAR, Ayhan, “Şark Ticaret Yıllıklarında Sarı Sayfalar: İstanbul’da Meslekler Ve İktisadi Faaliyetler Hakkında Bazı Gözlemler (1868-1938)”, *Toplum Ve Bilim Dergisi*, C. 76, (1998), s. 105-143.

YAĞIZ, Burcu, “19. Yüzyıl Sonu İstanbul’unda Batılı Tüketici Ürünlerinin Dolaşıma Girdikleri Kanallar ve Yarattıkları Hareketlenmeler: Şark Ticaret Yıllıkları Üzerinden Bir Araştırma”, *Tasarım + Kuram Dergisi*, S. 24, (2018), s. 31-53.

KOPARAL, Celil, “Büyük Mağaza Yönetiminin Başarı Faktörleri”, *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 9, S. 1, (1991), s.

ATLI, Cengiz, KALIN, Ahmet, “Mersin-Tarsus-Adana Demiryolunun Millileştirilmesi”, *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 11, S. 2, (2020), s.

SEYHAN, Emel, “Osmanlı Basınında Yüzyıl Önce Bu Ay (Eylül 1904)”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 129, (Eylül 2004), s. 77-85.

KARADAĞ, Esra, “19. Yüzyılda Alışveriş Mekânlarının Dönüşümü - Pera’da Bon Marché Örneği”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 331, (Temmuz 2021), s. 33-37.

- İNALCIK, Halil, “Capital Formation in The Ottoman Empire”, *The Journal of Economic History*, S. 29, (1969), s. 97-140.
- İNALCIK, Halil, “The Hub Of The City - The Bedesten Of İstanbul”, *International Journal Of Turkish Studies*, S.1, (1979), s. 1-17.
- ERDOĞDU, İbrahim, “Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisap Müessesesi ve Muhtesiplik Üzerine Bir Deneme”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 11, (2000), s. 123-145.
- ERGİN, Koray, “İttihat ve Terakki Döneminde Milli İktisat Anlayışı (1913-1918)”, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 1, (2017), s. 114 – 127.
- POLATOĞLU, Mehmet Gökhan, “Türkiye’nin Kalkınmasında Sümerbank Ve Etkinliği (1933-1987)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 104, (2021), s. 261-306.
- ÖZYILMAZ, Özge, “Türkiye’de Sinemanın Öncü Girişimcileri: İpekçiler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 18, S. 36, (2020), s. 699-712.
- DEVELİ, Şinasi, “1929’lu Yıllar Mersin’inde Özel Bankalar, Finans Kurumları”, *Mersin Deniz Ticareti Dergisi*, S. 249, (2013), s. 21.
- ŞUMNU, Umut, “Sümerbank’tan Gima’ya: Ankara’da Mağazacılığın Mekânsal Dönüşümü”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 2, (2020), s. 361-381.
- KUPFERSCHMİDT, Uri M., “Who Needed Department Stores in Egypt? From Orosdi-Back to Omar Effendi”, *Middle Eastern Studies*, S.43, C.2, (2007), s. 175-192.
- KÖSE, Yavuz, “Vertical Bazaars of Modernity: Western Department Stores and Their Staff in Istanbul (1889–1921)”, *International Review of Social History*, C. 54, S. 17, (2009), s. 91-114.
- TOPRAK, Zafer, “Tüketim Örüntüleri ve Osmanlı Mağazaları”, *Cogito*, S. 5, (Yaz 1995), s. 25-28.

İnternet Kaynakları

Carrière de Louis Salmon Aux Ets. Orosdi-Back, 2007, http://papymac.free.fr/Louis_EOB.html (26.11.2021 / 15.20).

Erol Makzume, Léon Orosdi ve Orosdi Back Mağazalar Zinciri, 2021, https://www.academia.edu/45504844/SANATSEVER_LEON_OROSDI_ve_OROSDI_BACK_MA%C4%9EAZALAR_Z%C4%B0NC%C4%B0R%C4%B0_Erol_Makzume (25.11.2021 / 00.52).

EKLER⁴⁶²Ek 1: 1889-1921 yılları arasında İstanbul Bahçekapı şubesinde çalışanların listesi⁴⁶³.

Adı	Görevi	Yaşadığı Semt	Çalışma Yılları
A. Afker	Muhasebeci	Bebek	1909-1921
Stavro Agostinos	Reyon Görevlisi	Kadıköy	1914-1921
Marco Algranate	Reyon Görevlisi	Pera	1914-1915
Jean Altounian	Reyon Görevlisi	Samatya	1914-1921
Joseph Alvo	Reyon Görevlisi	Haydarpaşa	1914-1921
Yervant Alyanikian	Reyon Görevlisi	Bakırköy (Makriköy)	1909-1921
Theodor Amaxopoulos	Reyon Görevlisi	Bilinmiyor	Bilinmiyor
Robert Anav	Reyon Görevlisi	Galata	1909-1921
Melcon Andikian	Reyon Görevlisi	Sirkeci	1914-1915
Salomon Angel	Reyon Görevlisi	Haydarpaşa	1914-1915
Vitali Angel	Reyon Görevlisi	Balat	1914-1921
Dimitri Antoniadis	Reyon Görevlisi	Pera	1909-1915
Atom Anttanikian	Reyon Görevlisi	Samatya	1914-1921
Dimitri Apostolidis	Reyon Görevlisi	Samatya	1914-1921
Dionissios Apostolidis	Reyon Görevlisi	Bilinmiyor	1909
Kirkor Atabian	Reyon Görevlisi	Bakırköy	1909
D. Arimandis	Reyon Görevlisi	Hasköy	1914-1921
N. Arimandis	Reyon Görevlisi	Hasköy	1914-1921
Athanassi Aristoyeni	Reyon Görevlisi	Yenimahalle	1909-1915
Georges Aristoyeni	Reyon Görevlisi	Kuzguncuk	1889-1921
Marco Atovas	Reyon Görevlisi	Kuzguncuk	1909-1915
Nassib Arvanitidi	Reyon Görevlisi	Yeşilköy	1914
Vassil Arvanitidis	Reyon Görevlisi	Yeşilköy	1909-1915
Hrand Askerian	Reyon Görevlisi	Pera	1909-1915
Bohor Asseo	Reyon Görevlisi	Balat	1909-1921
Nicoli Athanassiadis	Reyon Görevlisi	Balat	1909-1921

⁴⁶² Resimler Orosdi-Back Ömer Efendi ve Şürekâsı ile Yadigâr-ı Konstantiniyye - Souvenir de Constantinople adlı albümlerden, Taha Toros Arşivi ve SALT Arşiv'den temin edilmiştir. (y.n)

⁴⁶³ 1889 yılına ait veriler için bkz. Constantinople Cervati Freres & Cie, *Annuaire Oriental du Commerce de L'industrie, de L'administration et de la Magistrature* 1889; 1891; 1892-1893; 1893-1894; 1894; 1895; 1896, Constantinople 1898.

1909 yılına ait veriler için bkz. The Annuaire Oriental Ltd, Constantinople, *Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient*, 1909.

1914 yılına ait veriler için bkz. The Annuaire Oriental Ltd, Constantinople, *Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient*, 1914.

1915 yılına ait veriler için bkz. The Annuaire Oriental Ltd, *Annuaire Oriental, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient*, Constantinople 1915.

1921 yılına ait veriler için bkz. The Annuaire Oriental Ltd, *Annuaire Oriental, Oriental Directory, Commerce, Industrie, Administration, Magistrature de L'Orient*, Constantinople 1921.

Petro Athanassiou	Reyon Görevlisi	Balat	1909
David Attias	Reyon Görevlisi	Hasköy	1909-1921
Nissim Attias	Reyon Görevlisi	Kuzguncuk	1909-1915
Avram Avimelech	Reyon Görevlisi	Hasköy	1914-1921
Elia Babani	Reyon Görevlisi	Balat	1915-1921
Hermann Back	Şirket Yöneticisi	(Paris)	1895-1925
Jacques Back	Şirket Yöneticisi	Pera	1909-1915
Joseph Back	Şirket Yöneticisi	Pera	1909-1915
Leopold Back	Şirket Yöneticisi	Pera	1909-1921
Jacques Baerlocher	Reyon Görevlisi	Pera	1914-1921
Ohan Balian	Reyon Görevlisi	Kumkapı	1914-1921
Nissim Bambaneste	Reyon Görevlisi	Haydarpaşa	1909-1921
Simeon Barochidis	Reyon Görevlisi	Bilinmiyor	1914-1921
Antoine Fills Barthelemy	Reyon Görevlisi	Pera	1909-1921
Antoine Batthelemy	Kasiyer	Kuzguncuk	1909-1921
Armand Batthelemy	Reyon Görevlisi	Pangaltı	1909-1921
Elia Behar	Reyon Görevlisi	Feriköy	1909-1921
Eliezer Behar	Reyon Görevlisi	Feriköy	1914-1921
Joseph Behar	Reyon Görevlisi	Kuzguncuk	1909-1921
Nissim Benbanasti	Reyon Görevlisi	Kuzguncuk	1914-1921
Isaac Benzonana	Reyon Görevlisi	Haydarpaşa	1914-1921
Hermann Bernholz	Reyon Görevlisi	Pera	1909-1921
Conorte Berouhil	Reyon Görevlisi	Hasköy	1909-1915
Antoine Bilori	Muhasebeci	Pera	1909-1915
David Blattmann	Reyon Görevlisi	Galata	1914
Joseph Bilinisti	Reyon Görevlisi	Pera	1909--1921
Menelaos Brokoumis	Reyon Görevlisi	Fener	1914-1921
Leon Caloustian	Ofis Kasa Sorumlusu	Üsküdar	1914-1921
Yervant Caloustian	Reyon Görevlisi	Pera	1909-1921
Georges Camatchopoulos	Reyon Görevlisi	Tatavla (Kurtuluş)	1909-1915
Bohot Campeas	Reyon Görevlisi	Pera / 1914'te Balat'a taşınmıştır.	1909-1921
Gustave Campet	Reyon Görevlisi	Pera	1914
Georges Canatcopoulos	Reyon Görevlisi	Tatavla	1915-1921
Raphael Cassavetoff	Reyon Görevlisi	Pera	1909-1914
Antoine Cavallas	Reyon Görevlisi	Bakırköy	1915-1921
Isaac Şalom	Reyon Görevlisi	Üsküdar/ Sonradan Ortaköy'e taşınmıştır.	1909-1921
Moisee Şalom	Reyon Görevlisi	Ortaköy	1909-1921
Agop Chirinian	Reyon Görevlisi	Balat	1909-1921
Jean Chrissoheris	Reyon Görevlisi	Balat	1914-1921
D. Christidis	Reyon Görevlisi	Pera	1914-1915
Cleanthis Christidis	Reyon Görevlisi	Bakırköy	1914-1921

Hadji Christo	Reyon Görevlisi	Fener	1909-1921
Vitali Cohen	Reyon Görevlisi	Pera	1909-1915
Albert Cohen	Reyon Görevlisi	Bilinmiyor	1914-1921
Haim Cohen	Reyon Görevlisi	Pera	1914-1915
Dimitro Condoulis	Reyon Görevlisi	Yenikapı	1909-1914
Georges Constantinidis	Reyon Görevlisi	Samatya	1914-1921
Harilaos Constantinidis	Reyon Görevlisi	Pera	1909
Jean Constantinidis	Reyon Görevlisi	Pera	1909-1921
Leonidas Constantinidis	Reyon Görevlisi	Arnavutköy	1909-1921
Albert Cotonio	Reyon Görevlisi	Kuzguncuk	1914-1915
Dimitro Coudoulis	Reyon Görevlisi	Yenikapı	1915
F. Dedeal	Reyon Görevlisi	Pera	1909-1921
Jean Dellasudda	Reyon Görevlisi	Pera	1909-1921
Pierre Dellasudda	Reyon Görevlisi	Pera	1914
Leon Demirdjian	Reyon Görevlisi	Beşiktaş	1914-1921
Hatchik Detcanian	Reyon Görevlisi	Büyükdere	1909-1921
Pouzig Derviche	Reyon Görevlisi	Pangaltı	1909-1921
Jean Desanto	Reyon Görevlisi	Pera	1909-1921
Stavro Devniti	Reyon Görevlisi	Pera	1914-1915
Adolphe Diamant	Reyon Görevlisi	Galata	1915
David Diamant	Reyon Görevlisi	Galata	1921
Georges Diamantidis	Reyon Görevlisi	Altınmermer	1914-1921
Mihali Diamantidis	Reyon Görevlisi	Ayvansaray / Sonradan Balat'a taşınmıştır.	1909-1921
Pandeli Diamantidis	Reyon Görevlisi	Edirnekapi	1909-1921
Antoine Dimitriou	Reyon Görevlisi	Balat	1914-1921
Georges Dimitriou	Reyon Görevlisi	Fener	1909-1915
Nicoli Dimitriou	Reyon Görevlisi	Tatavla / Sonradan Yedikule'ye taşınmıştır.	1909-1921
Stefo Dinatdis	Reyon Görevlisi	Pera	1914-1915
Apik Djambas	Reyon Görevlisi	Pera	1909-1921
Michelle Djetakidis	Reyon Görevlisi	Bakırköy	1914-1921
Georges Economidis	Reyon Görevlisi	Fener	1914-1921
Henri Eiselt	Reyon Görevlisi	Galata	1909-1921
Vassil Emmanouelides	Reyon Görevlisi	Fener	1914-1921
Salomon Eskenazi	Reyon Görevlisi	Kuzguncuk	1909
Samuel Eskenazi	Reyon Görevlisi	Kuzguncuk	1914-1921
Vitali Eskenazi	Reyon Görevlisi	Hasköy	1914-1921
Edouard Essayan	Reyon Görevlisi	Moda / Sonradan Kuzguncuk'a taşınmıştır.	1909-1921
Missak Evranian	Reyon Görevlisi	Kumkapı	1914-1921
Michelle Exerdjoglou	Reyon Görevlisi	Bakırköy	1914-1921
D. Ferouhian	Reyon Görevlisi	Pangaltı	1909-1921
Jean Fildichi	Reyon Görevlisi	Bebek	1909-1921

Jean Foscolo	Ofis Çalışanı	Yedikule	1914-1921
Aaron Founes	Reyon Görevlisi	Galata	1914-1921
Anton Fraeger	Muhasebeci	Galata	1909
W. Frahn	Teftiş Müdürü	Pera	1909-1921
Frederic Ftemel	Reyon Görevlisi	Pera	1914-1915
Nissim Fresco	Reyon Görevlisi	Üsküdar	1914-1921
Fritz Friedmann	Reyon Görevlisi	Pera	1914-1921
A. Gabrielidis	Reyon Görevlisi	Galata	1921
Tateos Gaspatian	Reyon Görevlisi	Kumkapı	1909-1921
Anania Georgiadis	Reyon Görevlisi	Pera	1914-1915
Constantin Glavantidis	Reyon Görevlisi	Kadıköy	1909-1921
Panayoti Grigoriadis	Reyon Görevlisi	Kadıköy	1909-1915
William Guert	Reyon Görevlisi	Kadıköy	1909-1921
Bedras Gulbenkian	Ofis Çalışanı	Pera	1914-1921
Antoine Gulumian	Reyon Görevlisi	Pangaltı	1909
Vassil Hadji Ioannou	Reyon Görevlisi	Bakırköy	1909-1921
Cosma Hadjapoulos	Reyon Görevlisi	Tatavla	1909-1921
Petro Hadjopoulos	Reyon Görevlisi	Balat	1914-1921
Spiro Halicopoulos	Reyon Görevlisi	Tatavla	1909-1921
Stephan Hampartzoumian	Reyon Görevlisi	Gedikpaşa	1914-1921
Moise Hasson	Reyon Görevlisi	Sirkeci	1914-1921
Mochon Hazon	Reyon Görevlisi	Hasköy	1909
Max Heitz	Reyon Görevlisi / Sonradan Muhasebeci olmuştur.	Feriköy	1909-1921
I. Herzowitch	Reyon Görevlisi	Galata / 1920'de Pera'ya taşınmıştır.	1909-1921
Cleanthi Hilarcopoulos	Reyon Görevlisi	Bakırköy	1909-1921
Moise Hillel	Reyon Görevlisi	Haydarpaşa	1914-1921
Raphael Hillel	Reyon Görevlisi	Balat	1914-1921
Dimitri Hionas	Reyon Görevlisi	Yedikule	1909-1921
Jonas Hornfeld	Reyon Görevlisi	Galata	1909
Oscar Hruby	Reyon Görevlisi	Pera	1914-1921
Bohor Illel	Reyon Görevlisi	Balat	1909
Moise Illel	Reyon Görevlisi	Balat	1909
Raphael Illel	Reyon Görevlisi	Balat	1909
Efthimious Ioannidis	Reyon Görevlisi	Cibali	1909-1915
Georges Ioannidis	Reyon Görevlisi	Fener	1914-1915
Petro Ioannidis	Reyon Görevlisi	Cibali	1909-1915
Pierre Ioannidis	Reyon Görevlisi	Pera	1915
Moise Jerusalem	Reyon Görevlisi	Pera	1915
Yervant Kalousdian	Reyon Görevlisi	Pera	1914-1921
Antranik Kantarian	Reyon Görevlisi	Üsküdar	1914-1921

D. Karayannidis	Reyon Görevlisi	Balat	1914-1921
Raphael Kassavetoff	Reyon Görevlisi	Pera	1909-1914
Jean Katsiopoulos	Reyon Görevlisi	Balat	1914-1921
Bedras Kerimian	Reyon Görevlisi	Bilinmiyor	1914-1921
Vincent Kevorkian	Reyon Görevlisi	Fener	1909-1921
Leon Khandjian	Reyon Görevlisi	Ortaköy	1914-1921
Constantin Kittilakis	Reyon Görevlisi	Pera	1914-1915
L. Lavdas	Reyon Görevlisi	Pera	1909
H. Lazaridis	Reyon Görevlisi	Balat	1914-1921
Jacques Levi	Reyon Görevlisi	Ortaköy / Sonradan Haydarpaşa'ya taşınmıştır.	1909-1921
Marco Levi	Gümrük Şefi	Pera	1909
Bohot Levi	Reyon Görevlisi	Hasköy	1909-1921
Mateo Levi	Reyon Görevlisi	Pera	1914
Victor Loevingen	Reyon Görevlisi	Pera	1914-1915
G. Lopello	Reyon Görevlisi	Galata	1889
N. Loukidis	Reyon Görevlisi	Bakırköy	1909-1915
Pierre Lubich	Yazı İşleri Sorumlusu	Feriköy	1909-1915
Johanne Lucak	Ofis Çalışanı	Feriköy	1914-1915
Ditan G. Macasdat	Reyon Görevlisi	Pera	1909-1921
Georges Macasdat	Reyon Görevlisi	Bilinmiyor	1915-1921
Paul Manuelian	Muhasebeci	Pangaltı	1909-1915
Samuel Margosches	Reyon Görevlisi / 1909 yılında muhasebeci olmuştur.	Pera	1889-1914
Theodore Mastorakis	Reyon Görevlisi	Beşliktaş	1909-1921
Gligori Mazaraglou	Reyon Görevlisi	Pera	1914-1921
Hadji Gligori Mazaroglou	Reyon Görevlisi	Pera	1915-1921
C. Meanedjidis	Reyon Görevlisi	Pera	1909
Felix Mechoulam	Reyon Görevlisi	Galata	1909-1921
Panayotti Megareas	Reyon Görevlisi	Pera	1909-1921
Jacques Menasse	Reyon Görevlisi	Pera	1909-1915
Alfred Merkel	Reyon Görevlisi	Pera	1914-1915
Takvor Mesrobovitch	Reyon Görevlisi	Pera	1914
Marco Miaskowsky	Ofis Çalışanı	Galata	1915
Yervant Miasserian	Reyon Görevlisi	Pera	1909
Evrepide Michailidis	Reyon Görevlisi	Eğrikapı	1914
Georges Michailidis	Reyon Görevlisi	Bakırköy	1914-1921
Onnik Migarian	Reyon Görevlisi	Bakırköy	1909-1921
Aram Minassian	Reyon Görevlisi	Kumkapı	1914-1921
Isaac Misrachi	Reyon Görevlisi	Haydarpaşa / Sonradan Sirkeci'ye taşınmıştır.	1909-1921
Israel Misrachi	Reyon Görevlisi	Sirkeci	1909-1915

Yervant Misserian	Reyon Görevlisi	Feriköy	1914-1915
Rölen Molkhaim	Reyon Görevlisi	Hasköy	1909
Reouben Mothaim	Reyon Görevlisi	Haydarpaşa	1914-1915
Serkis Nadjarian	Reyon Görevlisi	Kumkapı	1914-1921
Onnik Nathabetian	Reyon Görevlisi	Galata	1914
Onnik Nevrouzian	Reyon Görevlisi	Ortaköy	1914-1921
Vassil Nicolaidis	Reyon Görevlisi	Eğrikapı	1914-1921
Georges Nicolaou	Reyon Görevlisi	Fener	1914-1921
Osman Refik	Reyon Görevlisi	Topkapı	1914-1921
Jean Panayotidis	Reyon Görevlisi	Pera	1915
Jean Pachapanayoti	Terzi	Pera	1914
Jean Papayanni	Reyon Görevlisi	Pera	1914-1921
Artin Papazian	Reyon Görevlisi	Pera	1914-1921
P. Pappadopoulos	Reyon Görevlisi	Feriköy	1909-1915
Phillippe Pappadopoulos	Reyon Görevlisi	Yedikule	1914-1921
Janni Pappayannis	Reyon Görevlisi	Pera	1921
Leon Pardo	Reyon Görevlisi	Hasköy	1909-1921
Jean Passapanayottis	Terzi	Bilinmiyor	1914-1915
A. Pavlidis	Reyon Görevlisi	Samatya	1914-1921
Pierre Pech	Kasiyer	Pangaltı	1909-1914
Pierre Pekmez	Reyon Görevlisi	Pera	1909
Kirkor Pembeyan	Kesimci	Bilinmiyor	1915
Levon Pembeyan	Kesimci	Pera	1921
Robert Peraphia	Reyon Görevlisi	Pera	1909
Stefanos Pettidis	Reyon Görevlisi	Pangaltı	1914-1921
Joseph Pfeiffer	Reyon Görevlisi	Galata / Sonradan Feriköy'e taşınmıştır.	1909-1915
Demetre Philippidis	Muhasebeci	Pera	1914-1915
Dimitro Philippidis	Reyon Görevlisi	Pera	1921
Joseph Philosoph	Reyon Görevlisi	Pera	1909-1921
Gligori Pistoff	Reyon Görevlisi	Pera	1909
Michel Prelotenzio	Eczane Bölümü Sorumlusu	Pera	1914
Paul Rallidis	Reyon Görevlisi	Yedikule	1915-1921
Pandeli Raphaetidis	Reyon Görevlisi	Yedikule	1915-1921
Refik Mehmed	Reyon Görevlisi	Çemberlitaş	1915-1921
Refik Osman	Reyon Görevlisi	Çemberlitaş	1915-1921
Jacques Rilay	Reyon Görevlisi	Kadıköy	1909-1921
Leon Romano	Reyon Görevlisi	Hasköy	1909-1921
E. Rosani	Reyon Görevlisi / Sonradan Yazı İşleri Sorumlusu olmuştur.	Hasköy / Sonradan Pera'ya taşınmıştır.	1909-1921
Adolphe Rossi	Muhasebeci	Feriköy	1914
Jean Roussnopoulos	Reyon Görevlisi	Fener	1914-1921

Constantin Roussopoulos	Reyon Görevlisi	Fener	1914-1921
Nighoghos Sacayan	Reyon Görevlisi	Kumkapı	1914-1921
Louis Salmon	Şube Müdür Yardımcısı	Pera	1914-1921
Isaac Salmon	Reyon Görevlisi	Balat	1914-1921
Moritz Salomonovitch	Reyon Görevlisi	Galata	1914-1915
Vahran Sapigon	Reyon Görevlisi	Üsküdar	1909-1915
Migirdich Sareyan	Reyon Görevlisi	Pera	1909-1914
Josef Sarfis	Reyon Görevlisi	Pera	1909-1915
Oscar Scarpello	Reyon Görevlisi	Pera	1919-1914
Franz Scharrls	Reyon Görevlisi	Pera	1914-1915
Jean Semo	Reyon Görevlisi	Bilinmiyor	1914
Dimitri Seraphidis	Reyon Görevlisi	Fener	1914-1921
Raphael Sidi	Reyon Görevlisi	Üsküdar	1914-1921
N. Simeonidis	Reyon Görevlisi	Kuzguncuk	1914-1921
Kemal Sivglia	Reyon Görevlisi	Ortaköy	1909-1921
Sami Smilovitz	Ofis Çalışanı	Galata	1914-1921
A. Solomovitch	Reyon Görevlisi	Galata	1914-1921
Thrassivoulos Stamopoulos	Reyon Görevlisi	Pera	1914-1921
Haik Stepanian	Reyon Görevlisi	Hasköy	1909-1921
Franz Strohschneider	Reyon Görevlisi	Pera	1909-1921
Riga Stronguilo	Reyon Görevlisi	Bakırköy / Sonradan Kuzguncuk'a taşınmıştır.	1909-1921
Rene Stussy	Şirket Temsilcisi	Bilinmiyor	1914-1921
Chatles Stussy	Reyon Görevlisi	Bilinmiyor	1889-1914
Paul Surmelian	Kumaş Reyonundan Sorumlu Şef	Pera / Sonradan Feriköy'e taşınmıştır.	1909-1921
Yervant Takvotian	Reyon Görevlisi	Pangaltı	1914-1915
Onnik Tchadidjian	Reyon Görevlisi	Pera	1914
Onnik Tchagaspanian	Reyon Görevlisi	Pera	1921
Photi Tcholakidis	Reyon Görevlisi	Kuzguncuk	1914-1915
Alex Tchouhadjis	Reyon Görevlisi	Pera	1914
Pierre Terdjiman	Muhasebeci	Pera	1909-1914
Miharan Terzian	Reyon Görevlisi	Pera	1914
Christo Theodiridis	Reyon Görevlisi	Pera	1914
Yorghi Theodossiadis	Reyon Görevlisi	Samatya / Sonradan Yedikule'ye taşınmıştır.	1909-1921
Menahem de Toledo	Reyon Görevlisi	Üsküdar	1915-1921
Eram Topalian	Reyon Görevlisi	Galata	1921
Hatchik Topalian	Reyon Görevlisi	Galata	1909-1921
Jean Topalian	Reyon Görevlisi	Pera	1915
Simon Tougladjian	Reyon Görevlisi	Üsküdar	1914-1921
Antoine Trager	Muhasebeci / Sonradan Muhasebe Şefi olmuştur.	Galata	1909-1915

Dionissios Tsellendis	Reyon Görevlisi	Samatya	1909-1921
Stefo Vellis	Reyon Görevlisi	Bakırköy	1914-1921
E. Veziriandides	Reyon Görevlisi	Bakırköy	1909
Isadore Viterbo	Reyon Görevlisi	Pera	1909-1921
N. Vlahopoulos	Reyon Görevlisi	Samatya	1914-1921
N. Zaccas	Reyon Görevlisi	Bilinmiyor	1914-1921

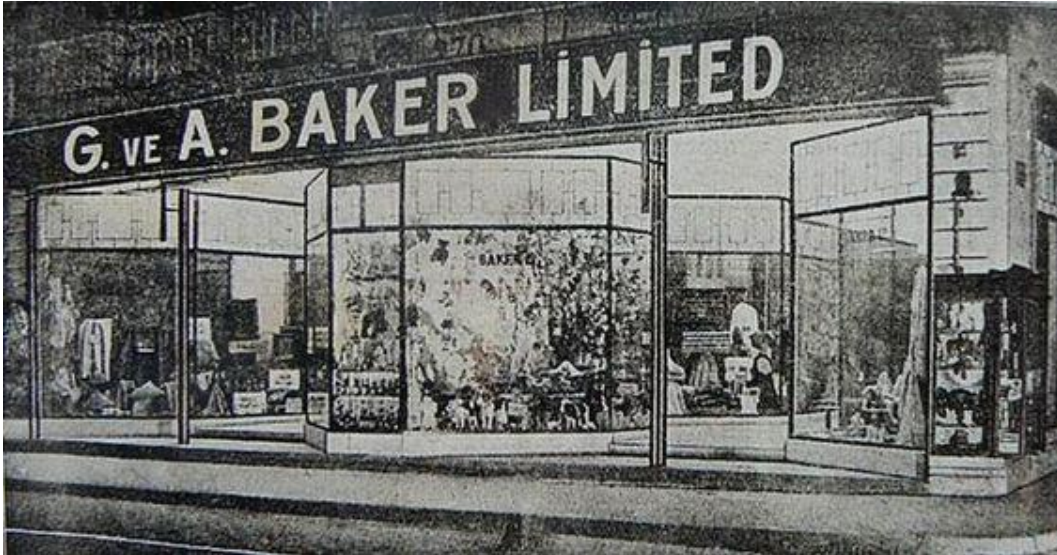
Ek 2: Bon Marche Mağazası

Ek 3: Bazar Allemand'a ait bir reklam afişı

Ek 4: Baker Mağazası

Ek 5: Baker Mağazası'na ait bir ilan.

بازار دؤن انونى شىركىتى مىزانى جىمىم

مغازه ماركى بىتون دائره لىرى زيارى ايدىكز راكت فودبول و تەنيس طوپلىرى وبالعموم سپور لوازماتى بولنور .

Tous ces articles sont en vente seulement chez

BAKER

Ltd. 370 Grand Rue de Péra

W. DOLL LONDON PATENTED.

AS A CHEST EXPANDER.

STRIK-
~ING
BALL
AND
DOUBLE-
~ENDED
EXER-
~CISER

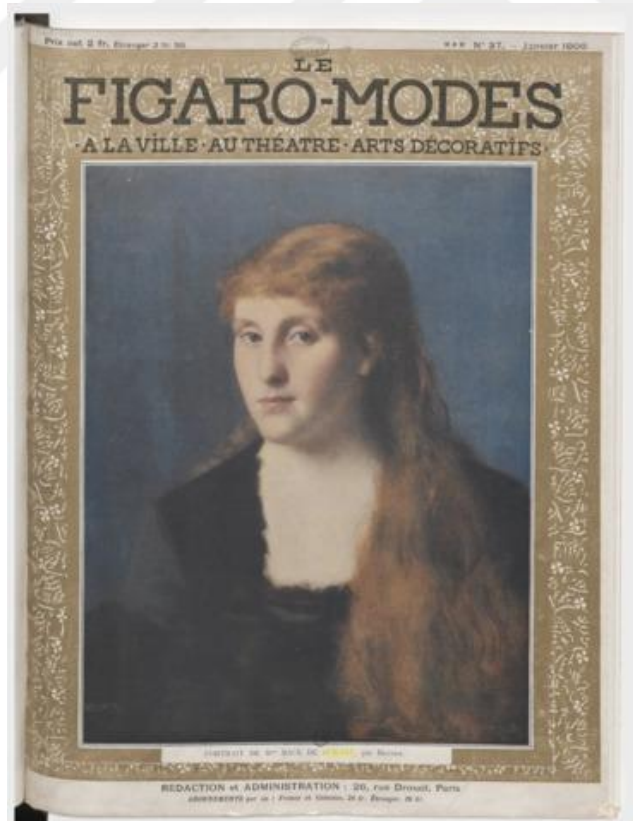
MADE FOR THE
BVD
BEST KIDNEY MARK

بوتون بو اشىالار يالگىز بك اوغلندە جادە كىردە ۳۷۰ نومرولى بىكر تىجارەتخانىسىدە ساتىلىپ .

Ek 6: Adolphe Orosdi

Ek 7: Mathilde Back'in Le Figaro'da yayınlanan bir resmi

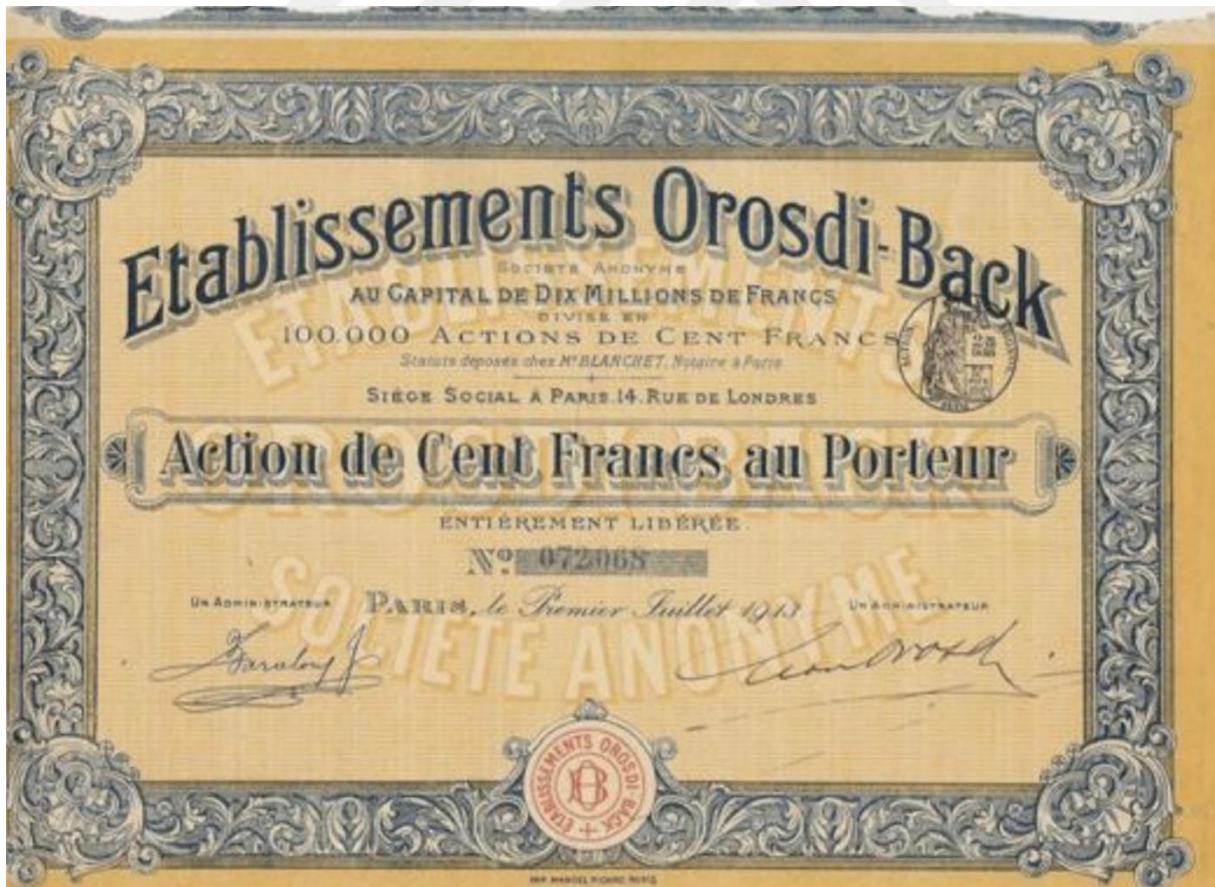

Ek 8: Hermann Back**Ek 9: Leon Orosdi**

Ek 10: Philippe Orosdi

Ek 11: Orosdi-Back şirketine ait hisse senedi

Ek 12: Alfred Sisley'in “Une Clairere” adlı tablosu

Ek 13: Chevalier de la Légion d'Honneur Madalyası

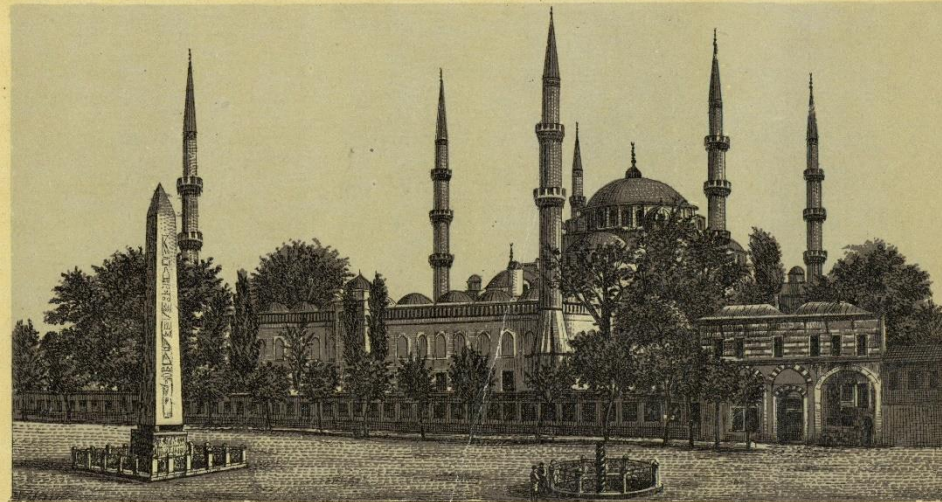

Ek 14: Ömer Efendi Hanı

ہمراہ افندہ خانہ اور وزیر باق و شیرکاسی

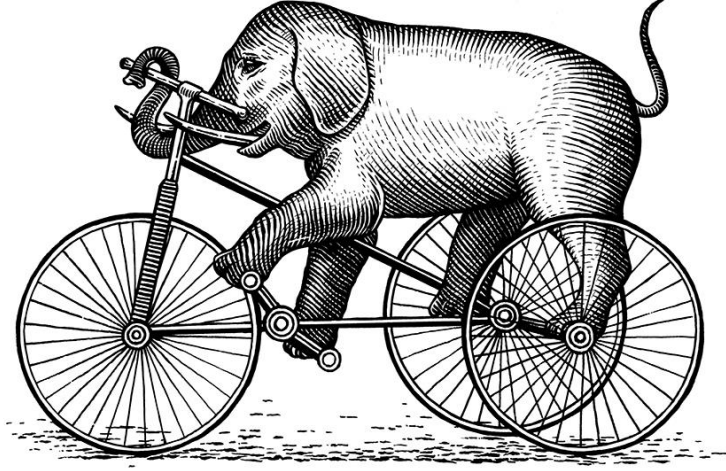
HAN OMER EFFENDI
ÖROSDI BACK & Co

سُطانِ احمد جامعہ شریفی

MOSQUÉE DE SULTAN AHMET.

Ek 15: Orosdi-Back şirket logosu

Ek 16: Maden Şirketi'ne ait bir belge

Ek 17: Orosdi-Back mağazasının bekçi ve hamalları

Ek 18: Orosdi-Back Mağazası Birinci kat: Çuha Dairesi

Ek 19: Birinci Kat: Manifatura Dairesi

Ek 20: Birinci Kat: Saat Dairesi

Ek 21: Birinci Kat: Şemsiye Dairesi

Ek 22: İkinci Kat: İplik ve Dantela dairesi

Ek 23: İkinci Kat: Boyunbağı ve Yelpaze Dairesi

Ek 24: İkinci Kat: Hırdavat Dairesi

Ek 25: İkinci Kat: İttriyyat Dairesi

Ek 26: İkinci Kat: Kasiyerler

Ek 27: İkinci Kat: Muhasebe ve Vezne Odası

Ek 28: Üçüncü Kat: Muşamba ve Kaput Dairesi

Ek 29: Üçüncü Kat: Battaniye, Havlu ve Triko Dairesi

Ek 30: Üçüncü Kat: Çamaşır ve Gömlek Dairesi

Ek 31: Üçüncü Kat: Çorap Dairesi

Ek 32: Üçüncü Kat: Mendil ve Eldiven Dairesi

Ek 33: Üçüncü Kat: Yün ve Pamuk Fanila Dairesi

Ek 34: Üçüncü Kat: Âlat-ı Musikiyye Dairesi

Ek 35: Dördüncü Kat: Debboy Dairesi

Ek 36: Yemekhane

Ek 37: İmalathane

Ek 38: Kumaş Deposu

Ek 39: Adana Şubesi

Ek 40: Beyrut Şubesi

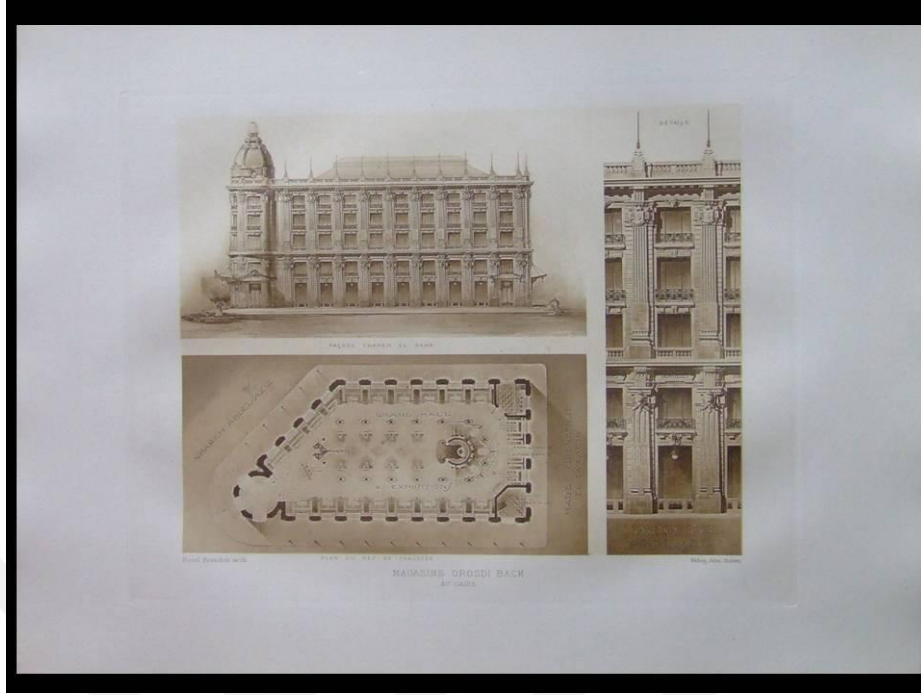

Ek 41: Bağdat Şubesi

Ek 42: Mimar Raoul Brandon**Ek 43: Kahire Şubesi**

Ek 44: Kahire Şubesi'nin Mimari Planı

Ek 45: Orba marka bir saat

Ek 46: Tiring mağazasına ait bir ilan

تیرینگ غلام

شرقك الك بويوك البسه مغازه سنى

تاریخ تاسیسی ۱۸۴۳

قادرین وقیر جوجوق
هر نوع البسه

ایاق قابیری

سوس اشباری

قانیلا، جوراب، کوملاش
قراوات و هر نوع
تزینات اشباری

هر نوع حاضر البسه
آوجی واسپورطه
متعلق اشبار

لوازم سفریه

ایچ جاشبرلری

هر نوع لوانطه لر

وساثره وساثره

فیأت قطعیا مقطوع

Ek 47: 1943 yılına ait Türkçe ilan

Ek 48: Orosdi-Back'e ait Fransızca reklam ilanı

Ek 50: Orosdi-Back'e ait Osmanlıca ilan

اورزدی باک تجارتخانه

استانبولده باشیبه قیوسنده عمر اقدی خان

در سعادته امتعه سنک لهویت و متاتیه اشهار ایش الک جیم تجارتخانه در

ETABLISSEMENTS OROSDI-BACK

مدکور تجارتخانه ده مواد آتیدن حسن انتخابه لایق و پک میذول چشیدار پوشور .

ملوکین هر نوع اشیا نسیه چاق و بیاض سیاحت اشیا پارک اکر طرف و اک نسیه امتعه اشیا و اوان پتیه مویلار مشتمله لینه توملر خالیر ساعتاره قرووقورور قیوجیله متعلق مواد و مرینات نسیه	قازن، ارکک و چوقق بورا باری قازنلار، قاش قوروسلار کوملکله، بوزلار ارکک، قازن و چوقق الیه لری زوپ، زوپ و بلیوارلار هر نوع منه باری لدیونلر شمسیله باستونلر لونه لره قولونلار
--	--

دیگیش و ال ایشلری لوازیم

ایککیلره، یوکیلره، پامولکیلره، بیاس ماللر

بالطاسه قیشلق هر نوع امتعه و ملیونات

اورزدی باک تجارتخانه « بناف » دیگیش مالکله لیه « لومعا » ساعتارک ده بوسیدور
ساعتارک تاپن ایشلری حسن نیجه و موقیتر بوکوه قدر بنقه هیچ بر ساعته استعمال ایدیه لارمیشور.
اخذ و اعطاسده امتیت کامله به مظهر اولوق اینسترسه کز دالما اورزدی باک
تجارتخانه منه مراجعت ایتلیسکوز

[۲۰-۲۵]

Ek 51: Etablissements Orosdi-Back - Etablisman Orozdi Bak Ticarethanesi tarafından Mehmed Sadık Efendi adına kesilmiş fatura

Etablisman OROZDI-BAK

1855 tarihinde müesses ticarethane

MERKEZİ: Pariste Lafayet Caddesinde 126

ŞUBELERİ: İstanbul, İzmir, Adana, Halep, Bizert, Kahire, Iskenderiye, Tunus, Bağdat, Beyrut

ETABLISSEMENTS OROSDI-BACK

İstanbul, 24 Ağustos 1929

Mehmed Sadık Efendi Zimmeti

1	Şişma Çakı	400	7/60	
1	"	400 N	7/80	
1	Graha Şişma	4/28	1/30	
2	Şişma	207/89	1/30	5/3
1	"	207/89	1/30	5/1
1	Makas	211/30	3/90	1/50
1	"	211/30	4/20	
1	"	209/30	4/20	
1	"	400/30	4/20	
1	Şişma makinesi	2425	3/60	
1	Çakı	807/40	2/00	
1	"	424	2/00	63/10
	Şişma			80/60
	Şişma			1/61
	Şişma			7/899

OSMANLI BANKASI
Argivleri

Ek 52: Ramses ürünlerine ait bir reklam afişi

Presenting~

PARFUMERIE
RAMSÈS
CAIRO

*B*LENDED at Cairo, Egypt, since 1682—bottled in Paris in the world's most beautiful containers of Baccarat crystal—the historic Ramses Parfums are now presented in America. Accompanied by Ramses Poudrea, Compact and Rouges compiled from ancient beautifying formulae.

The flasks are, in themselves, fascinating objects of art. Carved in the likeness of the Sphinx or of a famous Pharaoh, or inscribed with hieroglyphics. Holding in their crystal depths blends of the veritable enchanting, penetrating scent-bases known and used since the days of Tut-ankh-Amen.

Obtainable at smartest stores. If you experience any difficulty, communicate direct with us.

LE BLUME
IMPORT CO., Inc.
*Exclusive Representatives for
the United States and Canada*
235 Fifth Avenue, New York
42

Le Secret du Sphinx Essence
and Poudre Illustrated

SECRET du SPHINX
RAMSÈS

Ek 53: Bahçekapı şubesinin reyon rafları

Ek 54: Mağazanın çift trabzanlı merdivenleri

Ek 57: Orosdi-Back mağazalarının Sümerbank’a devrini gösteren belgeler

[illegible]

